

รายงานวิจัย

“การสำรวจข้อมูลทางประชากรเชิงลึก ของคนไร้บ้านในเขตกรุงเทพมหานคร และพื้นที่เกี่ยวเนื่อง”

ภายใต้โครงการการสำรวจสถานการณ์คนไร้บ้าน
และการสร้างการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายอย่างเป็นระบบ
ในพื้นที่กรุงเทพมหานคร

หัวหน้าโครงการฯ

นายอนรรฆ พิทักษ์ธานิน

คณะทำงาน

นางสาวนันทกานต์ ฉิมมามี

นายรณภูมิ สามีคศิคารมย์

นายธนาพันธ์ บัวทอง

นางสาวญานิกา อักษรนำ

นางสาวมธุรมาส ทาวรมย์

รายงานวิจัย

“การสำรวจข้อมูลทางประชากรเชิงลึกของคนไร้บ้าน ในเขตกรุงเทพมหานครและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง

ภายใต้โครงการการสำรวจสถานการณ์คนไร้บ้าน
และการสร้างการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายอย่างเป็นระบบในพื้นที่กรุงเทพมหานคร

หัวหน้าโครงการฯ

นายอนรรฆ พิทักษ์ธานิน

คณะทำงาน

นางสาวมนทกานต์ ฉิมมามี

นายรณภูมิ สามัคคีคารมย์

นายธนากร บัวทอง

นางสาวญานิกา อักษรนำ

นางสาวมธุรมาส ทาวรมย์

ร่วมกับภาคีเครือข่าย

มูลนิธิพัฒนาที่อยู่อาศัย มูลนิธิกระจกเงา เครือข่ายคนไร้บ้าน เครือข่ายสลัมสี่ภาค บ้านอัมใจ
สำนักพัฒนาสังคม กรุงเทพมหานคร บ้านมิตรไมตรี กรุงเทพฯ กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ
กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ นักศึกษาจากคณะโบราณคดี
มหาวิทยาลัยศิลปากร นักศึกษาจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ นักศึกษาจากมหาวิทยาลัยรามคำแหง

สนับสนุนโดย

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)

สารบัญ

หน้า

สารบัญ	ก
สารบัญตาราง	ง
สารบัญภาพ	ฉ
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของโครงการ.....	1
1.2 วัตถุประสงค์ของโครงการ	8
1.3 ตัวชี้วัดโครงการ.....	8
1.4 ผลลัพธ์.....	8
1.5 พื้นที่และกลุ่มเป้าหมายโครงการ	8
1.6 รูปแบบกิจกรรม	9
1.7 ระยะเวลาในการดำเนินโครงการ.....	11
1.8 กรอบกิจกรรมและระยะเวลาดำเนินการ	11
1.9 กระบวนการทำงาน.....	13
1.10 นิยามศัพท์	14
บทที่ 2 วิธีวิทยาการศึกษาคนไร้บ้าน.....	15
2.1 ระเบียบวิธีการแจงนับคนไร้บ้าน และการดำเนินการแจงนับ (Homeless Point-In-Time Count)	15
2.2 ระเบียบวิธีการสำรวจคนไร้บ้าน (Homeless Survey)	22
2.3 การมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่าย.....	27
2.4 ข้อจำกัดในวิธีวิทยาการศึกษา.....	28
บทที่ 3 ผลการแจงนับและสำรวจคนไร้บ้านในเขตกรุงเทพมหานครและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง ปี2559	30
3.1 ผลการแจงนับคนไร้บ้าน ในเขตกรุงเทพมหานคร	30
3.2 ผลการสำรวจคนไร้บ้าน.....	45
3.2.1 ข้อมูลส่วนบุคคลของคนไร้บ้าน	45
3.2.2 การเปลี่ยนเป็นคนไร้บ้าน	55
3.2.3 ครอบครัวยุติ และการทำงานของคนไร้บ้าน	61

3.2.4 พฤติกรรมสุขภาพของคนไร้บ้าน	66
3.2.5 ความต้องการ และความช่วยเหลือ.....	71
บทที่ 4 7 ตัวชี้วัดสำคัญเกี่ยวกับคนไร้บ้าน.....	74
4.1 ทำไมต้องแฉงนับ และสำรวจคนไร้บ้าน	74
4.2 วัตถุประสงค์หลัก	75
4.3 ผลการวิจัย	75
4.3.1 เพศของคนไร้บ้าน	75
4.3.2 อายุของคนไร้บ้าน.....	77
4.3.3 การศึกษาและการอ่านออกเขียนได้.....	79
4.3.4 ครอบครัวของคนไร้บ้าน.....	80
4.3.5 การทำงาน และความพอเพียงของรายได้.....	82
4.3.6 ประเภทคนไร้บ้าน และสถานที่พบเจอ.....	84
4.3.7 ความพิการ การมีบาดแผล และการมีปัญหาสุขภาพจิตที่เห็นได้ชัด.....	86
บทที่ 5 สุขภาพของคนไร้บ้าน.....	88
5.1 ประเด็นสุขภาพกับคนไร้บ้าน	88
5.1.1 พฤติกรรมสุขภาพ (Health Behavior).....	88
5.1.2 การใช้บริการสุขภาพของคนไทย	90
5.2 การเจ็บป่วย และพฤติกรรมการใช้บริการสุขภาพ.....	92
5.3 เหตุผลของการที่คนไร้บ้านเลือกที่จะไม่ไปหาหมอที่อนามัยหรือโรงพยาบาล	99
5.4 พฤติกรรมเสี่ยงด้านสุขภาพ	101
บทที่ 6 นิยาม และมายาคติเกี่ยวกับความเป็นจริงของคนไร้บ้านในพื้นที่กรุงเทพมหานคร.....	103
6.1 ฐานคิดในการสำรวจ	103
6.2 นิยาม "คนไร้บ้าน" และ "ภาวะคนไร้บ้าน" เชนงปฏิบัติกร.....	103
6.3 มายาคติ และความจริงของคนไร้บ้าน	108
6.3.1 มายาคติ : คนไร้บ้านคือคนป่วยทั้งด้านร่างกายและจิตใจ (มีปัญหาสุขภาพจิต).....	110

บทที่ 7 คนไร้บ้านมาจากไหน ไปไหน และจุดเปลี่ยนของการกลายเป็นคนไร้บ้าน	113
7.1 คนไร้บ้านมาจากไหน.....	113
7.2 จุดเปลี่ยนของการกลายเป็นคนไร้บ้าน.....	116
7.3 การเคลื่อนย้ายของคนไร้บ้านในอนาคต	119
บทที่ 8 ภูมิศาสตร์ของคนไร้บ้าน: การอยู่อาศัยและการเคลื่อนย้ายของคนไร้บ้าน	124
8.1 คนไร้บ้านอยู่ที่ไหน? ทำไมพวกเขาถึงอยู่ที่นั่น?	124
8.2 ลักษณะพื้นที่หลบซ่อน.....	126
8.3 การอยู่อาศัยในและนอกศูนย์พักชั่วคราว	128
8.4 ความอ่อนไหวต่อการจัดการพื้นที่.....	129
8.5 สรุป.....	130
ภาคผนวกที่ 1 แบบแจงนับคนไร้บ้านในเขตกรุงเทพมหานครและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง ปี 2558	131
ภาคผนวกที่ 2 แบบสำรวจคนไร้บ้านในเขตกรุงเทพมหานครและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง ปี 2559	132
ประวัตินักวิจัย	133

สารบัญตาราง

หน้า

ตารางที่ 3. 1 จำนวนและการกระจายตัวของคนไร้บ้าน จำแนกตามเขตพื้นที่	34
ตารางที่ 3. 2 การกระจายตัวของคนไร้บ้านและลักษณะของคนไร้บ้านที่พบ จำแนกตามเขตพื้นที่.....	35
ตารางที่ 3. 3 การกระจายตัวของคนไร้บ้านและเพศ จำแนกตามเขตพื้นที่	37
ตารางที่ 3. 4 การกระจายตัวของคนไร้บ้านและช่วงอายุ จำแนกตามเขตพื้นที่	38
ตารางที่ 3. 5 การกระจายตัวของคนไร้บ้านและที่อยู่อาศัย จำแนกตามเขตพื้นที่.....	40
ตารางที่ 3. 6 การกระจายตัวของคนไร้บ้านและการมีความพิการที่เห็นได้อย่างชัดเจน จำแนกตามเขตพื้นที่....	41
ตารางที่ 3. 7 การกระจายตัวของคนไร้บ้านและการมีบาดแผลที่เห็นได้อย่างชัดเจน จำแนกตามเขตพื้นที่.....	42
ตารางที่ 3. 8 การกระจายตัวของคนไร้บ้านและการมีปัญหาติดสุราที่เห็นได้อย่างชัดเจน จำแนกตามเขตพื้นที่	43
ตารางที่ 3. 9 การกระจายตัวของคนไร้บ้านและการมีปัญหาสุขภาพจิตที่เห็นได้อย่างชัดเจนจำแนกตามเขตพื้นที่	44
ตารางที่ 3. 10 รายละเอียดการเก็บข้อมูลจำแนกตามวันที่	45
ตารางที่ 3. 11 การกระจายตัวของข้อมูลส่วนบุคคลของคนไร้บ้าน	48
ตารางที่ 3. 12 การกระจายตัวของข้อมูลการเปลี่ยนเป็นคนไร้บ้าน.....	57
ตารางที่ 3. 13 การกระจายตัวของข้อมูลเกี่ยวกับครอบครัว รายได้ และการทำงานของคนไร้บ้าน	63
ตารางที่ 3. 14 การกระจายตัวของข้อมูลเกี่ยวกับพฤติกรรมสุขภาพของคนไร้บ้าน	68
ตารางที่ 3. 15 การกระจายตัวของข้อมูลเกี่ยวกับความต้องการ และความช่วยเหลือ	72
ตารางที่ 4. 1 ร้อยละของความพอเพียงของรายได้ จำแนกตามอาชีพก่อนมาเป็นคนไร้บ้าน และรายได้หลักของ คนไร้บ้านในปัจจุบัน.....	83
ตารางที่ 4. 2 ประเภทของคนไร้บ้าน จำแนกตามเขตที่อยู่อาศัย.....	85
ตารางที่ 4. 3 ร้อยละการกระจายของความพิการ การมีบาดแผลและการมีปัญหาสุขภาพจิตที่เห็นได้ชัด จำแนกตามเขตพื้นที่	86
ตารางที่ 4. 4 ร้อยละการกระจายการมีปัญหาสุขภาพของคนไร้บ้าน	87
ตารางที่ 7. 1 เหตุผลที่ทำให้ตัดสินใจออกมาใช้ชีวิตนอกร้านครั้งแรก (3 อันดับแรก) จำแนกตามระยะเวลาการ เป็นคนไร้บ้าน	116

ตารางที่ 7. 2	แผนการเคลื่อนย้ายในอนาคตของคนไร้บ้าน จำแนกตามสถานที่พักอาศัย	122
ตารางที่ 7. 3	แผนการเคลื่อนย้ายในอนาคตของคนไร้บ้าน จำแนกระยะเวลาการเป็นคนไร้บ้าน	122
ตารางที่ 8. 1	การหลับนอนบนพื้นที่ลักษณะต่างๆ ของคนไร้บ้าน (หน่วย: ร้อยละ).....	127

สารบัญภาพ

หน้า

ภาพที่ 4. 1 การกระจายตัวของคนไร้บ้าน จำแนกตามเพศ	76
ภาพที่ 4. 2 จำนวนปีโดยเฉลี่ยนับจากออกมาใช้ชีวิตนอกบ้านครั้ง จำแนกตามกลุ่มอายุของคนไร้บ้าน	78
ภาพที่ 4. 3 ร้อยละของคนไร้บ้านที่ยังคงมีบ้านการอยู่อาศัย และการกลับไปเยี่ยมบ้านในช่วง 1 ปีที่ผ่านมา จำแนกตามการอาศัยหลับนอนของคนไร้บ้าน	81
ภาพที่ 7. 1 พื้นที่ต้นทางของคนไร้บ้าน (ภูมิภาค และจังหวัดที่มีคนไร้บ้านออกมามากที่สุด 5 อันดับแรก).....	115
ภาพที่ 7. 2 พื้นที่ต้นทางของคนไร้บ้าน จำแนกตามระยะเวลาของการเป็นคนไร้บ้าน	115
ภาพที่ 7. 3 สาเหตุของการเป็นคนไร้บ้านในเชิงกายภาพและเชิงสังคม	119
ภาพที่ 7. 4 แผนการเคลื่อนย้ายในอนาคตของคนไร้บ้าน	121
ภาพที่ 8. 1 ภาพการกระจายตัวของคนไร้บ้าน	126
ภาพที่ 8. 2 การอยู่อาศัยของคนไร้บ้านและเพศ (หน่วย: ร้อยละ)	128
ภาพที่ 8. 3 คนพิการที่เห็นได้ชัดกับสัดส่วนของประชากรคนไร้บ้าน (หน่วย: ร้อยละ).....	129

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของโครงการ

คนไร้บ้าน (homeless) เป็นปรากฏการณ์และประเด็นปัญหาที่ปรากฏในสังคมไทย โดยเฉพาะในเขตเมืองมากกว่า 3 ทศวรรษ ซึ่งประเด็นคนไร้บ้านได้มีความเชื่อมโยงกับประเด็นคนจนเมือง คนไร้ที่อยู่อาศัย และคนที่ใช้ชีวิตในพื้นที่สาธารณะ ที่ต่างเป็นกลุ่มคนที่ได้รับผลกระทบโดยตรงจากนโยบายการพัฒนาทางเศรษฐกิจที่มีความไม่เป็นธรรม และนโยบายทางสังคมที่มีประสิทธิภาพต่ำในช่วงเวลาที่ผ่านมา ในหลายประเทศประเด็นและจำนวนของคนไร้บ้านได้เป็นเครื่องชี้วัดหนึ่งของความสัมฤทธิ์ผลและความเป็นธรรมทางด้านนโยบายเศรษฐกิจและสังคม¹ ส่งผลให้เกิดการให้ความสำคัญในการสร้างฐานข้อมูลเพื่อความเข้าใจคนไร้บ้าน ทั้งในแง่ของลักษณะทางประชากร ปัญหาทางสุขภาพ ความต้องการพื้นฐาน และกระบวนการกลายเป็นคนไร้บ้าน เพื่อเป็นพื้นฐานในการเสริมพลัง (empowerment) ให้กับคนไร้บ้าน และการลดปัจจัยเสี่ยงทางสร้างในการกลายเป็นคนไร้บ้าน รวมถึงการสร้างระบบสวัสดิการเพื่อตอบสนองความต้องการที่เหมาะสมต่อคนไร้บ้านและกลุ่มเสี่ยงฯ

ในส่วนของการสำรวจคนไร้บ้านนี้ แม้ในหลายประเทศ อาทิ สหรัฐอเมริกา สหราชอาณาจักร และออสเตรเลีย จะปรากฏการสำรวจอย่างเป็นแบบแผนมาตั้งแต่ทศวรรษ 1980 แล้ว หากแต่แบบแผนหรือยุทธวิธีการสำรวจในแต่ละพื้นที่ แต่ละเมืองนั้นก็ดูจะมีลักษณะที่แตกต่างกัน เพราะแม้จะมีพื้นฐานทาง ‘วิธีวิทยา’ และ ‘เครื่องมือ’ บางส่วนในการสำรวจที่คล้ายคลึงกัน ไม่ว่าจะแบบสอบถามพื้นฐาน หรือแบบทดสอบทางสุขภาพทางกายและทางจิต ทว่าความแตกต่างของพื้นที่ ภูมิศาสตร์ของเมือง และโครงสร้างทางการเมืองและบริหาร ตลอดจนลักษณะพื้นฐานของคนไร้บ้าน ก็ทำให้ ‘ยุทธวิธี’ ในการสำรวจจำเป็นต้องมีการปรับเปลี่ยนให้มีความสอดคล้องและมีความเฉพาะกับสภาพแวดล้อมของเมือง/พื้นที่² นอกจากการสำรวจคนไร้บ้านที่ปรากฏในหลายประเทศแล้ว รัฐบาลหรือหน่วยงานของประเทศที่ทำงานเกี่ยวกับคนไร้บ้านจำนวนหนึ่งยังได้พยายามในการให้นิยาม ‘คนไร้บ้าน’ ทั้งกำหนดเพื่อการสำรวจและศึกษาวิจัย จนถึงการจัดขอบเขตในการทำงานช่วยเหลือและขับเคลื่อนเชิงนโยบาย งานศึกษาเกี่ยวกับคนไร้บ้านหลายชิ้น ได้ชี้ให้เห็นว่านิยาม ‘คนไร้บ้าน’ เป็นสิ่งที่อาจปรากฏขึ้นมากกว่าหนึ่งนิยามในแต่ละพื้นที่ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความตกลงของหน่วยงานที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับประเด็น ‘คนไร้บ้าน’

¹ Marybeth Shinn, "Homelessness, Poverty, and Social Exclusion in the United States and Europe," *European Journal of Homelessness* (Vol.4), December 2010.

² Martha R. Burt, "Critical factors in counting the homeless: An invited commentary," *American Journal of Orthopsychiatry*, Vol 65(3), Jul 1995.

การทบทวนรายงานการสำรวจและเอกสารการสำรวจคนไร้บ้านในหลายประเทศ ได้ชี้ให้เห็นความหลากหลายของนิยาม 'คนไร้บ้าน' ภายใต้ลักษณะร่วม และวิธีการสำรวจที่มีการพัฒนาแม่แบบและข้อจำกัดในการสำรวจ ดังจะขอกล่าวถึงรายละเอียดดังต่อไปนี้

การนิยามคนไร้บ้าน การนิยามคนไร้บ้านทั้งหมดจะตั้งอยู่บนพื้นฐานสำคัญ 2 ประการ คือ ลักษณะหรือสภาพที่อยู่อาศัย และระยะเวลาของการ 'ไร้บ้าน' The United States Department of Housing and Urban Development (HUD)³ ได้ให้นิยามของคนไร้บ้านอันพอสรุปได้ คือ ปัจเจกบุคคลหรือครอบครัวที่ขาดแคลนที่อยู่อาศัยถาวรหรือที่เพียงพอในเวลากลางคืน, มีที่พักอาศัยเวลากลางคืนที่ผิดปกติวิสัย อาทิเช่น ในรถ ในสวน ตึกร้าง สถานีรถไฟหรือสถานีรถไฟ หรือบนพื้น, ที่พักอาศัยที่จัดหาให้ชั่วคราวโดยรัฐบาลกลางหรือรัฐบาลท้องถิ่นสำหรับผู้มีรายได้น้อยหรือจัดหาให้โดยองค์กรการกุศลต่างๆ, ที่พักอาศัยที่ไม่เหมาะสำหรับการอาศัยของมนุษย์ ตลอดจนปัจเจกบุคคลหรือครอบครัวที่มีความเสี่ยงในการจัดมีลักษณะการอยู่อาศัยในลักษณะดังกล่าวหรือ 'ไร้บ้าน'⁴ รวมถึงเยาวชนที่มีแนวโน้มจะกลายเป็นคนไร้บ้าน⁵ Department of Communities and Local Government⁶ ของสหราชอาณาจักร ได้ให้นิยามของคนไร้บ้านว่ามีผู้ใช้ที่อาศัยหลับนอนในพื้นที่สาธารณะหรือสถานพักพิงเป็นเวลาต่อเนื่อง 28 วันเท่านั้น หากแต่รวมถึงกลุ่มที่มีความเสี่ยงสูงในการกลายเป็นคนไร้บ้าน อันได้แก่ กลุ่มที่เป็นผู้เช่าที่ถูกไล่ออก, เป็นเจ้าของบ้านที่กำลังจะถูกยึดโดยเจ้าหนี้, กรณีมีบ้าน แต่อยู่ไม่ได้จัดเป็นคนไร้บ้านด้วย, เป็นสถานที่พักชั่วคราว เช่น hostel, อาศัยอยู่กับเพื่อนหรือครอบครัว แต่อยู่ได้ชั่วคราว, การปราศจากการได้รับอนุญาตให้อยู่ในที่ที่พักอาศัยปัจจุบันอย่างถูกต้อง, อาศัยอยู่ในบ้านที่มีความรุนแรง,

อาศัยอยู่ในบ้านสภาพย่ำแย่ (poor condition), อาศัยอยู่ในบ้านเช่า โดยไม่มีความสามารถในการจ่าย, อาศัยอยู่ในบ้านที่เคลื่อนที่ไปมาได้ ในทางเดียวกับ Australian Bureau of Statistics⁷ ที่ได้นิยามคนไร้บ้านว่ากลุ่มคนที่มีที่

³ The McKinney-Vento Homeless Assistance Act As amended by S. 896 The Homeless Emergency Assistance and Rapid Transition to Housing (HEARTH) Act of 2009

⁴ (A) กำลังจะสูญเสียที่อยู่อาศัยของตน ไม่ว่าจะเป็นที่อยู่อาศัยที่เช่า หรือ ไม่ได้เช่าก็ตาม ที่อยู่อาศัยที่อยู่ร่วมกับผู้อื่น และห้องพักในโรงแรมที่ไม่ได้จ่ายโดยรัฐบาลหรือองค์กรการกุศล โดยต้องมีหลักฐานดังต่อไปนี้ (i) คำสั่งสารให้ปัจเจกบุคคลหรือครอบครัวย้ายออกภายใน 14 วันจากการฟ้องขับไล่ (ii) ปัจเจกบุคคลหรือครอบครัวที่อาศัยในเวลากลางคืนตามห้องพักในโรงแรมที่ขาดปัจจัยที่จำเป็นต่อการอยู่อาศัยเกินกว่า 14 วัน หรือ (iii) หลักฐานที่น่าเชื่อถือเพื่อแสดงว่าเจ้าของหรือผู้ให้เช่าไม่อนุญาตให้ปัจเจกบุคคลหรือครอบครัวอาศัยมากกว่า 14 วัน หรือคำกล่าวใดๆจากปัจเจกบุคคลหรือครอบครัวที่ร้องขอความช่วยเหลือที่น่าเชื่อถือ

(B) ไม่สามารถระบุที่อยู่อาศัยอื่นๆได้

(C) ขาดทรัพยากรหรือเครือข่ายสนับสนุนที่จำเป็นสำหรับการให้ได้มาซึ่งที่อยู่อาศัยถาวร

⁵ (6) เยาวชนที่อยู่ตามลำพังและครอบครัวคนไร้บ้านที่มีเด็กและเยาวชนจะเข้าข่ายเป็นคนไร้บ้านตามกฎหมายของรัฐก็ต่อเมื่อ (A) เป็นผู้ที่ไม่ได้อยู่ตามลำพังในที่อยู่อาศัยถาวรมาเป็นเวลานาน (B) เป็นผู้ที่ไม่ใช่หลักแหล่ง โดยดูจากการย้ายที่อยู่อาศัยบ่อยครั้งในช่วงเวลาหนึ่ง (C) ผู้ที่มีแนวโน้มจะอยู่ตามลำพังหรืออยู่ในครอบครัวคนไร้บ้านต่อเนื่องเนื่องจากการพิการเรื้อรัง เจ็บป่วยทางกายภาพและจิตใจที่เรื้อรัง ติดสารเสพติด เคยประสบกับความรุนแรงในครอบครัวหรือการถูกรังแกในวัยเด็ก เป็นเด็กหรือเยาวชนที่มีความพิการ หรือมีอุปสรรคต่อการจ้างงาน

⁶ Department of Communities and Local Government, *Homelessness data: notes and definitions* (2014)

⁷ Australian Bureau of Statistics, *Position Paper - ABS Review of Counting the Homeless Methodology* (Aug 2011).

อยู่อาศัยชั่วคราว เต็นท์ หรือนอนในพื้นที่สาธารณะ, อาศัยอยู่ในสถานที่พักพิงสำหรับคนไร้บ้าน, อาศัยอยู่ในสถานที่พักพิงชั่วคราวร่วมกับครอบครัวอื่นๆ และประเทศญี่ปุ่น ตามกฎหมาย Special Measures Law Concerning Assistance for the Rehabilitation of the Homeless⁸ ที่ขับเคลื่อนโดย กระทรวงสาธารณสุข แรงงานและสวัสดิการ ได้ให้นิยามคนไร้บ้านไว้อย่างกว้างๆ ว่าเป็น คนที่ไม่สามารถอยู่อาศัยเป็นหลักแหล่ง ใช้ชีวิตประจำวันในสวนสาธารณะของเมือง ริมน้ำ ถนน ในสถานีรถไฟ ฯลฯ ในส่วนของประเทศอินเดีย The Census of India, Ministry of Home Affairs⁹ ได้ให้นิยามอย่างกว้างว่าคนไร้บ้านคือคนที่ไม่ได้อยู่อาศัยในบ้าน ตามลักษณะสำมะโนประชากร เช่น โครงสร้างสร้างที่มีหลังคา ในขณะที่ Ministry of Urban Development¹⁰ ได้นิยามละเอียดลงไปอีกว่า คือ กลุ่มคน ผู้คนซึ่งไม่มีบ้านทั้งที่เป็นของตนเองหรือเช่าผู้อื่น แต่อยู่อาศัยและหลับนอนบนทางเท้า สวนสาธารณะ สถานีรถไฟ สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย ภายนอกร้านค้าและโรงงาน อยู่อาศัยในสถานที่ก่อสร้าง ใต้สะพาน ท่อระบายน้ำ และที่อื่นๆ ใช้ชีวิตในตอนกลางคืนในที่พักพิงชั่วคราว ที่พักไม่เป็นหลักแหล่ง ที่พักกระยะสั้น ที่อยู่ของขอทาน และบ้านพักของเด็ก เป็นต้น, ใช้ชีวิตในโครงสร้างชั่วคราวที่ไม่มีผนังและหลังคา เช่น หลังคาแผ่นพลาสติก ผ้าคลุมหรือหลังคาหญ้าแฝกซึ่งอยู่บนทางเท้า สวนสาธารณะ เตี้ยผ้าใบ และที่อื่นๆที่เหมือนกัน ในขณะที่ประเทศออสเตรเลีย¹⁵ ได้นิยามภาวะการไร้บ้านใช้ความหมายทางวัฒนธรรมเป็นตัวกำหนด โดยมีชุมชนเป็นคนกำหนดว่ามาตรฐานขั้นต่ำของการมีบ้านต้องเป็นอย่างไร เช่น อยู่ในแฟลต มี 1 ห้องนอน ห้องครัว ห้องนั่งเล่น และห้องน้ำเป็นของตนเอง โดยไม่นับคนที่อยู่ในโรงเรียนสอนศาสนา คุก มหาลัย สถานพยาบาล แบ่งเป็น 3 ประเภท

1. ไร้บ้านปฐมภูมิ หรือไร้บ้านพื้นฐาน คือ คนที่ไม่มีที่อาศัยแบบพื้น ๆ เช่น คนที่นอนตามท้องถนน นอนในสวน ที่ทิ้งร้าง ในรถ ตู้สินค้า

2. ไร้บ้านทุติยภูมิ คือคนที่เคลื่อนย้ายระหว่างสถานที่พักพิงไปเรื่อย ๆ เช่น บ้านเพื่อน สถานที่พักฉุกเฉิน โรงแรม บ้านอยู่ประจำในระยะเวลาที่น้อยกว่า 12 สัปดาห์

3. ไร้บ้านตติยภูมิ คือ คนที่อาศัยในบ้านพักมากกว่า 13 สัปดาห์ แต่อยู่ในที่ที่ต่ำกว่ามาตรฐานขั้นต่ำที่ชุมชนกำหนด

⁸ Special Measures to support the Self-Reliance of the Homeless.

⁹ Graham Tipple and Suzanne Speak, "Definitions of Homelessness in Developing Countries," *Habitat International*. 29 (2005) 337-352.

¹⁰ THE NATIONAL REPORT ON HOMELESSNESS for SUPREME COURT OF INDIA, *PERMANENT SHELTERS FOR URBAN HOMELESS POPULATIONS* (TENTH REPORT OF THE COMMISSIONERS OF THE SUPREME COURT) (2011).

¹⁵ Australian Census Analytic Program Counting the Homeless Australia 2006/AUSTRALIAN BUREAU OF STATISTICS (2006).

ในขณะที่ประเทศสหรัฐอเมริกา¹⁶ได้ใช้นิยามการไร้บ้านตามกฎหมายช่วยเหลือคนไร้บ้าน ปี 1987 (The Stewart B. McKinney Homeless Assistance Act of 1987) ที่ให้นิยามว่า คนที่ขาดที่พักอาศัยช่วงกลางคืนโดยทั่วไปที่เพียงพอและ มั่นคงถาวร หรือคนที่มีที่พักเป็นที่หลบภัยชั่วคราว หรือพำนักในสถาบันต่าง ๆ หรือที่ที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อพักเพียงชั่วคราวเท่านั้นตามหลักความเป็นมนุษย์ไม่ว่าจะเป็นของสาธารณะหรือเอกชน (รวมถึงมีมีปัญหาสุภาพจิต)

ในขณะที่ประเทศแคนาดา¹⁷ได้ใช้นิยามการไร้บ้านตามกฎหมายช่วยเหลือคนไร้บ้าน ปี 1987 (The Stewart B. McKinney Homeless Assistance Act of 1987) ที่ให้นิยามว่า คนที่ขาดที่พักอาศัยช่วงกลางคืนโดยทั่วไปที่เพียงพอและ มั่นคงถาวร หรือคนที่มีที่พักเป็นที่หลบภัยชั่วคราว หรือพำนักในสถาบันต่าง ๆ หรือที่ที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อพักเพียงชั่วคราวเท่านั้นตามหลักความเป็นมนุษย์ไม่ว่าจะเป็นของสาธารณะหรือเอกชน (รวมถึงมีมีปัญหาสุภาพจิต)

อย่างไรก็ดี แม้จะมีการนิยามคนไร้บ้านจากหน่วยงานรัฐของแต่ละประเทศดังที่ยกตัวอย่างข้างต้นแล้ว ในการศึกษาหรือสำรวจคนไร้บ้านในเชิงวิชาการยังได้ปรากฏการให้นิยามคนไร้บ้านที่แตกต่างออกไปจากแกนหลักของนิยามโดยภาครัฐเช่นกัน ยกตัวอย่างเช่น การสำรวจคนไร้บ้านในเมืองชิคาโก ของ Peter H. Rossi ได้นิยามคนไร้บ้านอย่างกว้างที่สุด คือ กลุ่มคนที่อยู่ในศูนย์พักพิง (Shelter) และกลุ่มคนที่อยู่ในพื้นที่สาธารณะช่วง the dead of the night หรือ 1 pm. – 6 pm.¹¹ ในขณะที่ Susser E, Conover S, Struening EL. ซึ่งได้ทบทวนการสำรวจความป่วยทางจิตของคนไร้บ้านในสหรัฐอเมริกาช่วงทศวรรษ 1980 ในบทความ "Mental illness in the Homeless: Problems of Epidemiologic Method in Survey of the 1980s"¹² ได้ชี้ให้เห็นว่างานสำรวจส่วนใหญ่ให้นิยามคนไร้บ้านว่าเป็นกลุ่มคนที่หลบภัยในศูนย์พักพิง (Shelter) หรือพื้นที่สาธารณะ (Public Space) อย่างไรก็ดี นิยามนี้อาจไม่ครอบคลุมคนไร้บ้านในปัจจุบันทั้งหมด เพราะมีกลุ่มคนไร้บ้านอีกจำนวนหนึ่งที่ไม่ปรากฏให้เห็นในสองพื้นที่ดังกล่าว

จากนิยามของคนไร้บ้านข้างต้นจะเห็นได้ว่า ‘คนไร้บ้าน’ จะเป็นกลุ่มคนที่ถูกให้ความหมายค่อนข้างแตกต่างและหลากหลาย เหมือนดังที่ P. J. Fischer ได้สรุปว่า “ผู้เขียนได้ชี้ให้เห็นว่าเส้นแบ่งระหว่างคนไร้บ้าน

¹⁶ HOMELESSNESS: Programs and the People They Serve Findings of the National Survey of Homeless Assistance Providers and Clients/ Martha R. Burt , et al.(December 1999),

¹⁷ PICKING UP THE CHALLENGE: Developing a Methodology to Enumerate and Assess the Needs of the Street Homeless Population/S. J. FARRELL and E. D. REISSING (2004),

¹¹Peter H. Rossi, *Down and out in America: The Origins of Homelessness* (Chicago: University of Chicago Press, 1989).

¹² Susser E, Conover S and Struening EL., "Mental illness in the Homeless: Problems of Epidemiologic Method in Survey of the 1980s," *Community Mental Health Journal*. 1990 Oct;26(5), 391-414.

คนไร้บ้านเป็นคราวๆ และคนที่เป็น marginally house เป็นสิ่งที่พรา่เลือน”¹³ ตลอดจนปัจจัยด้านเวลาของการเป็นคนไร้บ้านก็ยังคงเป็นที่ถกเถียงกัน โดยในบางพื้นที่หรือบางหน่วยงานใช้เกณฑ์ให้ผูไร้บ้าน 30 วันเป็นคนไร้บ้าน ในขณะที่บางหน่วยงานมิได้กำหนดเกณฑ์ของเวลาในการเป็นคนไร้บ้าน เช่นเดียวกับ ขอบเขตของการเป็น ‘คนไร้บ้าน’ ที่หลายนิยามได้รวมกลุ่มคนที่อยู่ใน ‘ความเสี่ยง’ ในการไร้บ้านไว้ด้วยเช่นกัน อย่างไรก็ตาม ภายใต้ความแตกต่างของแต่ละนิยาม เราอาจพ้อเห็น ‘แก่น’ ของคนไร้บ้านหรือนิยามทั่วไปได้ว่ คือ *กลุ่มคนที่ไร้ที่อยู่อาศัยถาวร และสามารถพบได้บนท้องถนนหรือพื้นที่ที่ตอบสนองความต้องการของคนไร้ที่อยู่อาศัย อาทิ ศูนย์พักพิงหรือสถานที่แจกอาหาร*

การสำรวจคนไร้บ้าน จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องจำนวนทั้งสิ้น 14 บทความ (ดูรายชื่อเอกสารในส่วนท้าย) พบว่า ส่วนใหญ่ชี้ชัดว่ จำนวนคนไร้บ้านเป็นสิ่งที่ยากยิ่งในการนับให้เท่ากับจำนวนจริงที่มีอยู่ในสังคม และเป็นเรื่องธรรมดาามากที่จำนวนคนไร้บ้านจะมีตัวเลขหรือจำนวนที่แตกต่างกันในแต่ละประเทศ แต่ละช่วงเวลา และแตกต่างกันในแต่ละองค์กรหรือหน่วยงานที่ทำการสำรวจหรือนับจำนวน เพราะแต่ละองค์กรหรือหน่วยงานย่อมกำหนดนิยามคนไร้บ้านที่แตกต่างกันตามยุทธศาสตร์ หรือเป้าหมายการทำงานของแต่ละองค์กร¹⁸ แต่อย่างไรก็ตามตัวเลขคนไร้บ้านก็ยังคงมีความสำคัญ โดยเฉพาะความสำคัญในเชิงนโยบาย และการวางแผนยุทธศาสตร์เพื่อดูแล และเยียวยาคนไร้บ้าน อาทิ การวางแผนการดูแลสุขภาพอนามัย การให้ที่พักพิง และงบประมาณ เป็นต้น

ดังนั้นการนิยามคนไร้บ้านย่อมส่งผลต่อวิธีวิทยาในการนับจำนวนคนไร้บ้าน อย่างไรก็ตามวิธีในวงวิชาการของหลายประเทศก็ได้ใช้วิธีการสำรวจหรือนับจำนวนที่คล้ายคลึงกัน ซึ่งสามารถแบ่งได้ดังต่อไปนี้

1. การประมาณทางอ้อม (Indirect estimate) คือได้ข้อมูลคนไร้บ้านจากแหล่งข้อมูลที่น่าเชื่อถือได้แก่จำนวนคนไร้บ้านในพื้นที่ หรือ บริการที่ได้รับ ข้อดีคือ ค่าใช้จ่ายน้อย แต่ต้องระมัดระวังเรื่องการนิยามคนไร้บ้าน ช่วงเวลาที่เก็บ และการนับซ้ำ

2. ณ คินที่ทำสำมะโน (point prevalence count) เป็นตัวเลขที่ติดต่อการให้ความช่วยเหลือ แก่ไข และเป็นตัวเลขที่ควรเสนอในระดับนโยบาย ช่วยวางแผนกำหนดจำนวน Outreach เทียบเคียงกับ แบบshelter-night (S-Night) street counts ที่นับพร้อมกันใน 5 เมืองใหญ่ใน1คิน ซึ่งสามารถแบ่งย่อยได้เป็น 2 แบบดังนี้

2.1) สำมะโนด้วยการปฏิสัมพันธ์เชิงเดี่ยว (Single contact censuses) ใช้ในการคาดประมาณจำนวนและขนาดคนไร้บ้านในเมืองนั้น ๆ ข้อดีคือ สามารถนับได้ในช่วงเวลาหนึ่ง ไม่ค่อยเกิดปัญหานับซ้ำ และสามารถกำหนดนิยามได้ แต่ก็มีข้อเสียที่ทำให้จำนวนคนที่กำลังจะเป็นคนไร้บ้าน หรืออยู่ในช่วงเปลี่ยนผ่านหายไป เพราะเป็นการนับ ณ

¹³ Fischer, Pamela J.; Breakey, William R., "The Epidemiology of Alcohol, Drug, and Mental Disorders among Homeless Persons," *American Psychologist*, Vol 46(11), Nov 1991, 1115-1128.

¹⁸ Australian Census Analytic Program Counting the Homeless Australia 2006/AUSTRALIAN BUREAU OF STATISTICS (2006).

จุดเวลาหนึ่งเท่านั้น (Snapshot at a single point in time) และยังมีค่าใช้จ่ายมากกว่าวิธีแรก ซึ่งต่อมามีการพัฒนาเป็นการสำมะโนแบบหลายครั้ง (Multiple contact censuses)คือ ทำการสำรวจ 4 ครั้งในรอบ 1 ปี 2.2) *Capture-recapture Studies* เป็นการเก็บ 3 ช่วงมีเวลาในสถานที่ที่พบคนไร้บ้านหรือคนไร้บ้านมาใช้บริการหรืออยู่อาศัย โดยเว้นช่วงกัน3เดือน เพราะมีหลักการว่า ช่วง3เดือนนี้เป็นช่วงเวลาที่คนไร้บ้านเปลี่ยนสถานะ หรือเข้าออก หรือเกิดขึ้น หรือตายลงไปเรียบร้อยแล้วในช่วงสามเดือน ซึ่งต่างจากวิธีที่ 2 เพราะต้องใช้ความรู้ทางสถิติมาช่วยในการสร้างโมเดล และควบคุมตัวแปรจำนวนมาก เช่น นิยามชัดเจน กลุ่มคนไร้บ้านไม่ต่างกันมาก จำนวนและขนาดคนไร้บ้านไม่เปลี่ยนแปลงมาก ช่วงสำรวจไม่มีการย้ายเข้าออก เป็นต้น

3.จำนวนทั้งปี (annual prevalence) นับจากจำนวนคนที่มาใช้บริการหรือขอความช่วยเหลือจากองค์กรด้านสวัสดิการสังคม มักเป็นตัวเลขที่สูงกว่าการทำสำมะโนประชากร หากสูงกว่ามากจะทำให้ได้รับความสนใจจากระดับนโยบายน้อยลง

สำหรับเนื้อหาในการสำรวจมีข้อเสนอแนะให้ครอบคลุมปัจจัยต่าง ๆ ดังต่อไปนี้ 1) ระดับบุคคล คำนวณต่อ 10,000 ประชากร 2) ระดับครัวเรือนมีประโยชน์ต่อการจัดหาที่อาศัย (คนเดียว, คู่, ครอบครัวพร้อมเด็ก) 3) ระดับอายุ 4) เพศภาวะ 5) คนพื้นเมืองกับไม่ใช่พื้นเมือง 6) ตามรัฐ 7) คนไร้บ้านที่มีที่อยู่ใกล้เคียงกับมาตรฐานขั้นต่ำ เช่น คาราวาน 8) ความต่อเนื่องและการเปลี่ยนแปลงของการไร้บ้าน โดยจำแนกตาม (ครอบครัวกับเด็ก, เยาวชน12-18ปี, ผู้ใหญ่ (โสดและมีคู่)) 9) สถานที่อาศัยขณะทำสำมะโน 10) ปัญหาแอลกอฮอล์ ยาเสพติดและสุขภาพจิต (ADM problem) ในช่วง 1 เดือน 1 ปีที่ผ่านมา และในช่วงชีวิต โดยวัดจากคะแนน Addiction Severity Index (ASI) หรือ 3 ครั้งในการใช้ หรือรักษาภายใน 1 เดือนของ แอลกอฮอล์และยาเสพติด และ 1 ครั้งในช่วงชีวิตในการรักษาสุขภาพจิต

ในส่วนของประเทศไทย ปัจจุบันการสำรวจคนไร้บ้านที่จะนำมาซึ่งข้อมูลเชิงปริมาณ/มหภาค และภาพรวมทางประชากรของกลุ่มคนไร้บ้าน ได้ปรากฏการดำเนินการโดยหน่วยงานต่างๆ บ้างแล้ว ก็ยังไม่มีการจัดเก็บโดยวิธีวิทยาที่เป็นระบบซึ่งจะทำให้ทราบข้อมูลที่ใกล้เคียงกับความเป็นจริงและเป็นภาพรวมของทั้งประเทศ รวมถึงภาพรวมทางด้านลักษณะคนไร้บ้านและปัจจัยการมาเป็นคนไร้บ้าน ที่จะเป็นพื้นฐานสำคัญในการผลักดันเชิงนโยบาย หรือยุทธศาสตร์ได้อย่างเหมาะสม

ตัวเลขอย่างเป็นทางการของหน่วยงานต่างๆ ของทั้งภาครัฐภาคเอกชน และนักวิชาการที่ศึกษาวิจัยเรื่องนี้ มีความแตกต่างกันอยู่มาก และยากที่จะหาตัวเลขที่แน่ชัดได้ ตัวเลขการสำรวจในปี พ.ศ. 2551 ของกรุงเทพมหานคร โดยการลงพื้นที่สำรวจพร้อมกันทั้ง 50 เขตพบว่ามีคนเร่ร่อน และคนไร้บ้านรวมจำนวน ๖๗๕ ราย โดยส่วนใหญ่เป็นผู้มีภูมิลำเนาอยู่ในต่างจังหวัดร้อยละ 67.1 โดยส่วนใหญ่อายุระหว่าง 26-45ปี¹⁴ ส่วนสถิติ

¹⁴ สำนักส่งเสริมและพิทักษ์ผู้ด้อยโอกาส, รายงานสถานการณ์ผู้ด้อยโอกาสและข้อเสนอในการคุ้มครองและพิทักษ์สิทธิผู้ด้อยโอกาส (กรุงเทพฯ: สำนักส่งเสริมและพิทักษ์ผู้ด้อยโอกาส ๒๕๕๑).

ของกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ระบุว่ามีคนเร่ร่อน/ไร้ที่อยู่อาศัย ซึ่งหมายถึงบุคคลที่ไม่มีที่อยู่อาศัยเป็นหลักแหล่ง กินอยู่หลับนอนในที่สาธารณะ ได้แก่ คนไร้ที่พึ่ง คนไร้บ้าน และขอทาน จำนวนทั้งสิ้น 3,676 คน¹⁵ ในขณะที่ตัวเลขสถิติของมูลนิธิอิสรชน พบว่า มีจำนวนผู้ใช้ชีวิตในที่สาธารณะทั่วกรุงเทพมหานคร ทั้งสิ้น 2,846 คน¹⁶ และตัวเลขของมูลนิธิพัฒนาที่อยู่อาศัยที่สำรวจไว้ในปี 2553 พบว่ามีคนไร้บ้านจำนวน 1,093 คน แยกเป็นเพศชาย 922 คน หญิง 141 คน เด็ก 30 คน ประเภทครอบครัว 25 ครอบครัว เป็นต้น

ทั้งนี้การสำรวจคนไร้บ้านที่ผ่านมาของประเทศไทย อาจสอดคล้องกับข้อเสนอเกี่ยวกับการผลักดันประเด็นคนไร้บ้านและการเปิดประเด็นทางวิชาการเกี่ยวกับคนไร้บ้านของ อัจฉรา รักยุติธรรม¹⁷ (2557) ที่ได้ชี้ให้เห็นว่าการดำเนินงานเกี่ยวกับคนไร้บ้านยังมีช่องว่างและความทับซ้อนกันอยู่ทั้งในเชิงประเด็นและพื้นที่อันส่งผลต่อประสิทธิภาพในการดูแล สนับสนุน และลดความเสี่ยงในชีวิตของคนไร้บ้าน ในทางเดียวกัน การขาดแคลนความองค์ความรู้เกี่ยวกับคนไร้บ้านที่มีความทันสมัยและพลวัตก็ยังเป็นอีกปัญหาหนึ่งที่เกิดในการทำงานเกี่ยวกับคนไร้บ้าน การทำงานของหน่วยงานต่าง ๆ ยังขาดข้อมูลในภาพรวมที่เป็นระบบ ที่มีความสอดคล้องกัน รวมถึงระบบในการประสานแลกเปลี่ยนข้อมูล ทั้งข้อมูลในเชิงคุณภาพและปริมาณ ซึ่งต่างเป็นองค์ความรู้สำคัญที่จะใช้ประเมินสถานการณ์และแนวโน้มในอนาคตเพื่อกำหนดแนวทางการแก้ไขปัญหามีประสิทธิภาพมากขึ้น

จากช่องว่างทางข้อมูลเกี่ยวกับคนไร้บ้านและสภาพการสำรวจคนไร้บ้านที่ผ่านมา รวมถึงการทบทวนรายการและเอกสารการสำรวจคนไร้บ้านในหลายประเทศ ได้ชี้ให้เห็นว่าการสำรวจคนไร้บ้านโดยเฉพาะพื้นที่ที่ยังไม่มีการสำรวจด้วยวิธีวิทยาที่เหมาะสมอย่างเป็นระบบและครอบคลุม จำเป็นที่จะต้องมีการพัฒนาเครื่องมือการสำรวจ และวิธีการสำรวจคนไร้บ้านให้มีความเหมาะสมกับพื้นที่ ตลอดจนการประสานความต้องการระหว่างหน่วยงานและภาคีเครือข่าย ซึ่งอาจมีกระบวนการเริ่มจาก (1) การพัฒนาเครื่องมือการสำรวจและวิธีวิทยาร่วมกับภาคีเครือข่าย รวมถึงการทดสอบเครื่องมือการสำรวจและวิธีวิทยา และ (2) การสำรวจความหนาแน่นและลักษณะประชากรเบื้องต้นของคนไร้บ้านในพื้นที่ ซึ่งจะนำผลลัพธ์มาสู่ (1) เครื่องมือและวิธีการสำรวจที่เหมาะสมกับพื้นที่อันสามารถนำไปปรับใช้ต่อไปในระดับประเทศ (2) การพัฒนาเครือข่ายประสานการทำงานระหว่างภาคีที่ทำงานเกี่ยวกับคนไร้บ้าน ตลอดจนภาคีที่ทำงานกับกลุ่มคนชายขอบ และกลุ่มประชากรเฉพาะที่ต่างมีความคาบเกี่ยวกับประเด็นคนไร้บ้าน (3) แผนที่การกระจายตัวทางประชากรของคนไร้บ้าน และ (4) ข้อมูลทางประชากรเกี่ยวกับคนไร้บ้าน ผลลัพธ์ทั้งหมดนี้จะเป็นพื้นฐานสำคัญในการผลักดันทางนโยบายเกี่ยวกับคนไร้บ้านทั้งในระยะเร่งด่วน

¹⁵ มยุรี สิริมงคล และคณะ, รายงานสถานการณ์ผู้ด้อยโอกาส ประจำปี ๒๕๕๔ (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เทพปัญญาวิสัย ๒๕๕๔).

¹⁶ นายนิธิ สรวารี, สรุปสถานการณ์ผู้ใช้ชีวิตในที่สาธารณะ ปี ๒๕๕๖ (ออนไลน์), <http://thaingo.org/thaingo/node/๒๐๙๗> วันที่ ๑๓ กรกฎาคม ๒๕๕๖.

¹⁷ อัจฉรา รักยุติธรรม, การวิเคราะห์ช่องว่างการดำเนินงานและองค์ความรู้เกี่ยวกับคนในพื้นที่สาธารณะ: คนไร้บ้าน เด็กเร่ร่อน และผู้ป่วยข้างถนน เพื่อการพัฒนายุทธศาสตร์ (กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนการสร้างเสริมสุขภาพ, 2557).

ระยะปานกลาง และระยะยาว รวมถึงเป็นฐานให้กับการทำงานขับเคลื่อนทางสังคมและสุขภาพเกี่ยวกับคนไร้บ้าน และประชากรกลุ่มเสี่ยงต่อไปในอนาคต

1.2 วัตถุประสงค์ของโครงการ

เพื่อสำรวจและจัดทำแผนที่การกระจายตัวทางประชากรของคนไร้บ้าน และการสำรวจนับจำนวนและลักษณะทางประชากรของคนไร้บ้านในเขตกรุงเทพมหานคร

เพื่อพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และสถาบันการศึกษาในการร่วมสำรวจคนไร้บ้านในกรุงเทพมหานคร

1.3 ตัวชี้วัดโครงการ

1. ได้วิธีวิทยา/วิธีการ/รูปแบบที่เหมาะสมและเป็นไปได้ในการสำรวจคนไร้บ้านสำหรับกรุงเทพมหานคร
2. เกิดเครือข่ายการทำงานระหว่างภาครัฐ เอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน สถาบันการศึกษา และภาคประชาสังคมที่มีส่วนร่วมในการสำรวจคนไร้บ้าน และพร้อมนำข้อมูลสถานการณ์ไปขับเคลื่อนเชิงนโยบายต่อ
3. ชุดข้อมูลสถานการณ์คนไร้บ้านในพื้นที่กรุงเทพมหานคร และใกล้เคียง (ประกอบด้วยแผนที่การกระจายตัว และจำนวนคนไร้บ้านในแต่ละเขตของกรุงเทพมหานครที่เป็นปัจจุบันครอบคลุมและใกล้เคียงกับจำนวนที่มีอยู่จริง

1.4 ผลลัพธ์

1. หน่วยงานพัฒนาเอกชน หน่วยงานภาครัฐ และภาคประชาสังคมมีการใช้ข้อมูลในการอ้างอิง หรือขับเคลื่อนเชิงนโยบายเพื่อเอื้อให้คนไร้บ้านมีคุณภาพชีวิตที่ดี
2. เกิดคณะทำงาน (Task force) ที่มีองค์ประกอบทั้งจากภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน สถาบันการศึกษา และภาคประชาสังคมระดับพื้นที่กรุงเทพมหานครในการขับเคลื่อนการดำเนินงานเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตคนไร้บ้าน
3. เกิดความตระหนักทางสังคมในประเด็นคนไร้บ้านผ่านการนำเสนอชุดข้อมูลผ่านเวทีสื่อสารสาธารณะ และสื่อประเภทต่างๆ

1.5 พื้นที่และกลุ่มเป้าหมายโครงการ

กลุ่มคนไร้บ้านในพื้นที่กรุงเทพมหานคร และพื้นที่โดยรอบเมือง

1.6 รูปแบบกิจกรรม

รูปแบบการดำเนินกิจกรรมในโครงการมีลักษณะสอดคล้องกับวัตถุประสงค์และผลที่คาดว่าจะได้รับดังต่อไปนี้

วัตถุประสงค์	ขั้นตอนการดำเนินงาน	กิจกรรม	ตัวชี้วัดรายการกิจกรรม	ผลที่คาดว่าจะได้รับ
1. เพื่อสำรวจและจัดทำแผนที่การกระจายตัวทางประชากรของคนไร้บ้านและการสำรวจนับจำนวนและลักษณะทางประชากรของคนไร้บ้านในเขตกรุงเทพมหานคร	1. การพัฒนาเครื่องมือแม่แบบ และวิธีการในการสำรวจคนไร้บ้านที่เหมาะสมกับกรุงเทพมหานคร	1. การทบทวนองค์ความรู้เกี่ยวกับการสำรวจคนไร้บ้านในต่างประเทศ เพื่อเป็นแม่แบบในการปรับใช้สำหรับการสำรวจในกรุงเทพมหานคร 2. การพัฒนาแบบสำรวจคนไร้บ้าน ในกรุงเทพมหานคร ที่สอดคล้องกับความต้องการของภาคีที่ทำงานเกี่ยวกับคนไร้บ้าน 3.การพัฒนาวิธีการสำรวจคนไร้บ้านที่เหมาะสมกับสภาพภูมิศาสตร์ของกรุงเทพมหานคร	1. ชุดความรู้เกี่ยวกับคนไร้บ้าน ได้แก่ นิยามวิธีการสำรวจหรือสัมภาษณ์ และปัจจัยที่สำคัญในต่างประเทศ 2. แบบสำรวจคนไร้บ้าน 3. วิธีการและรูปแบบในการสำรวจคนไร้บ้านที่เหมาะสมกับพื้นที่กรุงเทพมหานคร	1. เครื่องมือแม่แบบ และวิธีการในการสำรวจคนไร้บ้านที่เหมาะสมกับกรุงเทพมหานคร
	2. การทำแผนที่การกระจายตัวทางประชากรของคนไร้บ้าน และการสำรวจ	1. การแจงนับจำนวน (counting) เพื่อสำรวจการกระจายตัวเบื้องต้นของคนไร้บ้าน	1. แผนที่การกระจายตัวทางประชากรของคนไร้บ้านในพื้นที่กรุงเทพมหานคร และ	1. เครื่องมือและวิธีการสำรวจคนไร้บ้านที่เหมาะสมกับกรุงเทพมหานคร

วัตถุประสงค์	ขั้นตอนการดำเนินงาน	กิจกรรม	ตัวชี้วัดรายการกิจกรรม	ผลที่คาดว่าจะได้รับ
	<p>คนไร้บ้านเบื้องต้นเพื่อทดสอบเครื่องมือการสำรวจ</p>	<p>ภายใต้การสนับสนุนของภาคีเครือข่าย</p> <p>2. การสำรวจคนไร้บ้านเบื้องต้นจำนวน 2 ครั้ง เพื่อทดสอบเครื่องมือและวิธีการสำรวจคนไร้บ้านให้เหมาะสมกับสภาพของกรุงเทพมหานคร</p>	<p>พื้นที่โดยรอบเมือง</p> <p>2. เครื่องมือการสำรวจที่ได้รับการพัฒนาให้เหมาะสม</p>	<p>และเป็นแม่แบบในการสำรวจระดับประเทศในอนาคต</p> <p>2. แผนที่ (mapping) การกระจายตัวและความหนาแน่นของคนไร้บ้านในกรุงเทพมหานคร</p> <p>3. ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับคนไร้บ้านจากการสำรวจเบื้องต้น</p>
	<p>3. การสำรวจลักษณะทางประชากรของคนไร้บ้านในเขตกรุงเทพมหานคร</p>	<p>1. การสำรวจนับจำนวนคนไร้บ้านในเขตกรุงเทพมหานครร่วมกับภาคีเครือข่ายของโครงการ</p>	<p>1. ฐานข้อมูลจำนวนและข้อมูลต่างๆ ทางประชากรของคนไร้บ้านในพื้นที่กรุงเทพมหานคร และพื้นที่โดยรอบเมืองที่ทันสมัย และใกล้เคียงกับจำนวนที่มีอยู่จริง</p>	<p>1. ข้อมูลทางประชากรคนไร้บ้านในเขตกรุงเทพมหานครเพื่อเป็นพื้นฐานในการผลักดันนโยบายที่เหมาะสม และการขับเคลื่อนประเด็นของภาคีเครือข่ายและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง</p>

วัตถุประสงค์	ขั้นตอนการดำเนินงาน	กิจกรรม	ตัวชี้วัดรายการกิจกรรม	ผลที่คาดว่าจะได้รับ
2. เพื่อพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และสถาบันการศึกษา ในการร่วมสำรวจคนไร้บ้านในกรุงเทพมหานคร	1. การพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และสถาบันการศึกษา ในการร่วมสำรวจคนไร้บ้านในกรุงเทพมหานคร	1. การจัดประชุมภาคีเครือข่ายหรือคณะทำงานฯ ในการสำรวจคนไร้บ้าน เพื่อสำรวจความต้องการทางข้อมูล ออกแบบเครื่องมือการสำรวจ และเตรียมการสำรวจคนไร้บ้านเบื้องต้น จำนวน 3 ครั้ง	1. ภาคีเครือข่ายที่หลากหลาย มีส่วนร่วมในการดำเนินการสำรวจคนไร้บ้านในพื้นที่กรุงเทพมหานคร	1. การขยายเครือข่ายความร่วมมือในการทำงานคนไร้บ้าน 2. ความเข้าใจในประเด็นคนไร้บ้านของเครือข่ายคนทำงาน

1.7 ระยะเวลาในการดำเนินโครงการ

1 พฤษภาคม 2558 – 30 มิถุนายน 2559 (14 เดือน)

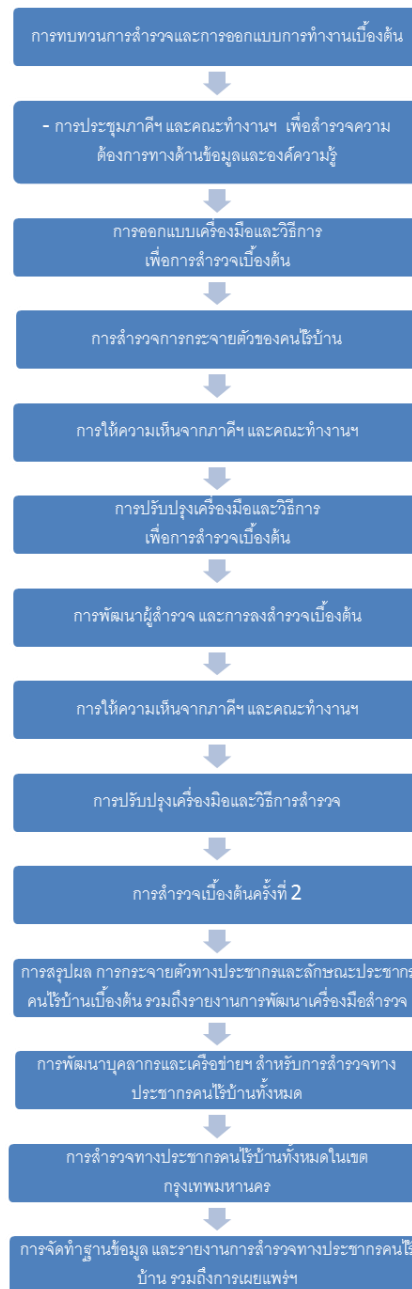
1.8 กรอบกิจกรรมและระยะเวลาดำเนินการ

การดำเนินงาน	2558							2559						
	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.
- การทบทวนองค์ความรู้เกี่ยวกับการสำรวจคนไร้บ้านในต่างประเทศ														
- การพัฒนาแบบสอบถามและวิธีการเพื่อการสำรวจคนไร้บ้าน ในกรุงเทพมหานคร														
- การพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และสถาบันการศึกษา ในการร่วมสำรวจคนไร้														

การดำเนินงาน	2558								2559					
	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.
บ้านเบื้องต้น และการสำรวจการกระจายตัวทางประชากร														
- การแจกจ่ายจำนวนและทำแผนที่การกระจายทางประชากรตัวเบื้องต้นของคนไร้บ้าน														
- การสำรวจทางประชากรคนไร้บ้านเบื้องต้นจำนวน 2 ครั้ง เพื่อทดสอบเครื่องมือและวิธีการสำรวจคนไร้บ้าน														
- การจัดทำรายงานการกระจายตัวทางประชากรและลักษณะประชากรคนไร้บ้านเบื้องต้น รวมถึงรายงานการพัฒนาเครื่องมือสำรวจ (Phase 1)														
- การพัฒนาบุคลากรและเครือข่ายๆ สำหรับการสำรวจทางประชากรคนไร้บ้านทั้งหมดในเขตกรุงเทพมหานคร														
- การสำรวจทางประชากรคนไร้บ้านทั้งหมดในเขตกรุงเทพมหานคร														
- การจัดทำฐานข้อมูล และรายงานการสำรวจทางประชากรคนไร้บ้าน														
- การนำเสนอผลการสำรวจสู่สาธารณะ														

1.9 กระบวนการทำงาน

การทำงานของโครงการฯ จะเน้นการมีส่วนร่วมกับภาคีเครือข่ายด้านคนไร้บ้าน และคณะทำงานด้านคนไร้บ้านและผู้ป่วยข้างถนน ของสำนักสนับสนุนสุขภาวะกลุ่มประชากรเฉพาะ (สำนัก 9) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) และหน่วยงานอื่น ๆ ทั้งภาครัฐ เอกชน และสถาบันการศึกษาทำให้กระบวนการทำงานจะมีลักษณะดังต่อไปนี้

1.10 นิยามศัพท์

คนไร้บ้าน คือ กลุ่มคนที่ไร้ที่อยู่อาศัยที่ปลอดภัยหรือมีที่กำบัง (rootlessness) และสามารถพบได้บนพื้นที่สาธารณะ หรือพื้นที่ที่ตอบสนองความต้องการของคนไร้ที่อยู่อาศัย อาทิ ศูนย์พักพิง หรือสถานที่แจกอาหาร และไม่อิงอยู่กับช่วงเวลาของการกลายเป็นคนไร้บ้าน

ทั้งนี้ความหมายของคนไร้บ้านตามนิยามดังกล่าวจะมีลักษณะที่กว้างที่สุด และสามารถครอบคลุมกลุ่มทั้งกลุ่มคนไร้บ้านชั่วคราวและกลุ่มคนไร้บ้านถาวร รวมถึงกลุ่มที่กำลังจะเปลี่ยนจากคนไร้บ้านชั่วคราวมาเป็นกลุ่มคนไร้บ้านถาวร ตามมิติวัฒนธรรมที่คนในกรุงเทพมหานครรับรู้และเข้าใจ

บทที่ 2

วิธีวิทยาการศึกษาคนไร้บ้าน

2.1 ระเบียบวิธีการเจนนับคนไร้บ้าน และการดำเนินการเจนนับ (Homeless Point-In-Time Count)

คนไร้บ้าน เป็นกลุ่มประชากรที่จัดได้ว่าอยู่ในชายขอบสุดของสังคม ที่ขาดความมั่นคงทางปัจจัยสำคัญสำหรับดำเนินชีวิต โดยเฉพาะที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และอาหารที่จำเป็น ในหลายประเทศ อัตราการขยายตัวของคนไร้บ้านที่ลดลงถูกใช้เป็นเครื่องสะท้อนความมีประสิทธิภาพของนโยบายสวัสดิการด้านสังคม เศรษฐกิจ และสุขภาพ ดังนั้นเจนนับเพื่อรับรู้ลักษณะและจำนวนประชากรคนไร้บ้านจึงมีความจำเป็นทั้งในฐานะของการเป็นพื้นฐานในการให้ความช่วยเหลือ พื้นฟูสมรรถภาพชีวิต และเป็นเครื่องบ่งชี้วัดความมีประสิทธิภาพของสวัสดิการและนโยบายทางด้านสังคม

อย่างไรก็ดี คนไร้บ้าน เป็นกลุ่มประชากรที่เข้าถึงได้ยาก และมีลักษณะทางประชากรหรือวิถีชีวิตที่แตกต่างกันตามแต่บริบทของประเทศหรือพื้นที่ ทำให้ต้องมีการพัฒนาวิธีวิทยาและเครื่องมือในการเจนนับคนไร้บ้าน ให้มีความเหมาะสมเพื่อการสร้างชุดข้อมูลที่มีประสิทธิภาพ วัตถุประสงค์ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และมีความน่าเชื่อถือ

ในปัจจุบัน จากการสำรวจงานวิชาการเกี่ยวกับการเจนนับคนไร้บ้านเบื้องต้น พบว่าหน่วยงานต่างๆ ในหลายประเทศได้มีการพัฒนาวิธีการเจนนับคนไร้บ้านหรือรับรู้จำนวนประชากรคนไร้บ้าน ที่แตกต่างกันใน 3 ลักษณะ ซึ่งมีจุดเด่นและจุดด้อย รวมถึงรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. การประมาณทางอ้อม (Indirect estimate) คือ การแบ่งพื้นที่เมืองออกเป็นเขตย่อยต่างๆ และกำหนดจุดการประมาณการทั้งที่เป็นลักษณะพื้นที่การใช้ชีวิตหรือการเข้ารับบริการในชีวิตประจำวัน ก่อนสร้างแบบจำลองทางประชากรเพื่อประมาณการคนไร้บ้านในพื้นที่รวมทั้งหมด วิธีการนับจำนวนแบบนี้มีค่าใช้จ่ายที่น้อย แต่อาจไม่ได้จำนวนคนไร้บ้านที่เป็นจริงโดยเฉพาะในพื้นที่ที่การกระจายตัวประชากรคนไร้บ้านที่ไม่สม่ำเสมอหรือมีความแตกต่างกันมาก

2. การนับจำนวนทั้งปี (annual prevalence) เป็นการนับและเก็บข้อมูลประชากรคนไร้บ้านจากองค์กรที่ให้ความช่วยเหลือด้านสวัสดิการสังคมตลอดระยะเวลา 1 ปี และตัดจำนวนผู้ที่รับบริการซ้ำออก วิธีวิทยาแบบนี้ตั้งอยู่บนฐานคิดว่าคนไร้บ้านแต่ละรายจะต้องมาใช้บริการขององค์กรฯ ต่างๆ อย่างน้อยหนึ่งครั้งในรอบหนึ่งปี และอาจได้ตัวเลขหรือข้อมูลกลุ่มเสี่ยงที่กำลังจะกลายเป็นคนไร้บ้านด้วยเช่นกัน อย่างไรก็ตาม วิธีวิทยาที่ว่าเป็นเหมาะสำหรับพื้นที่ที่ความช่วยเหลือขององค์กรทางสวัสดิการสังคมมีความครอบคลุมและมีระบบ นอกจากนี้ยังมีความเป็นไปได้ว่าการนับจำนวนด้วยวิธีการนี้จะได้ตัวเลขคนไร้บ้านมากกว่าที่เป็นจริง โดยเฉพาะในพื้นที่ที่มีอัตราการพ้นจากการเป็นคนไร้บ้านที่สูง

3. การแจกจ่ายสำมะโนประชากรแบบคืนเดียว (Census Shelter and Street Night หรือ S-Night) การแจกจ่ายในลักษณะนี้มีการพัฒนาและปรับใช้ในหลายเมืองใหญ่ของประเทศสหรัฐอเมริกา และในอีกหลายเมืองใหญ่ทั่วโลก การแจกจ่ายในลักษณะนี้ใช้วิธีการเดินแจกจ่ายประชากรรายหัวทั้งในพื้นที่สาธารณะ ท้องถนน และศูนย์พักพิงคนไร้บ้าน โดยดำเนินการให้เสร็จสิ้นภายใน 1 คืน เลือกช่วงเวลาที่คุณไร้บ้านมีการเคลื่อนย้ายน้อยที่สุดและเข้าพักในศูนย์พักพิงเป็นที่เรียบร้อยแล้ว (ส่วนใหญ่จะอยู่ที่เวลาประมาณ 22.00 น. – 4.00 น.)

วิธีการแจกจ่าย แบบคืนเดียวนี้ถือว่าเป็นวิธีที่มีความน่าเชื่อถือ และได้จำนวนประชากรที่ตรงกับความเป็นจริงมากที่สุด อย่างไรก็ตาม วิธีนี้มีความค่าใช้จ่ายที่ค่อนข้างสูงเมื่อเทียบกับวิธีการอื่นๆ โดยเฉพาะในเมืองที่มีอาณาบริเวณขนาดใหญ่ อีกทั้งยังอาจไม่สามารถได้ตัวเลขของคนที่กำลังจะเป็นคนไร้บ้าน หรืออยู่ในช่วงเปลี่ยนผ่านเป็นคนไร้บ้าน

วิธีการแจกจ่ายแบบคืนเดียวนี้ อาจมีรายละเอียดที่แตกต่างตามสภาพพื้นที่ของแต่ละเมือง รวมถึงลักษณะของผังเมือง ในบางเมืองที่มีขนาดพื้นที่ไม่ใหญ่มากอาจใช้วิธีการเดินปูพรมเพื่อการแจกจ่าย ในขณะที่เมืองที่มีขนาดใหญ่อาจใช้บุคลากรที่มีความคุ้นชินกับคนไร้บ้านในการให้ข้อมูลเบื้องต้นและเป็นผู้นำทางในการสำรวจ รวมถึงมีการแบ่งพื้นที่ตามลักษณะการกระจายตัวทางประชากร

การพัฒนาวิธีวิทยาการแจกจ่ายคนไร้บ้านในประเทศไทย

คนไร้บ้าน จะเป็นกลุ่มประชากรที่ได้รับความสำคัญเพิ่มมากขึ้นในประเทศไทยตั้งแต่ทศวรรษที่ 2000 ก่อนช่วงเวลาดังกล่าว ความเข้าใจเกี่ยวกับคนไร้บ้านของสังคมไทยจะมีความทับซ้อนกันระหว่างคนขอทานและคนเร่ร่อนจรจัด ซึ่งมีนัยยะของความหมายที่ไม่สะท้อนสภาพปัญหาที่เป็นจริงของคนไร้บ้านที่คือกลุ่มประชากรซึ่งขาดแคลนปัจจัยในการดำเนินชีวิตหรือได้รับผลกระทบจากโครงสร้างทางสังคมเศรษฐกิจที่ไม่เป็นธรรมจนต้องถูกผลักดันกลายเป็นคนไร้บ้าน งานศึกษาของบุญเลิศ วิเศษปรีชา จะเป็นหมุดหมายหลักในการสร้างความเข้าใจและนิยามเกี่ยวกับคนไร้บ้านในประเทศไทย บุญเลิศ ได้ให้นิยามคนไร้บ้านว่า คือ "ไม่ใช่คนที่เพิ่งเดินทางมาจากต่างจังหวัดอาศัยพักค้างแรมคืนสองคืนในที่สาธารณะ ไม่ใช่คนวิกลจริตแต่เป็นคนที่มีร่างกายจิตปกติ และไม่ต้องรอถึงเวลาค่ำคืนที่จะพบเห็นพวกเขา แม้ในเวลากลางวันเราก็อาจพบเห็นพวกเขาในสภาพสวมเสื้อผ้าเก่า มีกระเป๋าถุงสัมภาระ" ทั้งนี้นิยามและการศึกษาของบุญเลิศ ได้พยายามชี้ให้เห็นความแตกต่างระหว่าง "คนไร้บ้าน" กับ "คนเร่ร่อน" หรืออีกนัยหนึ่งเป็นการให้นิยามที่ต่อต้านทัศนคติแบบเหมารวมคนเร่ร่อนแบบเดิม บุญเลิศ กล่าวว่า "คนไร้บ้าน เป็นรูปแบบหนึ่งของคนจนเมืองที่รุนแรงที่สุด (...) งานศึกษาที่ผ่านมาส่วนใหญ่เป็นการศึกษาที่มอง "คนเร่ร่อน" เป็น "ขอทาน" เป็นงานที่ไม่ได้พยายามทำความเข้าใจคนกลุ่มนี้อย่างแท้จริง และยังมีข้อจำกัดในการอธิบายคนไร้บ้านที่ประกอบอาชีพอื่น"¹⁸

¹⁸ บุญเลิศ วิเศษปรีชา, โลกของคนไร้บ้าน (กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2552).

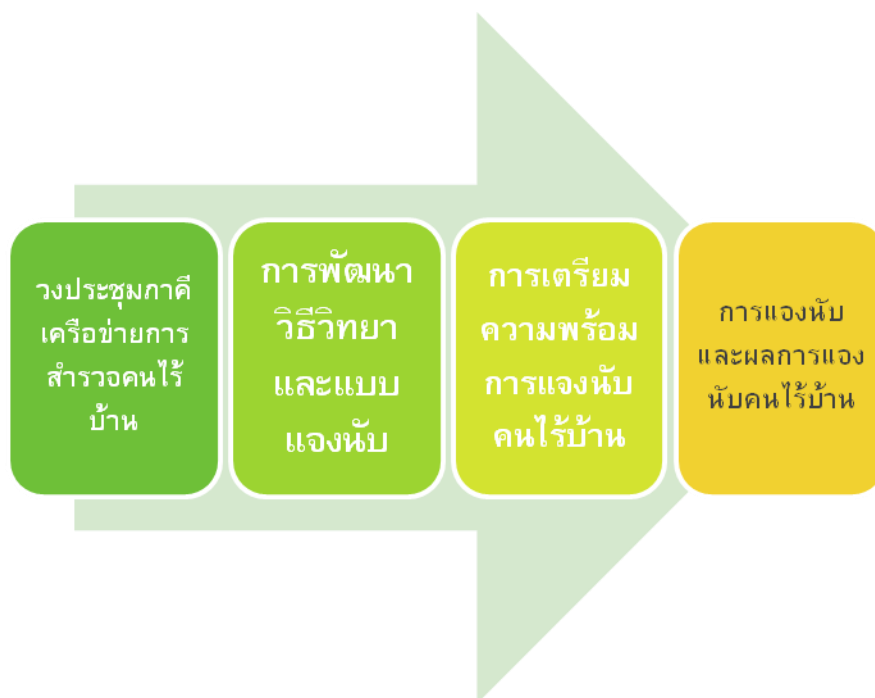
ในส่วนของการแจกจ่ายหรือสำรวจคนไร้บ้านของประเทศไทยปัจจุบัน พบว่าปรากฏการแจกจ่ายหรือสำรวจคนไร้บ้านตั้งแต่ทศวรรษที่ 2550 โดยมีตัวเลขและการนิยามในการแจกจ่าย/สำรวจแต่ละครั้งที่แตกต่างกันออกไป การสำรวจในปี พ.ศ. 2551 ของกรุงเทพมหานคร โดยการลงพื้นที่สำรวจพร้อมกันทั้ง 50 เขตพบว่ามีคนเร่ร่อนและคนไร้บ้านรวมจำนวน 675 ราย โดยส่วนใหญ่เป็นผู้มีภูมิลำเนาอยู่ในต่างจังหวัดร้อยละ 67.1 โดยส่วนใหญ่อยู่ระหว่าง 26-45ปี ส่วนสถิติของกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ระบุว่ามีคนเร่ร่อน/ไร้ที่อยู่อาศัย ซึ่งหมายถึงบุคคลที่ไม่มีที่อยู่อาศัยเป็นหลักแหล่ง กินอยู่หลับนอนในที่สาธารณะ ได้แก่ คนไร้ที่พึ่ง คนไร้บ้าน และขอทาน จำนวนทั้งสิ้น 3,676 คน ในขณะที่ตัวเลขสถิติของมูลนิธิอิสรชน พบว่า มีจำนวนผู้ใช้ชีวิตในที่สาธารณะทั่วกรุงเทพมหานคร ทั้งสิ้น 2,846 คน และตัวเลขของมูลนิธิพัฒนาที่อยู่อาศัยที่สำรวจไว้ในปี 2553 โดยการแจกจ่ายคืนเดียวทั้งพื้นที่ พบว่ามีคนไร้บ้านจำนวน 1,093 คน แยกเป็นเพศชาย 922 คน หญิง 141 คน เด็ก 30 คน ประเภทครอบครัว 25 ครอบครัว

ทั้งนี้ ข้อมูลที่แตกต่างกันในการแจกจ่าย/สำรวจแต่ละครั้ง อาจมีที่มาจากกรอบนิยาม “คนไร้บ้าน” ที่แตกต่างกันออกไป ยกตัวอย่างเช่น กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ที่ใช้นิยามค่อนข้างกว้างอันหมายรวมถึงผู้ใช้ชีวิตในพื้นที่สาธารณะทั้งหมด ส่วนมูลนิธิพัฒนาที่อยู่อาศัย ที่ใช้นิยาม “คนไร้บ้าน” ในฐานะผู้ใช้ชีวิตในพื้นที่สาธารณะในเวลากลางคืน (อันเป็นช่วงเวลาการสำรวจ) และมีการคัดกรองผ่านการชี้แจงนำและอาสาสมัครคนไร้บ้านในการร่วมแจกจ่าย กระนั้นก็ดี ความแตกต่างของนิยามที่ส่งผลต่อจำนวนประชากรคนไร้บ้านนี้ดูจะเป็นสิ่งที่พบโดยปกติในงานศึกษาเกี่ยวกับคนไร้บ้านและการสำรวจคนไร้บ้านในหลายพื้นที่ P. J. Fischer ได้สรุปว่า “เส้นแบ่งระหว่างคนไร้บ้าน คนไร้บ้านเป็นคร่าวๆ และคนที่ เป็น marginally house เป็นสิ่งที่พร่าเลือน” และ ปัจจัยด้านเวลาของการเป็นคนไร้บ้านก็ยังคงเป็นที่ถกเถียงกัน ดังนั้น การแจกจ่ายหรือการสำรวจแต่ละครั้งจึงจำเป็นต้องสร้างนิยามเชิงปฏิบัติการขึ้นมาเป็นแนวทางในการดำเนินการ

ในส่วนของการแจกจ่าย ที่ดำเนินการโดยโครงการ “การสำรวจสถานการณ์คนไร้บ้าน และการสร้างการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายอย่างเป็นระบบในพื้นที่กรุงเทพมหานคร” ได้ใช้นิยามเชิงปฏิบัติว่าคนไร้บ้านคือกลุ่มประชากรที่อาศัยหลับนอนและใช้ชีวิตในพื้นที่สาธารณะ มีผู้ใช้รถหรือเดินทาง หรือผู้ประกอบอาชีพในที่สาธารณะ และไม่ได้กำหนดช่วงเวลาของการเป็นคนไร้บ้าน แต่ใช้การคัดกรองผ่านประสบการณ์ของสมาชิกในทีมสำรวจที่ประกอบด้วยคนไร้บ้านหรืออดีตคนไร้บ้าน

นอกจากนี้ ในส่วนของวิธีการแจกจ่าย โครงการฯ ได้ใช้วิธีแจกจ่ายแบบการแจกจ่ายสามโนประชากรแบบคืนเดียว (Census Shelter and Street Night หรือ S-Night) เป็นแนวทางหลักในการพัฒนาวิธีวิทยา แบบแจกจ่ายและรายละเอียดการแจกจ่าย โดยมีการปรับวิธีการแจกจ่ายแบบคืนเดียวให้มีความเหมาะสมกับการกระจายตัวของคนไร้บ้านและพื้นที่กรุงเทพมหานคร ซึ่งมีเขตพื้นที่เมืองค่อนข้างใหญ่ ภายใต้ความเห็นและข้อเสนอจากผู้ทรงคุณวุฒิและหน่วยงานที่ทำงานเกี่ยวกับคนไร้บ้าน ดังจะกล่าวถึงรายละเอียดในส่วนถัดไป

การแจกจ่ายคนไร้บ้านแบบมีส่วนร่วมครั้งแรกในกรุงเทพมหานครและพื้นที่ต่อเนื่อง

โครงการวิจัยเรื่อง “การสำรวจสถานการณ์คนไร้บ้าน และการสร้างการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่าย อย่างเป็นระบบในพื้นที่กรุงเทพมหานคร” โดยการสนับสนุนของสำนักสนับสนุนสุขภาวะกลุ่มประชากรเฉพาะ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ได้พยายามพัฒนาวิถีวิทยาการแจกหนีบคนไร้บ้านภายในคืนเดียว เพื่อป้องกันปัญหาการนับซ้ำ และสามารถกำหนดนิยามคนไร้บ้านให้ครอบคลุมทั้งในมิติทางวิชาการและมิติทางวัฒนธรรม รวมถึงสอดคล้องกับบริบทของคนไร้บ้านในสังคมไทย การแจกหนีบคนไร้บ้านครั้งนี้ดำเนินการในเขต พื้นที่กรุงเทพมหานคร และพื้นที่เกี่ยวเนื่อง เป็นการนับจำนวนและเก็บข้อมูลทางประชากรเบื้องต้นของคนไร้บ้าน ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่สาธารณะ (Unsheltered) และในสถานพักพิงที่รัฐหรือเอกชนจัดให้ (Sheltered) โดยเป็นการนับภายในคืนเดียวตามระยะเวลาที่กำหนด (Homeless Point-In-Time Count) ขั้นตอนการแจกหนีบคนไร้บ้าน แบ่งเป็น 5 ขั้นตอนสำคัญ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 การทบทวนระเบียบวิธีการแจกหนีบ กรอบข้อมูล และสถิติคนไร้บ้านของต่างประเทศและในประเทศ

การทบทวนระเบียบวิธีการแจกหนีบในช่วงที่ผ่านมาของทั้งในและต่างประเทศ พบว่าระเบียบวิธีการแจกหนีบสามารถจำแนกได้ 3 วิธีหลัก คือ 1. การประมาณทางอ้อม (Indirect estimate) 2. การนับจำนวนทั้งปี (annual prevalence) 3. การแจกหนีบสำมะโนประชากรแบบคืนเดียว (Census Shelter and Street Night หรือ

S-Night) [ดังรายละเอียดที่กล่าวถึงในส่วนต้น] ซึ่งตามเป้าหมายของโครงการฯ ที่ต้องการทราบจำนวนคนไร้บ้าน ในกรุงเทพมหานคร ทำให้วิธีการที่ 3 เป็นวิธีที่เหมาะสมที่สุด

ขั้นตอนที่ 2 การแสวงหานิยามเชิงปฏิบัติการของคนไร้บ้าน และกรอข้อมูลในการแจกจ่าย ภายใต้การมีส่วนร่วมของผู้เชี่ยวชาญและภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง

การแจกจ่ายครั้งนี้ทางโครงการวิจัยฯ ได้ใช้การมีส่วนร่วมจากผู้เชี่ยวชาญ และองค์กรภาครัฐและเอกชนในการกำหนดนิยามเชิงปฏิบัติการของคนไร้บ้านในการแจกจ่าย และกรอข้อมูลเชิงประชากรสำหรับการแจกจ่ายผ่านการจัดประชุมระดมความคิดเห็น เพื่อให้เกิดข้อตกลงของนิยามเชิงปฏิบัติการอันเป็นที่ยอมรับของทุกภาคส่วนที่ทำงานเกี่ยวกับคนไร้บ้าน และกรอข้อมูลที่มีความสำคัญและมีประโยชน์ในการนำไปใช้สำหรับการขับเคลื่อนประเด็นคนไร้บ้านของภาคส่วนต่างๆ

ทั้งนี้ จากการประชุมระดมความคิดเห็นได้กำหนดนิยามเชิงปฏิบัติการของคนไร้บ้านสำหรับการแจกจ่ายว่า คือ “กลุ่มคนที่หลับนอนและอาศัยในพื้นที่สาธารณะ และศูนย์พักคนไร้บ้านของรัฐและองค์กรพัฒนาเอกชน ในเวลาที่ทำกรแจกจ่าย ไม่นับรวมผู้รอรถ ขอตาน และผู้ประกอบอาชีพในที่สาธารณะ” ลักษณะโดยทั่วไปจะมีสัมภาระหรือถุงขนาดใหญ่ติดตัว ซึ่งช่วงเวลาในการแจกจ่ายที่เป็นเวลากลางคืน และองค์ประกอบของทีมแจกจ่ายที่มีแกนนำคนไร้บ้านในทีมร่วมกับอาสาสมัคร จะมีส่วนช่วยในการจำแนกคนไร้บ้าน ออกจากกลุ่มผู้ใช้ชีวิตในที่สาธารณะประเภทอื่นๆ

ในส่วน กรอข้อมูลในการแจกจ่าย ทางโครงการฯ ได้ประมวลลักษณะข้อมูลจากการแจกจ่ายและสำรวจคนไร้บ้านจากทั้งในและต่างประเทศ และขอความเห็นจากวงประชุมระดมความคิดเห็นถึงความสำคัญสำหรับการนำไปปรับใช้กับการดำเนินงานและความอ่อนไหวของการได้มาซึ่งข้อมูล จนได้กรอข้อมูลในการแจกจ่ายที่ประกอบด้วย 9 ลักษณะทางประชากร คือ การกระจายตัวและตำแหน่งแห่งที่ของคนไร้บ้าน เพศ ช่วงอายุ ลักษณะการอยู่อาศัย ความพิการที่เห็นได้ชัด ความเจ็บป่วยทางจิตที่เห็นได้ชัด ปัญหาการติดสุรา ลักษณะคนไร้บ้านในขณะที่พบ และลักษณะทางกายภาพที่เห็นได้ชัด

ขั้นตอนที่ 3 การจัดทำแผนที่หลับนอนและใช้ชีวิตยามค่ำคืนของคนไร้บ้าน

คนไร้บ้านเป็นกลุ่มประชากรเข้าถึงยาก (Hard-to-reach population) ในแง่นี้ การแจกจ่ายแบบปูพรมจึงเป็นวิธีการที่อาจไม่มีประสิทธิภาพเท่าที่ควร ทางโครงการฯ จึงได้กำหนดพื้นที่การใช้ชีวิตและการกระจุกตัวของคนไร้บ้านทั้งกรุงเทพมหานครเบื้องต้น จากความเห็นของภาคส่วนที่ทำงานเกี่ยวกับคนไร้บ้าน ซึ่งพบว่าคนไร้บ้านมีการใช้ชีวิตและหลับนอนกระจุกตัวอยู่ในย่านใจกลางเมือง โดยเฉพาะย่านเมืองเก่าแถบสนามหลวง ราชดำเนิน และเขตเศรษฐกิจเป็นสำคัญ และมีการพบคนไร้บ้านในย่านนอกใจกลางเมืองบริเวณศูนย์กลางทางเศรษฐกิจและการคมนาคม อาทิ ตลาด ท่ารถ และสถานีรถไฟ เป็นต้น

จากแผนที่มีการกระจายตัวของคนไร้บ้านดังกล่าวนี้ ทางโครงการฯ ได้ใช้เป็นพื้นฐานในการจัดแบ่งพื้นที่การแจกจ่ายที่ครอบคลุมทั้ง 50 เขตของกรุงเทพมหานคร รวมถึงพื้นที่เกี่ยวเนื่องทางวิถีชีวิตประจำวันที่ติดต่อกับกรุงเทพมหานคร อาทิ ท่าอากาศยาน และสถานีรถไฟรังสิต เป็นต้น ทั้งนี้ ได้มีการจัดแบ่งพื้นที่กรุงเทพมหานครออกเป็นทั้งหมดจำนวน 21 เขตย่อย ครอบคลุมพื้นที่ทั้งกรุงเทพมหานคร และมีการใช้ทีมแจกจ่ายทั้งหมด 23 ทีม แบ่งเป็น ทีมพื้นที่สาธารณะจำนวน 20 ทีม และทีมในสถานที่พักพิงของรัฐและเอกชนจำนวน 3 ทีม โดยแต่ละทีมมีสมาชิกจำนวน 3-4 คน อันมีองค์ประกอบของคนไร้บ้านและอดีตคนไร้บ้านเป็นหัวหน้าทีมในการลงพื้นที่ และอาสาสมัครอีกประมาณ 2-3 คน

อย่างไรก็ดี ทางโครงการฯ ได้มีการสำรวจพื้นที่จริงเบื้องต้นทั้ง 21 เขต ด้วยยานพาหนะร่วมกับแกนนำของภาคีเครือข่ายฯ เพื่อการสร้างความเข้าใจในสภาพพื้นที่และเป็นพื้นฐานในการปรับเขตพื้นที่และเส้นทางการแจกจ่ายในขั้นตอนสุดท้าย

ขั้นตอนที่ 4 การพัฒนาเครื่องมือการแจกจ่ายและการพัฒนาศักยภาพทีมแจกจ่ายคนไร้บ้าน

การพัฒนาเครื่องมือการแจกจ่าย

การพัฒนาเครื่องมือการแจกจ่ายจากกรอบการเก็บข้อมูลและข้อมูลการกระจายตัวเบื้องต้นของคนไร้บ้านที่ได้มาจากการดำเนินงานในขั้นตอนที่ 3 และ 4 ได้เป็นพื้นฐานในการพัฒนาเครื่องมือการแจกจ่ายที่บรรจุด้วยข้อมูลของเขตพื้นที่และข้อมูลเชิงประชากรที่สังเกตได้จากภายนอก ตลอดจนการพัฒนาวิธีการลงพื้นที่แจกจ่ายที่แต่ละทีมจะแบ่งหน้าที่ 3 ตำแหน่ง คือ 1. หัวหน้าทีม มีหน้าที่นำทางและประเมินความเสี่ยงจากอันตรายที่อาจเกิดขึ้น 2. พนักงานจดบันทึกที่หนึ่ง มีหน้าที่สังเกตลักษณะทางประชากรและพิกัดตำแหน่งของประชากร และ 3. พนักงานจดบันทึกที่สอง มีหน้าที่จดบันทึกและทบทวนความเรียบร้อยของข้อมูล ทั้งนี้ในส่วนขององค์ประกอบหัวหน้าทีมจะเป็นคนไร้บ้าน อดีตคนไร้บ้าน หรือแกนนำชุมชนที่อาศัยหรือเคยอาศัยอยู่บริเวณพื้นที่ใหญ่ ซึ่งในมุมหนึ่งทำให้การค้นหาคนไร้บ้านในฐานะกลุ่มประชากรเข้าถึงยากและการคัดแยกคนไร้บ้านออกจากผู้ใช้ชีวิตในพื้นที่สาธารณะมีประสิทธิภาพมากขึ้น

การพัฒนาศักยภาพทีมแจกจ่ายคนไร้บ้าน

การพัฒนาศักยภาพทีมแจกจ่ายคนไร้บ้าน แบ่งออกเป็น 2 กระบวนการหลัก คือ หนึ่ง การสร้างการเรียนรู้และข้อปฏิบัติต่อคนไร้บ้าน และ สอง การสร้างความเข้าใจต่อระเบียบวิธีการแจกจ่าย การพัฒนาศักยภาพนี้ดำเนินการก่อนวันแจกจ่ายจริงประมาณ 1 สัปดาห์ อันเป็นระยะเวลาที่มีความเหมาะสมในการสร้างความตระหนักและเข้าใจต่อวิธีการแจกจ่ายที่สามารถนำไปปฏิบัติใช้ในวันจริงได้อย่างถูกต้องเหมาะสม

กระบวนการเรียนรู้เริ่มต้นด้วยให้อาสาสมัครทำความเข้าใจและมีทัศนคติที่ดีกับคนไร้บ้าน รวมถึงวิถีปฏิบัติที่ควรกระทำและไม่ควรกระทำในระหว่างการแจกจ่าย ทั้งนี้ทางโครงการฯ ได้เน้นวิธีการอบรมเชิงปฏิบัติการที่

เน้นการมีส่วนร่วมของอาสาสมัครและทีมงานในการสร้างหลักปฏิบัติและความเข้าใจเกี่ยวกับคนไร้บ้าน รวมถึงการทำความเข้าใจกับพื้นฐานวิถีคิดของอาสาสมัคร อันมีประสิทธิภาพมากกว่าการอบรมแบบปกติที่เป็นการให้ข้อมูลทางเดียวและเป็นการยากที่จะเข้าใจพื้นฐานทางความคิดต่อคนไร้บ้านของอาสาสมัคร

ในส่วนของ การสร้างความเข้าใจต่อระเบียบวิธีการแข่งขัน เริ่มต้นด้วยการแบ่งกลุ่มทีมแข่งขันตามเขตย่อยและการสร้างความรู้จักระหว่างสมาชิกในทีม รวมถึงพื้นที่ที่แต่ละทีมรับผิดชอบ ขั้นถัดมาเป็นการสร้างความเข้าใจต่อแบบแข่งขัน วิธีการบันทึกข้อมูล และเส้นทางการแข่งขัน ผ่านการเน้นย้ำถึงหน้าที่ของแต่ละตำแหน่งและความสำคัญของการบันทึกข้อมูลที่ต้องมีความถูกต้องและครอบคลุม ทั้งนี้ ทางทีมวิจัยได้มีการซักซ้อมความเข้าใจต่อแบบแข่งขันและการลงบันทึกข้อมูลอีกครั้งในช่วงก่อนการปล่อยทีมลงพื้นที่รับผิดชอบ ผ่านการยกตัวอย่างรูปลักษณะของคนไร้บ้านประกอบข้อมูลที่เหมาะสมในการลงบันทึกแบบแข่งขัน

ขั้นตอนที่ 5 การแข่งขันคนไร้บ้านแบบคินเดียวภายในเวลาที่กำหนด

การแข่งขันคนไร้บ้าน มีเป้าประสงค์หลักในการรับรู้ “จำนวน” ประชากร และลักษณะที่สังเกตจากภายนอกเป็นหลัก ดังนั้นทางโครงการฯ จึงเลือกใช้วิธีวิทยาแบบการแข่งขัน “คินเดียว” โดยลงแข่งขันในทุกพื้นที่ย่อยส่วนใหญ่ระหว่างเวลา 20.30 น. จนถึง 4.00 น. ของวันถัดมา อันเป็นช่วงเวลาที่ประชากรคนไร้บ้านมีการเคลื่อนย้ายค่อนข้างต่ำ อันมีรายละเอียดอันแยกได้ตามลักษณะพื้นที่ดังต่อไปนี้

การแข่งขันในพื้นที่สาธารณะ

การแข่งขันในพื้นที่สาธารณะทั้ง 21 พื้นที่ย่อย ซึ่งมีผู้รับผิดชอบทีมละ 3-4 คน ใช้การแข่งขันผ่านการเดินเท้า (พื้นที่) การเดินสลับพาหนะ (พื้นที่) และการใช้พาหนะเป็นหลัก (พื้นที่) ขึ้นอยู่กับสภาพความหนาแน่นทางประชากรของคนไร้บ้านและขนาดพื้นที่ซึ่งประมวลมาจากข้อมูลใน **ขั้นที่ 3** (การจัดทำแผนที่หลบนอนและใช้ชีวิตยามค่ำคินของคนไร้บ้าน)

การแข่งขันเริ่มต้นจากการซักซ้อมความเข้าใจของทีมทั้งในเรื่องของแผนที่และแบบแข่งขันในช่วงเย็นของวันแข่งขัน การปล่อยตัวทีมแข่งขันแบ่งออกเป็น 4 กลุ่มตามช่วงเวลา คือ 20.30 น. 21.00 น. 21.30 น. และ 21.50 น. เรียงลำดับจากทีมที่รับผิดชอบพื้นที่ห่างไกลจากจุดปล่อยตัว (มหาวิทยาลัยศิลปากร วังท่าพระ) ทั้งนี้เพื่อให้แต่ละทีมสามารถเข้าพื้นที่รับผิดชอบได้ในเวลาไล่เลี่ยกัน เพื่อป้องกันการนับซ้ำอีกทางหนึ่งนอกเหนือจากการกำหนดจุดสำหรับการแข่งขัน

ในบางพื้นที่ การแข่งขันจำเป็นต้องใช้ประสบการณ์ของหัวหน้าทีม (คนไร้บ้าน) ในการรอเวลาแข่งขันเพื่อประสิทธิภาพในการคัดกรองคนไร้บ้านกับผู้ใช้ชีวิตในพื้นที่สาธารณะอื่นๆ ยกตัวอย่างเช่น พื้นที่สถานีรถไฟบางซื่อ ที่การรอเวลาให้รถไฟที่เร็วสุดท้ายออกจากสถานี ทำให้ผู้อาศัยหลบนอนบริเวณสถานีเหลือแต่เฉพาะคนไร้บ้านเป็นต้น

การแจกจ่ายในศูนย์พักคนไร้บ้าน

นอกจากการแจกจ่ายในพื้นที่สาธารณะแล้ว โครงการฯ ยังได้แจกจ่ายคนไร้บ้านในศูนย์พักคนไร้บ้านด้วย เช่นเดียวกัน โดยแต่ละศูนย์จะมีการแจกจ่ายด้วยวิธีที่แตกต่างกันออกไป อันได้แก่ ศูนย์พักของภาครัฐ คือ บ้านอิมใจ กรุงเทพมหานคร และบ้านมิตรไมตรี กรุงเทพฯ กระทรวงพัฒนาสังคมฯ ได้ใช้การแจกจ่ายและเก็บข้อมูลประชากรผ่านช่วงของการลงทะเบียนเข้ารับบริการ คือ ช่วง 9.00 น. – 20.00 น. สำหรับบ้านมิตรไมตรีฯ และ 16.00 น. – 22.00 น. สำหรับบ้านอิมใจฯ

ในส่วนของศูนย์พักคนไร้บ้าน บางกอกน้อย ที่ดูแลโดยเครือข่ายคนไร้บ้านและมูลนิธิพัฒนาที่อยู่อาศัย ซึ่งไม่มีการกำหนดเวลาเข้ารับบริการหรือลงทะเบียน ทางโครงการฯ ได้ใช้ทีมแจกจ่ายที่ปล่อยตัวพร้อมกับพื้นที่ย่าน บางกอกน้อย และให้ทางทีมแจกจ่ายศูนย์พักคนไร้บ้าน บางกอกน้อย รับผิดชอบพื้นที่โดยรอบของศูนย์พักที่มีคนไร้บ้านหลับนอนอยู่ด้วย

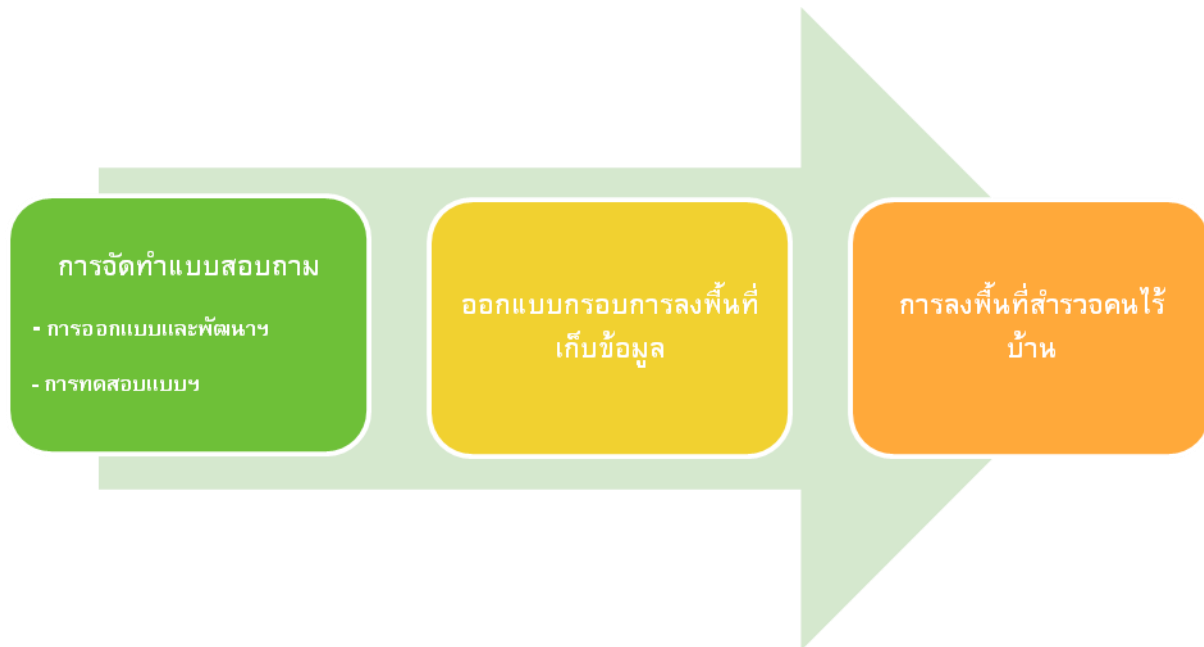
กระบวนการหลังการแจกจ่าย

หลังการแจกจ่ายในพื้นที่รับผิดชอบเสร็จสิ้นแล้ว แต่ทีมจะกลับมายังจุดปล่อยตัว (มหาวิทยาลัยศิลปากร วังท่าพระ) เพื่อทำการส่งแบบแจกจ่ายและตรวจแบบแจกจ่าย โดยทีมนักวิจัยเพื่อแก้ไขจุดบกพร่องหรือจุดที่ไม่ชัดเจนอันเกิดจากความผิดพลาดในการจัดบันทึก รวมถึงการรวบรวมตัวเลขในแต่ละจุดของพื้นที่ย่อยให้เรียบร้อย เพื่อป้องกันความไม่ชัดเจนและผิดพลาดในขั้นตอนของการลงทะเบียนข้อมูลและป้อนข้อมูล

ขั้นตอนหลังการส่งและตรวจแบบแจกจ่าย จะเป็นหน้าที่ของทีมนักวิจัยในการลงทะเบียนข้อมูลแต่ละชุด ตรวจสอบความถูกต้อง และส่งต่อสู่กระบวนการป้อนข้อมูลเพื่อเป็นฐานข้อมูลในการวิเคราะห์และประมวลผลเชิงประชากรต่อไป

2.2 ระเบียบวิธีการสำรวจคนไร้บ้าน (Homeless Survey)

การสำรวจคนไร้บ้านเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องจากมาจากการแจกจ่ายคนไร้บ้าน เป้าหมายสำคัญอยู่ที่ข้อมูลประชากรเชิงลึกของคนไร้บ้าน มิใช่จำนวนทั้งหมดของคนไร้บ้าน และเป็นการสำรวจที่มีระยะเวลาดำเนินการ 1 สัปดาห์อันแตกต่างจากการแจกจ่าย ทั้งนี้ขั้นตอนของการสำรวจคนไร้บ้านมีอยู่ด้วยกัน 3 ขั้นตอนหลัก ครอบคลุมคนไร้บ้านทั้งในและนอกศูนย์พักคนไร้บ้าน ในเขตกรุงเทพมหานครและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง

ขั้นตอนที่ 1 การจัดทำแบบสอบถาม

กรอบข้อมูลสำหรับการสำรวจ

กรอบข้อมูลสำหรับการสำรวจ ตั้งอยู่บนพื้นฐานของกรอบข้อมูลที่จำเป็นและมีความสำคัญต่อการทำงาน ประเด็นคนไร้บ้าน ซึ่งได้จากวงประชุมระดมความคิดเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิ ส่วนหนึ่งได้เป็นกรอบข้อมูลสำหรับการ เจาะพื้นที่เน้นการสังเกตจากภายนอก และอีกส่วนหนึ่งเป็นกรอบข้อมูลสำหรับการสำรวจ โดยเฉพาะข้อมูลที่เน้น การสัมภาษณ์และการพูดคุยเป็นหลัก ทั้งนี้กรอบข้อมูลของการสำรวจประกอบด้วยส่วนหลักๆ คือ ข้อมูลส่วนบุคคล การดูแลร่างกายประจำวัน การเปลี่ยนเป็นคนไร้บ้าน การประกอบอาชีพ ปัญหาสุขภาพ พฤติกรรมเสี่ยง ทางสุขภาพ การรับบริการสุขภาพ ความต้องการของชีวิต

การออกแบบและพัฒนาแบบสอบถาม

หลังจากได้กรอบข้อมูลสำหรับการสำรวจคนไร้บ้านเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ทางโครงการฯ ได้ดำเนินการออกแบบ และพัฒนาแบบสอบถาม ภายใต้โจทย์ที่ต้องมีความเข้าใจง่ายและกระชับ แบบสอบถามแบ่งออกเป็น 5 ส่วนหลัก คือ **ส่วนที่ 1** ข้อมูลส่วนบุคคล **ส่วนที่ 2** การเปลี่ยนเป็นคนไร้บ้าน **ส่วนที่ 3** ครอบครัว รายได้ และการทำงานของ คนไร้บ้าน **ส่วนที่ 4** พฤติกรรมสุขภาพของคนไร้บ้าน และ **ส่วนที่ 5** ความต้องการและความช่วยเหลือ มีความหนา 6 หน้า

หลังการออกแบบแบบสอบถามแล้วเสร็จ ทางโครงการฯ ได้ส่งแบบสอบถามไปยังผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อขอ ความคิดเห็น ซึ่งมีทั้งหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และภาควิชาการที่ทำงานเกี่ยวเนื่องกับคนไร้บ้าน ทั้งนี้นอกจาก

ผู้ทรงคุณวุฒิจะให้ข้อเสนอแนะสำหรับการปรับแก้คำถามเพื่อเป็นประโยชน์ในการทำความเข้าใจแล้ว ยังมีข้อเสนอให้ปรับคำถามเกี่ยวกับชีวิตบางข้อมาไว้ในส่วนหน้าของแบบสอบถามเพื่อเป็นการสร้างความคุ้นเคยกับคนรับบ้านผู้ให้สัมภาษณ์เช่นกัน

การทดสอบแบบสอบถาม

หลังการปรับแก้และพัฒนาแบบสอบถามจากการประมวลความเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิ ทางนักวิจัยของโครงการฯ ร่วมกับแกนนำจากเครือข่ายคนรับบ้าน ได้ดำเนินการทดสอบแบบสอบถาม โดยมีประเด็นสำหรับการสังเกตหลัก 3 ประการ คือ ระยะเวลาในการสัมภาษณ์ ความเข้าใจในคำถามของผู้สัมภาษณ์และผู้ถูกสัมภาษณ์ และการเข้าขอสัมภาษณ์ ทั้งนี้ เพื่อนำข้อมูลและข้อสังเกตจากการทดสอบ ไปพัฒนาแบบสอบถามและการออกแบบการลงสำรวจต่อไป

ขั้นตอนที่ 2 ออกแบบกรอบการลงพื้นที่เก็บข้อมูล

การออกแบบกรอบสำหรับการลงพื้นที่เก็บข้อมูล มีประเด็นที่จำเป็นต้องพิจารณาหลัก 2 ประการด้วยกัน คือ **หนึ่ง** กลุ่มประชากร **สอง** การแบ่งพื้นที่ และ **สอง** ทีมงานสำหรับการลงสำรวจ

กลุ่มประชากร

การสำรวจคนรับบ้าน มีเป้าหมายในการเก็บข้อมูลประชากรเชิงลึกของคนรับบ้านเป็นหลัก ไม่ได้มีเป้าหมายในการเก็บจำนวนประชากรคนรับบ้าน และด้วยข้อจำกัดของการเป็นกลุ่มประชากรที่เข้าถึงยาก (Hard to Reach Population) ทีมวิจัยจึงวางเป้าหมายการสำรวจที่ร้อยละ 40 ของประชากรคนรับบ้านทั้งหมดที่ได้จากการแฉงนับ (ประมาณ 530 คนจาก 1,307 คน) และได้กำหนดเกณฑ์เป้าหมายของประชากรในแต่ละพื้นที่/โซนที่ได้อิงกับสัดส่วนอายุ เพศ และความพิการ จากข้อมูลการแฉงนับ

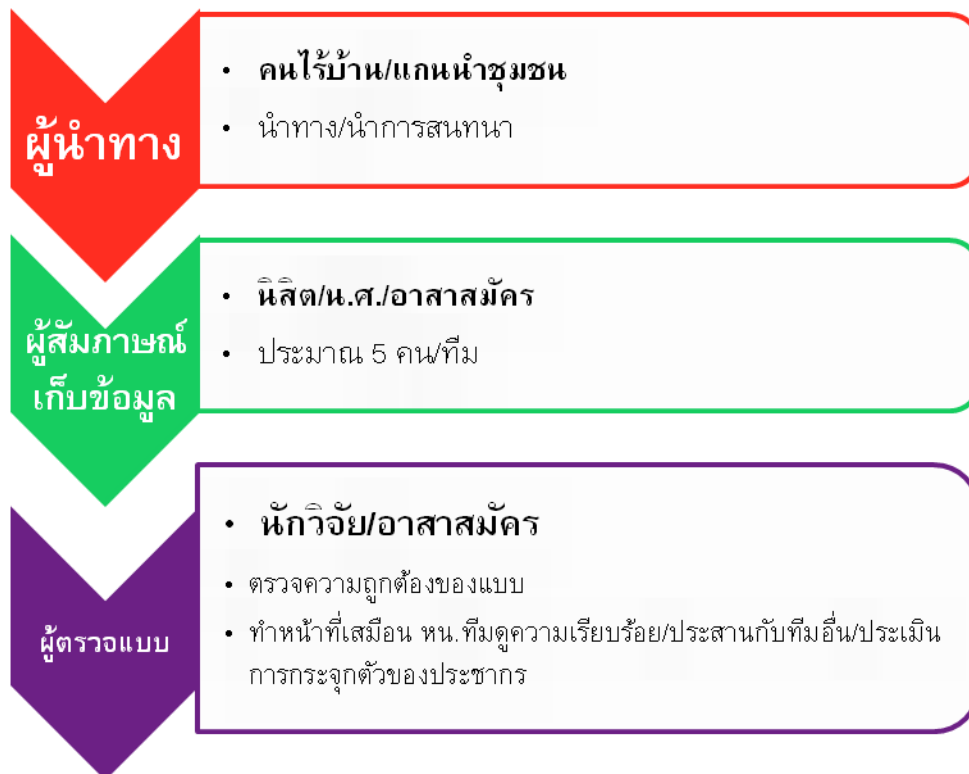
การแบ่งพื้นที่

การสำรวจคนรับบ้าน ได้จัดแบ่งพื้นที่ออกเป็น แบ่งเป็น 7 โซน ได้แก่ โซนเมืองเก่าและศูนย์พักของรัฐ, กรุงเทพมหานคร, กรุงเทพมหานครนอก, กรุงเทพมหานครตึก, กรุงเทพมหานครเหนือ, กรุงเทพมหานครใต้, ศูนย์พักคนรับบ้านบางกอกน้อย-ตลิ่งชัน แต่ละโซนจะเป็นการรวมกลุ่ม (grouping) พื้นที่จากการแฉงนับ เพื่อประเมินจำนวนประชากรและจัดทำสัดส่วนเป้าหมายประชากรในแต่ละพื้นที่ และจุดกระจุกตัวของประชากรคนรับบ้านสำหรับการสำรวจ

ทีมงานสำหรับการลงสำรวจ

ทีมลงสำรวจคนรับบ้านประกอบด้วย 3 ส่วนหลักที่ประกอบไปด้วยสมาชิกทั้งหมดทีมละประมาณ 7 – 9 คน อันได้แก่ **ผู้นำทาง (1-2 คน)** ที่จะเป็นแกนนำคนรับบ้านหรือแกนนำจากสลัม 4 ภาค ซึ่งมีความคุ้นเคยในพื้นที่

มีหน้าที่สำคัญในการนำทางและนำการสนทนากับคนไร้บ้าน เพื่อสร้างความคุ้นเคย **ผู้สัมภาษณ์เก็บข้อมูล (5-7 คน)** ส่วนใหญ่เป็นนิสิต นักศึกษา และอาสาสมัคร จากมูลนิธิพัฒนาที่อยู่อาศัย มูลนิธิกระจกเงา มหาวิทยาลัยศิลปากร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง และจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และ **ผู้ตรวจแบบ (1-2 คน)** ที่ทำหน้าที่หลักในการตรวจสอบความถูกต้องและความครบถ้วนของแบบสอบถามในภาคสนาม และทำหน้าที่เสมือนหัวหน้าทีมในการดูแลความเรียบร้อย ประสานงานกับทีมอื่นๆ และประเมินสัดส่วนประชากรตามเป้าหมายที่ควรเก็บในแต่ละพื้นที่

ในด้านการจัดทีมลงสำรวจในแต่ละพื้นที่ เนื่องจากแต่ละโซนมีจำนวนประชากรและขนาดที่แตกต่างกัน ได้ทำให้การจัดจำนวนทีมสำรวจฯ ขึ้นอยู่กับประชากรในแต่ละโซน ทั้งนี้อาศัยจากการประเมินว่าทีมสำรวจ 1 ทีมมีความสามารถสูงสุดในการทำแบบสอบถามได้ประมาณ 25-30 แบบ (1 แบบใช้เวลาประมาณ 30 นาที และมีเวลาลงพื้นที่ประมาณ 3-4 ชั่วโมง) โดยโครงการฯ ได้จัดทีมสำรวจไว้ทั้งหมด 10 ทีมและแต่ละทีมจะผลัดกันลงพื้นที่ในแต่ละวัน มีเพียงวันแรกที่เป็นพื้นที่ย่านเมืองเก่าที่มีความหนาแน่นประชากรคนไร้บ้านสูงจะมีการลงสำรวจโดยใช้ทีมสำรวจทั้งหมด

การพัฒนาศักยภาพทีมสำรวจ

การพัฒนาศักยภาพทีมสำรวจ ดำเนินการก่อนวันสำรวจเป็นเวลา 1 สัปดาห์ แบ่งกระบวนการออกเป็น 2 ส่วน คือ **หนึ่ง** การจัดทีมและสร้างความรู้จักระหว่างทีม และ **สอง** การเสริมสร้างความเข้าใจแบบสอบถามและการลงพื้นที่

การจัดทีมและสร้างความรู้จักระหว่างทีม จะเป็นการให้ข้อมูลถึงส่วนประกอบของแต่ละทีม พื้นที่ที่ต้องรับผิดชอบ และการสร้างความคุ้นเคยระหว่างสมาชิกในทีม

การเสริมสร้างความเข้าใจแบบสอบถามและการลงพื้นที่ เป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาศักยภาพ นอกจากจะให้ทีมสำรวจทุกคนทำความเข้าใจจากการอ่านแบบสอบถามแล้ว ทางโครงการฯ ยังใช้การแสดงละครสัมภาษณ์คนไร้บ้าน (Role Play) ในการเป็นตัวอย่างสำหรับการลงสัมภาษณ์ด้วยเช่นกัน นอกจากนี้ ทางโครงการฯ ยังได้ใช้กิจกรรมเชิงปฏิสัมพันธ์ในการสร้างความตระหนักถึงข้อควรระวังในการลงพื้นที่ด้วย

ขั้นตอนที่ 3 การลงพื้นที่สำรวจคนไร้บ้าน

การลงพื้นที่สำรวจคนไร้บ้าน ใช้เวลาทั้งหมด 7 วันจัดแบ่งตามโซนพื้นที่ทั้ง 7 แห่ง โดยมีจุดรวมพลเป็นสถานที่ซึ่งอยู่ภายในหรือใกล้เคียงแต่ละโซน ได้แก่ มหาวิทยาลัยศิลปากรสำหรับโซนเมืองเก่าและกรุงเทพมหานคร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยสำหรับโซนกรุงเทพมหานครกลางและกรุงเทพใต้ มูลนิธิพัฒนาที่อยู่อาศัยสำหรับโซนกรุงเทพตะวันออก และสถานีขนส่งหมอชิต 2 สำหรับโซนกรุงเทพเหนือ

เวลาในการลงพื้นที่สำรวจ จะมีการนัดรวมพลประมาณ 15.30 – 16.00 น. ของแต่ละวัน และจะมีการปล่อยตัวทีมสำรวจฯ ลงพื้นที่ประมาณ 17.00 น. (ยกเว้นในส่วนของศูนย์พักพิงของรัฐที่จะมีการลงพื้นที่ตามเงื่อนไขเวลาของสถานที่) โดยเน้นการลงจุดที่น่าจะมีการกระจุกตัวของคนไร้บ้านสูงก่อน โดยผู้นำทางจะเป็นผู้เริ่มแนะนำและเข้าพูดคุยกับคนไร้บ้านก่อน ตามด้วยพนักงานเก็บข้อมูลจะเป็นผู้สัมภาษณ์คนไร้บ้าน เมื่อสัมภาษณ์แล้วเสร็จทางผู้ตรวจจะมีหน้าที่ดูความครบถ้วนและถูกต้องของแบบสอบถาม หากไม่ครบถ้วนจะมีการแก้ไขและเพิ่มเติมในพื้นที่ทันที การลงพื้นที่สำรวจ ส่วนใหญ่จะใช้เวลาประมาณ 4-5 ชั่วโมง แล้วเสร็จประมาณ 22.00 น. ที่แต่ละทีมจะกลับมายังจุดรวมพลเพื่อจัดการเอกสาร ทั้งนี้เวลาดังกล่าวเป็นช่วงเวลาที่ทีมสำรวจได้วิเคราะห์แล้วเห็นว่ามีความเหมาะสม เนื่องจากเป็นเวลาที่คนไร้บ้านเริ่มมีการเคลื่อนย้ายที่น้อย และเป็นช่วงเวลาที่คนไร้บ้านยังไม่นอนหลับพักผ่อนซึ่งสามารถพูดคุยและสัมภาษณ์ได้

2.3 การมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่าย

การจําแนกและสำรวจคนไร้บ้านฯ เป็นการดำเนินการที่ได้รับความร่วมมือและการมีส่วนร่วมจากภาคีเครือข่ายที่ทำงานเกี่ยวเนื่องกับคนไร้บ้าน ทั้งภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน และมหาวิทยาลัย ในกระบวนการต่างๆ ดังแผนภาพดังต่อไปนี้

	ภาครัฐ	องค์กรพัฒนาเอกชน	มหาวิทยาลัย
การกำหนดกรอบข้อมูลที่เป็น	<ul style="list-style-type: none"> - บั น มิ ต ร ไ ม ต ร ี กรุงเทพฯ กระทรวงพัฒนาสังคมฯ - สํานักพัฒนาสังคม กรุงเทพมหานคร - องค์กรพัฒนาองค์กรชุมชน - กระทรวงพัฒนาสังคมฯ 	<ul style="list-style-type: none"> - มูลนิธิพัฒนาที่อยู่อาศัย - มูลนิธิอิสระชน - มูลนิธิกระจกเงา - เครือข่ายคนไร้บ้าน - เครือข่ายสลัม 4 ภาค 	<ul style="list-style-type: none"> - มหาวิทยาลัยศิลปากร - จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย - มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
การจําแนก	<ul style="list-style-type: none"> - บั น มิ ต ร ไ ม ต ร ี กรุงเทพฯ กระทรวงพัฒนาสังคมฯ - สํานักพัฒนาสังคม กรุงเทพมหานคร 	<ul style="list-style-type: none"> - มูลนิธิพัฒนาที่อยู่อาศัย - มูลนิธิกระจกเงา - เครือข่ายคนไร้บ้าน - เครือข่ายสลัม 4 ภาค 	<ul style="list-style-type: none"> - มหาวิทยาลัยศิลปากร - จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย - มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ - อาสาสมัครนิสิต/นักศึกษา
การพัฒนาแบบสำรวจฯ	<ul style="list-style-type: none"> - บั น มิ ต ร ไ ม ต ร ี กรุงเทพฯ กระทรวงพัฒนาสังคมฯ - สํานักพัฒนาสังคม กรุงเทพมหานคร 	<ul style="list-style-type: none"> - มูลนิธิพัฒนาที่อยู่อาศัย 	<ul style="list-style-type: none"> - มหาวิทยาลัยศิลปากร - จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย - มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
การสำรวจฯ	<ul style="list-style-type: none"> - บั น มิ ต ร ไ ม ต ร ี กรุงเทพฯ กระทรวงพัฒนาสังคมฯ - สํานักพัฒนาสังคม กรุงเทพมหานคร 	<ul style="list-style-type: none"> - มูลนิธิพัฒนาที่อยู่อาศัย - มูลนิธิกระจกเงา - เครือข่ายคนไร้บ้าน - เครือข่ายสลัม 4 ภาค 	<ul style="list-style-type: none"> - มหาวิทยาลัยศิลปากร - จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย - มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ - อาสาสมัครนิสิต/นักศึกษา

2.4 ข้อจำกัดในวิธีวิทยาการศึกษา

จากการพัฒนาวิธีวิทยาการแจกแจงและสำรวจคนไร้บ้าน รวมถึงการลงปฏิบัติแจกแจงและสำรวจคนไร้บ้าน ในเขตกรุงเทพมหานคร ได้พบข้อจำกัดและอุปสรรคจำนวนหนึ่ง ซึ่งมีความสำคัญในฐานะเป็นข้อมูลสำหรับการปรับปรุงและพัฒนาการแจกแจงและสำรวจคนไร้บ้านให้มีประสิทธิภาพมากขึ้นต่อไปในอนาคต ทั้งนี้ข้อจำกัดส่วนใหญ่มาจากการสำรวจเป็นสำคัญ

- **จำนวนประชากรจากการสำรวจที่ต่ำกว่าเป้าหมายกลุ่มตัวอย่าง** การสำรวจคนไร้บ้าน โครงการฯ ได้วางเป้าหมายประชากรผู้ให้ข้อมูลไว้ที่ร้อยละ 40 ของประชากรคนไร้บ้านทั้งหมดที่ได้จากการแจกแจง (ประมาณ 530 คนจาก 1,307 คน) อย่างไรก็ตาม หลังการสำรวจแล้วเสร็จโครงการฯ ได้จำนวนประชากร 384 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 72.45 ของจำนวนประชากรเป้าหมาย ทั้งนี้ มีสาเหตุมาจากข้อจำกัด 2 ประการ คือ
 - **การปฏิเสธการตอบแบบสอบถามที่สูง** จากการลงสำรวจพบว่ามีอัตราการปฏิเสธแบบสอบถามที่ค่อนข้างสูงประมาณร้อยละ 26 ของประชากรคนไร้บ้านที่พบและดำเนินการพูดคุย ส่วนหนึ่งเป็นกลุ่มผู้มีอาการทางจิตและมีอาการซึมเศร้า โดยกลุ่มผู้มีอาการทางจิตส่วนใหญ่จะเห็นได้ไม่ชัดและรับรู้อาการหลังจากการพูดคุยระยะหนึ่ง (ผู้มีอาการทางจิตที่เห็นได้ชัดทางทีมสำรวจฯ จะไม่สามารถเริ่มเข้าพูดคุยได้อยู่แล้ว)
 - **การไม่พบคนไร้บ้านในพื้นที่** การสำรวจคนไร้บ้านฯ วางอยู่บนพื้นฐานการกระจายตัวของประชากรจากการแจกแจงฯ อย่างไรก็ตาม การเคลื่อนย้ายคนไร้บ้านระหว่างการแจกแจงและการสำรวจฯ รวมถึงระยะเวลาที่ต่างกันในการลงสำรวจและการแจกแจง ได้ส่งผลให้การกระจายตัวของประชากรคนไร้บ้านมีการเปลี่ยนแปลงไป และไม่ปรากฏตัวให้เห็นอย่างเด่นชัดเช่นในเวลากลางคืน (22.00 น.-4.00 น.) เหมือนในกรณีการแจกแจง ทว่าหากจะใช้ช่วงเวลาเดียวกับการแจกแจงก็จะประสบปัญหาเนื่องจากเป็นช่วงเวลาการนอนหลับพักผ่อนของคนไร้บ้านและไม่มีความสะดวกในการพูดคุย/ให้สัมภาษณ์
- **ขนาดพื้นที่ของการสำรวจ** กรุงเทพฯ เป็นเมืองที่มีขนาดพื้นที่ขนาดใหญ่และผังเมืองที่ปราศจากระเบียบแบบแผน การสำรวจคนไร้บ้านจำเป็นต้องใช้กำลังคนและงบประมาณที่ค่อนข้างสูงในการได้ข้อมูลประชากรเชิงลึกที่ครอบคลุมทั้งพื้นที่ นอกจากนี้ พื้นที่ขนาดใหญ่อันส่งผลต่อระยะเวลาการลงสำรวจและการเดินทางยังส่งผลต่อความเหนื่อยล้าของทีมสำรวจเช่นกัน
- **ข้อเสนอการสำรวจข้อมูลประชากร** ทางโครงการฯ มีความเห็นว่าการแจกแจงและวิธีวิทยาการแจกแจงที่ทางโครงการฯ และภาคีได้ร่วมพัฒนาขึ้นค่อนข้างมีประสิทธิภาพในการรับรู้จำนวนคนไร้บ้านในเขตกรุงเทพมหานคร และการกระจายตัวของคนไร้บ้าน

อย่างไรก็ดี ในส่วนของข้อมูลประชากรเชิงลึกที่ได้มาจากการสำรวจฯ ด้วยข้อจำกัดด้านขนาดพื้นที่กำลังคน และงบประมาณ รวมถึงกลุ่มประชากรคนไร้บ้านที่มีลักษณะเป็นกลุ่มประชากรที่เข้าถึงได้ยาก (hard to reach population) ทางโครงการฯ เห็นว่าการเก็บข้อมูลจากการเข้ารับบริการหรือจุดรับบริการของภาครัฐและเอกชนในด้านต่างๆ น่าจะเป็นสิ่งที่มีความเหมาะสมกว่าเหมือนในหลายประเทศ กระนั้นก็ดี การเก็บข้อมูลลักษณะนี้จำเป็นจะต้องมีความแน่ใจว่าระบบบริการและจุดบริการดังกล่าวสามารถเข้าถึงกลุ่มคนไร้บ้านส่วนใหญ่หรือกลุ่มคนไร้บ้านในวงกว้างในอย่างเป็นระบบและครอบคลุม

บทที่ 3

ผลการแจมนับและสำรวจคนไร้บ้านในเขตกรุงเทพมหานครและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง ปี2559

3.1 ผลการแจมนับคนไร้บ้าน ในเขตกรุงเทพมหานคร

ประเด็นสำคัญ

ผลจากการแจมนับคนไร้บ้านในช่วงเวลาตั้งแต่ 22.00 น. ของวันที่ 4 กันยายน ถึง 04.00 น. ของวันที่ 5 กันยายน 2558 พบว่า ลักษณะทางประชากรของคนไร้บ้านทั้งที่อาศัยอยู่ในพื้นที่สาธารณะ และศูนย์พักพิงของรัฐ และเอกชน มีข้อมูลที่น่าสนใจ ดังนี้

จำนวนและเพศ

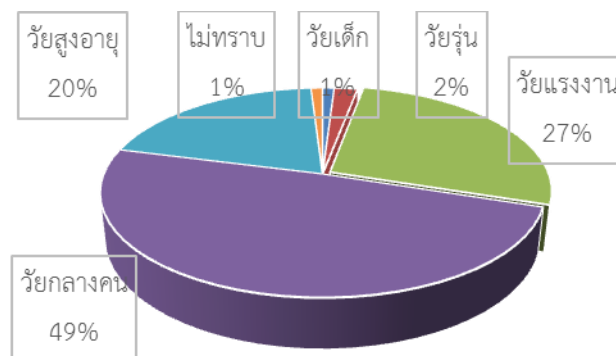
จำนวนรวมทั้งสิ้น 1,307 คน แบ่งเป็นเพศชาย 1,087 คน (ร้อยละ 83) เพศหญิง 202 คน (ร้อยละ 15) เพศทางเลือก 13 คน และไม่สามารถระบุเพศได้ 5 คน (ร้อยละ 2)

การอยู่อาศัย

คนไร้บ้านอาศัยอยู่ในศูนย์พักชั่วคราว 129 คน (ร้อยละ 10) และ อาศัยอยู่ในพื้นที่สาธารณะ 1,178 คน (ร้อยละ 90)

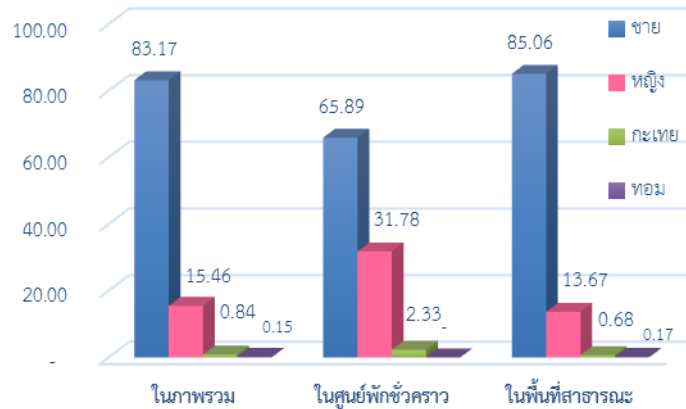
ช่วงอายุ

วัยกลางคน (อายุ 40-59 ปี) เป็นช่วงอายุที่มีสัดส่วนมากที่สุด (ร้อยละ 49) รองลงมาเป็นวันแรงงาน (อายุ 19-39 ปี) ร้อยละ 27 และวัยสูงอายุ (อายุมากกว่า 60 ปี) ร้อยละ 20

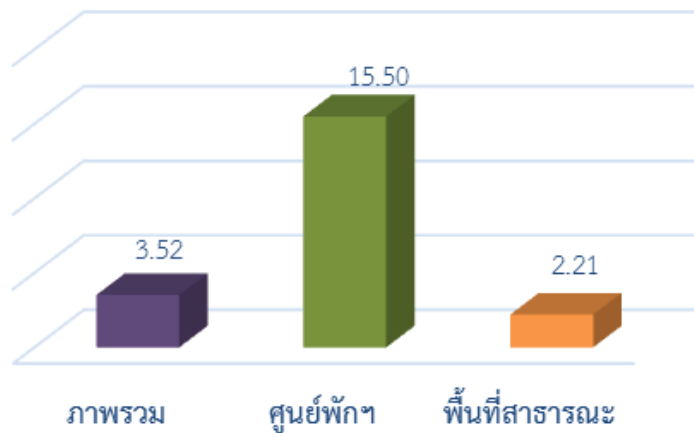
เพศกับที่อยู่อาศัย

ในศูนย์พักคนไร้บ้านจะพบสัดส่วนของคนไร้บ้าน เพศหญิง (ร้อยละ 31.78) สูงกว่าคนไร้บ้านเพศหญิงที่อาศัยในพื้นที่สาธารณะ (ร้อยละ 13.67)

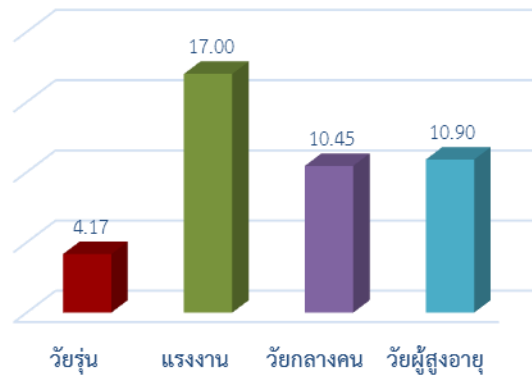
ความพิการที่เห็นได้ชัด

คนไร้บ้านที่มีความพิการที่เห็นได้ชัด ร้อยละ 3.52 ของทั้งหมด อย่างไรก็ตาม ในศูนย์พักคนไร้บ้านมีสัดส่วนคนพิการ (ร้อยละ 15.50) ซึ่งสูงกว่าพื้นที่สาธารณะถึงกว่า 7 เท่า

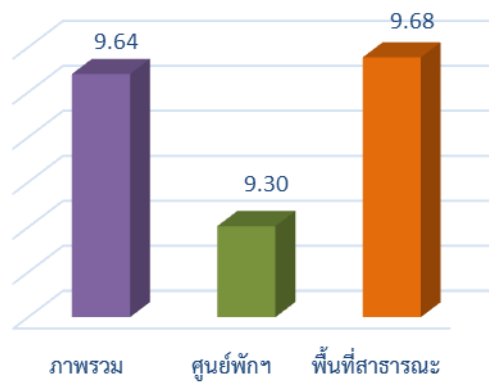
ปัญหาเมาสุราที่เห็นได้ชัด

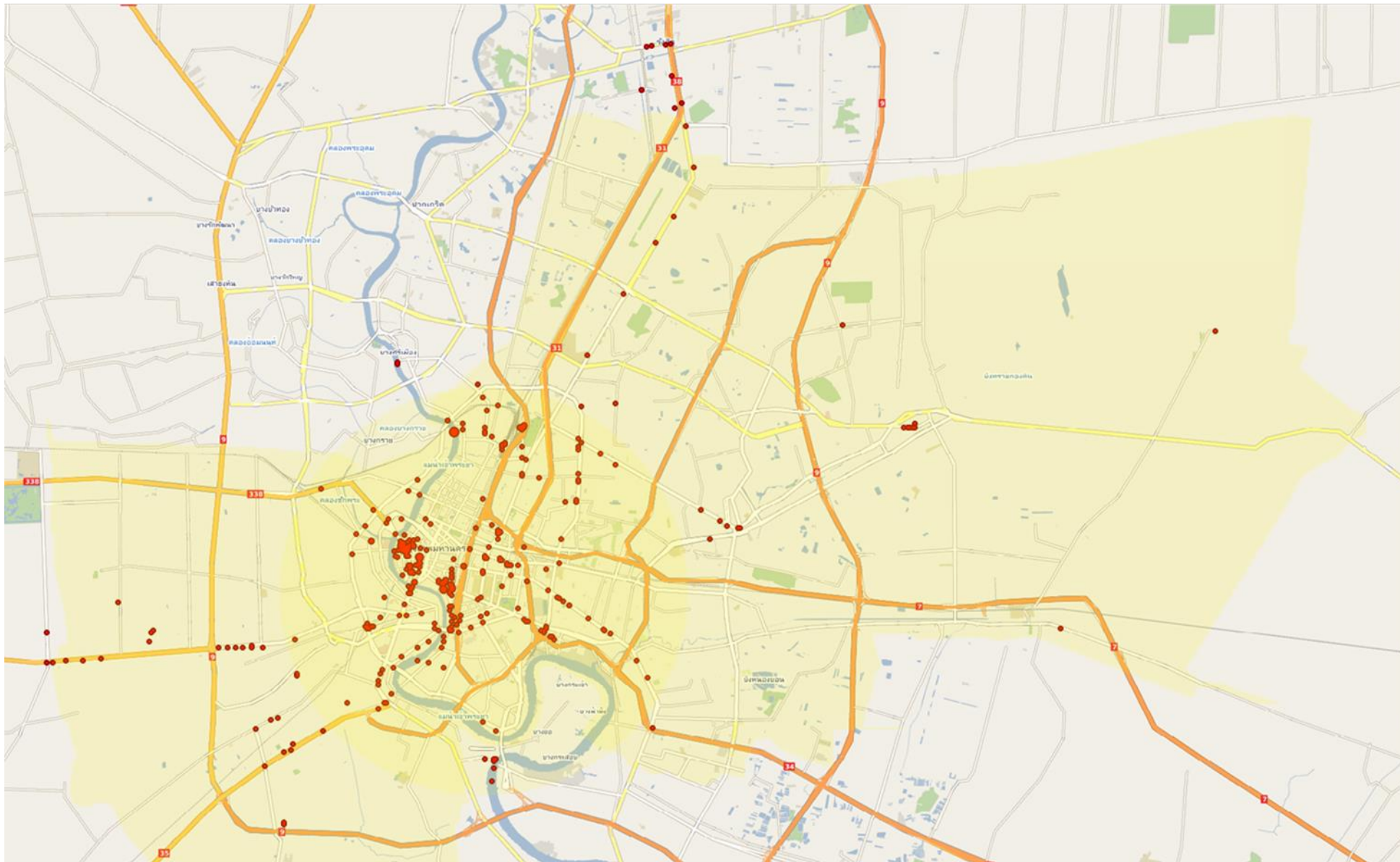
ในภาพรวมมีผู้ติดสุราที่เห็นได้ชัด (ร้อยละ 11.94) โดยวัยแรงงานมีสัดส่วนผู้ติดสุราที่เห็นได้ชัดสูงที่สุด (ร้อยละ 17) รองลงมาคือวัยสูงอายุ (ร้อยละ 10.90) และวัยกลางคน (ร้อยละ 10.45)

ปัญหาสุขภาพจิตที่เห็นได้ชัด

สัดส่วนผู้มีปัญหาสุขภาพจิตที่เห็นได้ชัด คิดเป็นร้อยละ 9.64 ของภาพรวมทั้งหมด โดยคนไร้บ้านที่อาศัยในศูนย์พักฯ กับในพื้นที่สาธารณะมีสัดส่วนผู้ที่มีปัญหาสุขภาพจิตที่เห็นได้ชัดใกล้เคียงกัน

แผนที่การกระจายตัวของคนไร้บ้าน จำลองแบบจากพิกัด GPS ที่ได้จากการแจกจ่าย

รายละเอียดทางประชากรจากการแจกจ่ายบัตรคนไร้บ้าน

ตารางที่ 3. 1 จำนวนและการกระจายตัวของคนไร้บ้าน จำแนกตามเขตพื้นที่

เขตพื้นที่	จำนวน	ร้อยละ
อาศัยอยู่ในศูนย์พักชั่วคราว	129	9.87
อาศัยอยู่ในพื้นที่สาธารณะ	1,178	90.13
1 สนามหลวง	168	12.85
2 ราชดำเนิน-คลองหลอด	181	13.85
3 ราชดำเนิน บางลำพู เทเวศน์	46	3.52
4 วงเวียนเล็ก วงเวียนใหญ่ ลาดหญ้า	22	1.68
5 เขาวราช หัวลำโพง	125	9.56
6 อนุสาวรีย์ชัย ห้วยขวาง	34	2.60
7 ถนนพระรามหก เลียบคลองประปา	28	2.14
8 บางซื่อ เตาปูน ทำน่านนท์	47	3.60
9 หมอชิต2 จตุจักร หัวแยกลาดพร้าว	143	10.94
10 ลาดพร้าว รามคำแหง	28	2.14
11 คลองเตย พระราม4	23	1.76
12 สีลม สุขุมวิท บางนา	58	4.44
13 กรุงเทพมหานคร	16	1.22
14 ถนนเจริญกรุง	30	2.30
15 บางกอกน้อย ตลิ่งชัน	20	1.53
16 เพชรเกษม บางบอน บางปะกอก	51	3.90
17 จรัลสนิทวงศ์ พระราม3 สุขสวัสดิ์	41	3.14
18 คลองสาน สะพานกรุงเทพ	6	0.46
19 รัชดาภิเษก สุทธิสาร	24	1.84
20 กรุงเทพมหานคร (บางเขน รังสิต)	58	4.44
21 พญาไทย ประตูน้า จุฬา	29	2.22
รวม	1,307	100.00

ตารางที่ 3. 2 การกระจายตัวของคนไร้บ้านและลักษณะของคนไร้บ้านที่พบ จำแนกตามเขตพื้นที่

เขตพื้นที่	1	2	3	4	5	6	7	8	99	รวมแต่ละเขต
อาศัยอยู่ในศูนย์พักชั่วคราว	129	0	0	0	0	0	0	0	0	129
อาศัยอยู่ในพื้นที่สาธารณะ	983	19	6	112	20	3	30	2	3	1,178
1 สนามหลวง	156	0	0	3	8	0	1	0	0	168
2 ราชดำเนิน คลองหลอด	159	3	1	18	0	0	0	0	0	181
3 ราชดำเนิน บางลำพู เทเวศน์	38	0	0	5	2	0	0	0	1	46
4 วงเวียนเล็ก วงเวียนใหญ่ ลาดหญ้า	9	1	0	10	0	0	2	0	0	22
5 เขียวราช หัวลำโพง	120	0	0	4	0	0	1	0	0	125
6 อนุสาวรีย์ชัย ห้วยขวาง	22	7	0	4	1	0	0	0	0	34
7 ถนนพระรามหก เลียบคลองประปา	16	0	0	12	0	0	0	0	0	28
8 บางซื่อ เตาปูน ทำนายนนท์	42	0	0	4	0	0	0	1	0	47
9 หมอชิต2 จตุจักร ห้าแยกลาดพร้าว	136	1	1	4	0	1	0	0	0	143
10 ลาดพร้าว รามคำแหง	22	0	0	6	0	0	0	0	0	28
11 คลองเตย พระราม4	16	0	0	3	1	0	3	0	0	23
12 สีลม สุขุมวิท บางนา	55	0	0	0	0	0	1	1	1	58
13 กรุงเทพมหานคร	7	2	0	4	1	2	0	0	0	16
14 ถนนเจริญกรุง	23	1	0	4	1	0	0	0	1	30
15 บางกอกน้อย ตลิ่งชัน	14	1	0	1	0	0	4	0	0	20
16 เพชรเกษม บางบอน บางปะกอก	20	2	0	6	6	0	17	0	0	51

เขตพื้นที่	1	2	3	4	5	6	7	8	99	รวมแต่ละเขต
17 จรัลสนิทวงศ์ พระราม3 สุขสวัสดิ์	35	0	4	2	0	0	0	0	0	41
18 คลองสาน สะพานกรุงเทพ	3	1	0	1	0	0	1	0	0	6
19 รัชดาภิเษก สุทธิสาร	20	0	0	4	0	0	0	0	0	24
20 กรุงเทพมหานคร (บางเขน รังสิต)	41	0	0	17	0	0	0	0	0	58
21 พญาไทย ประตูน้ํา จุฬา	29	0	0	0	0	0	0	0	0	29
จำนวนคนไร้บ้าน	1,112	19	6	112	20	3	30	2	3	1,307
ร้อยละ	85.08	1.45	0.46	8.57	1.53	0.23	2.30	0.15	0.23	100.00

หมายเหตุ

1. พักผ่อน / นอนหลับ
4. คนไร้บ้านที่เก็บของเก่า
7. คนไร้บ้านขายของมือสอง

2. คนไร้บ้านรอรถ
5. คนไร้บ้านที่เป็นขอทาน/ ชนดั่งค์
8. เสพยา

3. คนไร้บ้านขายบริการทางเพศ
6. คนไร้บ้านทำงานกะกลางคืน
99. ไม่แน่ใจ

ตารางที่ 3.3 การกระจายตัวคนไร้บ้านและเพศ จำแนกตามเขตพื้นที่

เขตพื้นที่	ชาย	หญิง	กะเทย	ทอม	ไม่ตอบ	ไม่ทราบ	ไม่แน่ใจ	รวม
อาศัยอยู่ในศูนย์พักชั่วคราว	85	41	3	0	0	0	0	129
อาศัยอยู่ในพื้นที่สาธารณะ	1,002	161	8	2	1	2	2	1,178
1 สนามหลวง	150	18	0	0	0	0	0	168
2 ราชดำเนิน คลองหลอด	152	29	0	0	0	0	0	181
3 ราชดำเนิน บางลำพู เทเวศน์	38	7	0	0	0	0	1	46
4 วงเวียนเล็ก วงเวียนใหญ่ ลาดหญ้า	17	5	0	0	0	0	0	22
5 เยาวราช หัวลำโพง	96	25	3	1	0	0	0	125
6 อนุสาวรีย์ชัย ห้วยขวาง	30	4	0	0	0	0	0	34
7 ถนนพระรามหก เลียบคลองประปา	22	6	0	0	0	0	0	28
8 บางซื่อ เตาปูน ท่าช้าง	40	5	0	1	0	0	1	47
9 หมอชิต2 จตุจักร ห้าแยกลาดพร้าว	132	9	1	0	1	0	0	143
10 ลาดพร้าว รามคำแหง	23	3	2	0	0	0	0	28
11 คลองเตย พระราม4	21	2	0	0	0	0	0	23
12 สีลม สุขุมวิท บางนา	44	12	0	0	0	2	0	58
13 กรุงเทพมหานครตะวันออก	11	5	0	0	0	0	0	16
14 ถนนเจริญกรุง	27	3	0	0	0	0	0	30
15 บางกอกน้อย ดลิ่งชัน	19	1	0	0	0	0	0	20
16 เพชรเกษม บางบอน บางปะกอก	43	8	0	0	0	0	0	51
17 จรัลสนิทวงศ์ พระราม3 สุขสวัสดิ์	33	6	2	0	0	0	0	41
18 คลองสาน สะพานกรุงเทพ	6	0	0	0	0	0	0	6
19 รัชดาภิเษก สุทธิสาร	19	5	0	0	0	0	0	24
20 กรุงเทพมหานครเหนือ (บางเขน รัชสิต)	50	8	0	0	0	0	0	58
21 พญาไทย ประตูนํ้า จุฬา	29	0	0	0	0	0	0	29
จำนวนคนไร้บ้าน	1,087	202	11	2	1	2	2	1,307
ร้อยละ	83.17	15.46	0.84	0.15	0.08	0.15	0.15	100.00

ตารางที่ 3. 4 การกระจายตัวของคนไร้บ้านและช่วงอายุ จำแนกตามเขตพื้นที่

เขตพื้นที่	วัยทารก	วัยเด็ก	วัยรุ่น	แรงงาน	วัยกลางคน	วัยผู้สูงอายุ	ไม่ทราบ	ไม่แน่ใจ	รวมแต่ละเขต
อาศัยอยู่ในศูนย์พักชั่วคราว	0	4	6	24	70	25	0	0	129
อาศัยอยู่ในพื้นที่สาธารณะ	4	9	18	323	571	241	9	3	1,178
1 สนามหลวง	0	3	7	32	94	32	0	0	168
2 ราชดำเนิน คลองหลอด	0	2	6	55	80	38	0	0	181
3 ราชดำเนิน บางลำพู เทเวศน์	2	2	2	5	31	3	0	1	46
4 วงเวียนเล็ก วงเวียนใหญ่ ลาดหญ้า	0	0	0	9	10	3	0	0	22
5 เยาวราช หัวลำโพง	0	0	1	20	62	41	0	1	125
6 อนุสาวรีย์ชัย ห้วยขวาง	0	0	0	8	16	10	0	0	34
7 ถนนพระรามหก เลียบคลองประปา	0	0	0	20	5	3	0	0	28
8 บางซื่อ เตาปูน ทำน่านนท์	0	0	0	18	20	8	1	0	47
9 หมอชิต2 จตุจักร หัวแยกลาดพร้าว	0	0	0	4	81	57	1	0	143
10 ลาดพร้าว รามคำแหง	0	0	0	5	17	6	0	0	28
11 คลองเตย พระราม4	0	0	0	3	15	5	0	0	23
12 สีลม สุขุมวิท บางนา	0	0	0	22	25	6	4	1	58
13 กรุงเทพมหานคร	0	0	0	8	8	0	0	0	16
14 ถนนเจริญกรุง	0	0	0	8	21	1	0	0	30
15 บางกอกน้อย ตลิ่งชัน	2	0	0	8	9	1	0	0	20
16 เพชรเกษม บางบอน บางปะกอก	0	1	2	18	16	14	0	0	51

เขตพื้นที่	วัยทารก	วัยเด็ก	วัยรุ่น	แรงงาน	วัยกลางคน	วัยผู้สูงอายุ	ไม่ทราบ	ไม่แน่ใจ	รวมแต่ละเขต
17 จรัลสนิทวงศ์ พระราม3 สุขสวัสดิ์	0	0	0	14	21	5	1	0	41
18 คลองสาน สะพานกรุงเทพ	0	0	0	3	1	2	0	0	6
19 รัชดาภิเษก สุทธิสาร	0	1	0	20	1	2	0	0	24
20 กรุงเทพมหานคร (ตบางเขน รังสิต)	0	0	0	32	22	4	0	0	58
21 พญาไทย ประตูน้ํา จุฬา	0	0	0	11	16	0	2	0	29
จำนวนคนไร้บ้าน	4	13	24	347	641	266	9	3	1,307
ร้อยละ	0.31	0.99	1.84	26.55	49.04	20.35	0.69	0.23	100.00

หมายเหตุ

1. วัยเด็กทารก อายุต่ำกว่า 3 ปี
4. วัยแรงงาน อายุ 19-39 ปี

2. วัยเด็ก อายุ 4-12 ปี
5. วัยกลางคน อายุ 40-59 ปี

3. วัยรุ่น อายุ 13-18 ปี
6. วัยสูงอายุ อายุ 60 ปีขึ้นไป

ตารางที่ 3.5 การกระจายตัวของคนไร้บ้านและที่อยู่อาศัย จำแนกตามเขตพื้นที่

เขตพื้นที่	อยู่คนเดียว	อยู่กับครอบครัว	อยู่กับคนไร้บ้านอื่นๆ	ไม่ตอบ	รวมแต่ละเขต
อาศัยอยู่ในศูนย์พักชั่วคราว	94	35	0	0	129
อาศัยอยู่ในพื้นที่สาธารณะ	730	95	352	1	1,178
1 สนามหลวง	116	21	31	0	168
2 ราชดำเนินคลองหลอด-	119	16	46	0	181
3 ราชดำเนิน บางลำพู เทเวศน์	38	4	4	0	46
4 วงเวียนเล็ก วงเวียนใหญ่ ลาดหญ้า	15	2	5	0	22
5 เยาวราช หัวลำโพง	37	7	80	1	125
6 อนุสาวรีย์ชัย ห้วยขวาง	30	4	0	0	34
7 ถนนพระรามหก เลียบคลองประปา	15	11	2	0	28
8 บางซื่อ เตาปูน ท่าช้าง	45	2	0	0	47
9 หมอชิต2 จตุจักร ห้าแยกลาดพร้าว	41	5	97	0	143
10 ลาดพร้าว รามคำแหง	13	0	15	0	28
11 คลองเตย พระราม4	13	0	10	0	23
12 สีลม สุขุมวิท บางนา	43	3	12	0	58
13 กรุงเทพมหานครตะวันออก	14	0	2	0	16
14 ถนนเจริญกรุง	19	2	9	0	30
15 บางกอกน้อย ตลิ่งชัน	16	2	2	0	20
16 เพชรเกษม บางบอน บางปะกอก	44	4	3	0	51
17 จรัลสนิทวงศ์ พระราม3 สุขสวัสดิ์	20	0	21	0	41
18 คลองสาน สะพานกรุงเทพ	6	0	0	0	6
19 รัชดาภิเษก สุทธิสาร	18	6	0	0	24
20 กรุงเทพมหานครเหนือ (บางเขน รังสิต)	52	6	0	0	58
21 พญาไทย ประตูน้ํา จุฬา	16	0	13	0	29
จำนวนคนไร้บ้าน	824	130	352	1	1,307
ร้อยละ	63.05	9.95	26.93	0.08	100.00

ตารางที่ 3.6 การกระจายตัวของคนไร้บ้านและการมีความพิการที่เห็นได้อย่างชัดเจน จำแนกตามเขตพื้นที่

เขตพื้นที่	ไม่มี	มี	ไม่ทราบ	ไม่แน่ใจ	รวมแต่ละเขต
อาศัยอยู่ในศูนย์พักชั่วคราว	109	20	0	0	129
อาศัยอยู่ในพื้นที่สาธารณะ	1,148	26	1	3	1,178
1 สนามหลวง	166	2	0	0	168
2 ราชดำเนิน คลองหลอด	177	4	0	0	181
3 ราชดำเนิน บางลำพู เทเวศน์	42	3	0	1	46
4 วงเวียนเล็ก วงเวียนใหญ่ ลาดหญ้า	22	0	0	0	22
5 เขาวราช หัวลำโพง	120	4	0	1	125
6 อนุสาวรีย์ชัย ห้วยขวาง	34	0	0	0	34
7 ถนนพระรามหก เลียบคลองประปา	28	0	0	0	28
8 บางซื่อ เตาปูน ทำนํานนท์	45	0	1	1	47
9 หมอชิต2 จตุจักร ห้าแยกลาดพร้าว	141	2	0	0	143
10 ลาดพร้าว รามคำแหง	28	0	0	0	28
11 คลองเตย พระราม4	22	1	0	0	23
12 สีลม สุขุมวิท บางนา	56	2	0	0	58
13 กรุงเทพมหานครตะวันออก	15	1	0	0	16
14 ถนนเจริญกรุง	27	3	0	0	30
15 บางกอกน้อย ตลิ่งชัน	20	0	0	0	20
16 เพชรเกษม บางบอน บางปะกอก	49	2	0	0	51
17 จรัลสนิทวงศ์ พระราม3 สุขสวัสดิ์	40	1	0	0	41
18 คลองสาน สะพานกรุงเทพ	6	0	0	0	6
19 รัชดาภิเษก สุทธิสาร	24	0	0	0	24
20 กรุงเทพมหานครเหนือ (งเขน รัชสิตบา)	57	1	0	0	58
21 พญาไทย ประตูนํ้า จุฬา	29	0	0	0	29
จำนวนคนไร้บ้าน	1,257	46	1	3	1,307
ร้อยละ	96.17	3.52	0.08	0.23	100.00

ตารางที่ 3.7 การกระจายตัวของคนไร้บ้านและการมีบาดแผลที่เห็นได้อย่างชัดเจน จำแนกตามเขตพื้นที่

เขตพื้นที่	ไม่มี	มี	ไม่ทราบ	ไม่แน่ใจ	รวมแต่ละเขต
อาศัยอยู่ในศูนย์พักชั่วคราว	107	22	0	0	129
อาศัยอยู่ในพื้นที่สาธารณะ	1,149	25	1	3	1,178
1 สนามหลวง	168	0	0	0	168
2 ราชดำเนินคลองหลอด-	180	1	0	0	181
3 ราชดำเนิน บางลำพู เทเวศน์	44	1	0	1	46
4 วงเวียนเล็ก วงเวียนใหญ่ ลาดหญ้า	21	1	0	0	22
5 เยวราช หัวลำโพง	118	5	0	2	125
6 อนุสาวรีย์ชัย หัวขวาง	33	1	0	0	34
7 ถนนพระรามหก เลียบคลองประปา	27	1	0	0	28
8 บางซื่อ เตาปูน ท่าช้างนนท์	46	0	1	0	47
9 หมอชิต2 จตุจักร ห้าแยกลาดพร้าว	142	1	0	0	143
10 ลาดพร้าว รามคำแหง	27	1	0	0	28
11 คลองเตย พระราม4	20	3	0	0	23
12 สีลม สุขุมวิท บางนา	58	0	0	0	58
13 กรุงเทพมหานครตะวันออก	15	1	0	0	16
14 ถนนเจริญกรุง	30	0	0	0	30
15 บางกอกน้อย ตลิ่งชัน	18	2	0	0	20
16 เพชรเกษม บางบอน บางปะกอก	45	6	0	0	51
17 จรัลสนิทวงศ์ พระราม3 สุขสวัสดิ์	41	0	0	0	41
18 คลองสาน สะพานกรุงเทพ	5	1	0	0	6
19 รัชดาภิเษก สุทธิสาร	24	0	0	0	24
20 กรุงเทพมหานครเหนือ (บางเขน รังสิต)	58	0	0	0	58
21 พญาไทย ประตูน้ํา จุฬา	29	0	0	0	29
จำนวนคนไร้บ้าน	1,256	47	1	3	1,307
ร้อยละ	96.10	3.60	0.08	0.23	100.00

ตารางที่ 3.8 การกระจายตัวของคนไร้บ้านและการมีปัญหาติดสุราที่เห็นได้อย่างชัดเจน จำแนกตามเขตพื้นที่

เขตพื้นที่	ไม่มี	มี	ไม่ทราบ	ไม่แน่ใจ	รวมแต่ละเขต
อาศัยอยู่ในศูนย์พักชั่วคราว	125	4	0	0	129
อาศัยอยู่ในพื้นที่สาธารณะ	1,020	152	1	5	1,178
1 สนามหลวง	161	7	0	0	168
2 ราชดำเนิน – คลองหลอด	170	11	0	0	181
3 ราชดำเนิน บางลำพู เทเวศน์	38	6	0	2	46
4 วงเวียนเล็ก วงเวียนใหญ่ ลาดหญ้า	13	9	0	0	22
5 เยวราช หัวลำโพง	95	28	0	2	125
6 อนุสาวรีย์ชัย หัวขวาง	32	2	0	0	34
7 ถนนพระรามหก เลียบคลองประปา	20	8	0	0	28
8 บางซื่อ เตาปูน ท่าอากาศยาน	41	5	1	0	47
9 หมอชิต2 จตุจักร ห้าแยกลาดพร้าว	130	13	0	0	143
10 ลาดพร้าว รามคำแหง	23	5	0	0	28
11 คลองเตย พระราม4	22	1	0	0	23
12 สีลม สุขุมวิท บางนา	53	5	0	0	58
13 กรุงเทพมหานครตะวันออก	15	1	0	0	16
14 ถนนเจริญกรุง	27	3	0	0	30
15 บางกอกน้อย ตลิ่งชัน	13	7	0	0	20
16 เพชรเกษม บางบอน บางปะกอก	32	19	0	0	51
17 จรัลสนิทวงศ์ พระราม3 สุขสวัสดิ์	28	13	0	0	41
18 คลองสาน สะพานกรุงเทพ	6	0	0	0	6
19 รัชดาภิเษก สุทธิสาร	18	5	0	1	24
20 กรุงเทพมหานครเหนือ (บางเขน รังสิต)	55	3	0	0	58
21 พญาไท ประตูนํ้า จุฬา	28	1	0	0	29
จำนวนคนไร้บ้าน	1,145	156	1	5	1,307
ร้อยละ	87.61	11.94	0.08	0.38	100.00

ตารางที่ 3.9 การกระจายตัวของคนไร้บ้านและการมีปัญหาสุขภาพจิตที่เห็นได้อย่างชัดเจนจำแนกตามเขตพื้นที่

เขตพื้นที่	ไม่มี	มี	ไม่ตอบ	ไม่ทราบ	ไม่แน่ใจ	รวมแต่ละเขต
อาศัยอยู่ในศูนย์พักชั่วคราว	117	12	0	0	0	129
อาศัยอยู่ในพื้นที่สาธารณะ	1,055	114	2	1	6	1,178
1 สนามหลวง	146	22	0	0	0	168
2 ราชดำเนินคลองหลอด-	167	14	0	0	0	181
3 ราชดำเนิน บางลำพู เทเวศน์	36	8	0	0	2	46
4 วงเวียนเล็ก วงเวียนใหญ่ ลาดหญ้า	18	4	0	0	0	22
5 ยเยาวราช หัวลำโพง	115	6	1	0	3	125
6 อนุสาวรีย์ชัย ห้วยขวาง	32	2	0	0	0	34
7 ถนนพระรามหก เลียบคลองประปา	26	2	0	0	0	28
8 บางซื่อ เตาปูน ทำนันทน์	40	6	0	1	0	47
9 หมอชิต2 จตุจักร ห้าแยกลาดพร้าว	136	7	0	0	0	143
10 ลาดพร้าว รามคำแหง	23	5	0	0	0	28
11 คลองเตย พระราม4	17	5	1	0	0	23
12 สีลม สุขุมวิท บางนา	47	11	0	0	0	58
13 กรุงเทพมหานครตะวันออก	16	0	0	0	0	16
14 ถนนเจริญกรุง	29	1	0	0	0	30
15 บางกอกน้อย ตลิ่งชัน	18	2	0	0	0	20
16 เพชรเกษม บางบอน บางปะกอก	43	8	0	0	0	51
17 จรัลสนิทวงศ์ พระราม3 สุขสวัสดิ์	35	6	0	0	0	41
18 คลองสาน สะพานกรุงเทพ	6	0	0	0	0	6
19 รัชดาภิเษก สุทธิสาร	22	1	0	0	1	24
20 กรุงเทพมหานครเหนือ (บางเขน รังสิต)	55	3	0	0	0	58
21 พญาไท ประตูน้ํา จุฬา	28	1	0	0	0	29
จำนวนคนไร้บ้าน	1,172	126	2	1	6	1,307
ร้อยละ	89.67	9.64	0.15	0.08	0.46	100.00

3.2 ผลการสำรวจคนไร้บ้าน

ส่วนนี้ เป็นการนำเสนอผลการวิเคราะห์ภาพรวมของคนไร้บ้านในเขตกรุงเทพมหานครและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง ด้วยข้อมูลจากการสำรวจคนไร้บ้านในเขตกรุงเทพมหานครและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง ปี 2559 เป็นชุดข้อมูลหลักในการวิเคราะห์ข้อมูล ซึ่งมีขนาดตัวอย่างในการวิเคราะห์ข้อมูลเท่ากับ 480 คน (ส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในพื้นที่สาธารณะ และมีเพียง 1 ใน 4 เท่านั้นที่อาศัยอยู่ในสถานพักพิงชั่วคราว) และการวิเคราะห์ข้อมูลครอบคลุม 5 ประเด็นสำคัญ ประกอบด้วย 1) ข้อมูลส่วนบุคคลของคนไร้บ้าน 2) การเปลี่ยนเป็นคนไร้บ้าน 3) ครอบครัว รายได้และการทำงานของคนไร้บ้าน 4) พฤติกรรมสุขภาพของคนไร้บ้าน และ 5) ความต้องการและความช่วยเหลือ แต่ละส่วนมีรายละเอียดดังนี้

ตารางที่ 3. 10 รายละเอียดการเก็บข้อมูลจำแนกตามวันที่

วันที่เก็บข้อมูล	จำนวนตัวอย่าง ที่ไม่สามารถ เก็บข้อมูลได้ *	จำนวนตัวอย่างที่เก็บข้อมูลได้			จำนวนตัวอย่าง ในแต่ละวัน
		เก็บได้ และสมบูรณ์	เก็บได้ แต่ไม่ สมบูรณ์ **	รวม	
8 มีนาคม 2560	58	215	1	216	274
9 มีนาคม 2560	9	15	0	15	24
10 มีนาคม 2560	16	40	1	41	57
11 มีนาคม 2560	19	60	1	61	80
12 มีนาคม 2560	14	7	0	7	21
13 มีนาคม 2560	55	38	2	40	95
14 มีนาคม 2560	-	4	0	4	
รวมพื้นที่สาธารณะ	171	379	5	384	555 (570)
Shelter	-	96	0	96	96
รวม	171	475	5	480	651

3.2.1 ข้อมูลส่วนบุคคลของคนไร้บ้าน

ข้อมูลส่วนบุคคลของคนไร้บ้าน เป็นข้อมูลสำคัญที่จะช่วยให้ผู้วิจัยเข้าใจจุดร่วมและจุดต่างในเชิงความคิดหรือพฤติกรรมของคนไร้บ้าน โดยผู้วิจัยได้แบ่งการนำเสนอข้อมูลส่วนบุคคลของคนไร้บ้านออกเป็น 2 ส่วนย่อย ประกอบด้วย 1) ข้อมูลทางประชากรศาสตร์ของคนไร้บ้าน และ 2) วิถีชีวิตของคนไร้บ้าน ซึ่งจะทำให้เข้าใจข้อมูลส่วนบุคคลของคนไร้บ้านได้ชัดเจนยิ่งขึ้น แต่ละส่วนมีรายละเอียดดังนี้

ข้อมูลทางประชากรศาสตร์ของคนไร้บ้าน

เมื่อพิจารณาข้อมูลทางประชากรศาสตร์ของคนไร้บ้านโดยภาพรวมแล้ว พบว่า ตัวอย่างประมาณ 4 ใน 5 เป็นผู้ชาย (มีจำนวนเพียงเล็กน้อยที่เป็นเพศทางเลือกที่สังเกตเห็นได้จากลักษณะภายนอก) และประมาณครึ่งหนึ่งของคนไร้บ้านมีอายุมากกว่า 50 ปีขึ้นไป เห็นได้ชัดว่า โครงสร้างอายุและเพศของคนไร้บ้าน มีลักษณะเฉพาะและแตกต่างจากโครงสร้างอายุและเพศของประชากรไทยโดยรวม กล่าวคือ เมื่อพิจารณาจากนิยามของสังคมประชากรสูงวัยด้วยร้อยละของประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไปแล้ว ในภาพรวมของสังคมไทยในปัจจุบันกำลังเข้าสู่สังคมประชากรสูงวัย (Ageing population society) แต่คนไร้บ้านในเขตกรุงเทพฯ อยู่ในสังคมประชากรสูงวัยโดยสมบูรณ์ (Aged population society) โดยมีคนไร้บ้านอายุ 60 ปีขึ้นไปสูงถึงร้อยละ 22 ของคนไร้บ้านที่เป็นตัวอย่างของการสำรวจ และเกือบทั้งหมดเป็นผู้ชาย ซึ่งเป็นลักษณะจำเพาะของคนไร้บ้านในเขตกรุงเทพมหานครและพื้นที่เกี่ยวเนื่องที่แตกต่างไปจากประชากรทั่วไปที่มีแนวโน้มมีสัดส่วนเพศหญิงสูงอายุเพิ่มสูงขึ้นตามระดับการเข้าสู่สังคมประชากรผู้สูงอายุ

คนไร้บ้านในเขตกรุงเทพมหานคร เกือบทั้งหมดรายงานว่า นับถือศาสนาพุทธ สำหรับประเด็นเกี่ยวกับการศึกษาของคนไร้บ้านนั้น พบว่า เกือบทั้งหมดเคยได้รับการศึกษาในระบบ (มีเพียงเล็กน้อยที่ไม่ได้รับการศึกษาในระบบหรือไม่ได้เรียนหนังสือ) โดยครึ่งหนึ่งรายงานว่า เรียนหนังสือจนถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ถึง 6 รองลงมา คือ มัธยมศึกษาตอนต้น สอดคล้องกับความสามารถในการอ่านและการเขียน กล่าวคือ มีคนไร้บ้านประมาณร้อยละ 5 ที่รายงานว่า อ่านหนังสือไม่ออกและเขียนไม่ได้ โดยประมาณร้อยละ 40 รายงานว่าอ่านและเขียนได้คล่อง และประมาณร้อยละ 30 รายงานว่า อ่านพอออกบ้างและเขียนพอได้บ้าง เห็นได้ชัดว่าประเด็นเกี่ยวกับการศึกษาและการศึกษาของคนไร้บ้านในเขตกรุงเทพมหานครและพื้นที่เกี่ยวเนื่องมีการกระจายตัวไม่ต่างจากประชากรไทยเท่าใดนัก และมีข้อสังเกตบางประการว่า คนไร้บ้านในที่พักพิงชั่วคราว มีระดับการศึกษาและอัตราการอ่านออกเขียนได้สูงกว่าคนไร้บ้านในพื้นที่สาธารณะเล็กน้อย

ประเด็นเกี่ยวกับความพิการ เป็นตัวชี้วัดสำคัญที่สะท้อนความต้องการการดูแลและการสร้างเสริมสุขภาพ ผลการวิจัยพบว่า ประมาณร้อยละ 9 ของตัวอย่าง มีความพิการทางร่างกายที่เห็นได้ชัด โดยเกือบทั้งหมดเป็นความพิการที่เกิดจากการสูญเสียอวัยวะ (แขน/ขา) และมีบางส่วนเป็นความพิการการได้ยินหรือการมองเห็น และเมื่อเปรียบเทียบผลการวิจัยกับ *รายงานสถานการณ์คนพิการในสังคมไทย: การวิเคราะห์ข้อมูลการสำรวจความพิการและสุขภาพของ สำนักงานสถิติแห่งชาติ ปี พ.ศ. 2545 และ 2550* จัดทำโดยสำนักงานพัฒนานโยบายสุขภาพระหว่างประเทศ กระทรวงสาธารณสุข เห็นชัดเจนได้ว่า สัดส่วนคนไร้บ้านในเขตกรุงเทพมหานครที่มีความพิการสูงกว่าประชากรในเขตภาคกลางและกรุงเทพมหานคร และประชากรไทย (ประมาณร้อยละ 9 เปรียบเทียบกับร้อยละ 2 และ 3 ตามลำดับ) และเมื่อเปรียบเทียบผลวิจัยกับข้อมูลสัดส่วนผู้พิการ จำแนกตามภูมิภาคและเพศ ปี 2559 ที่คำนวณโดยผู้วิจัยแล้ว ผลการวิจัยยังคงมีความสอดคล้องต้องกันเช่นเดิม สำหรับการคำนวณนั้น ผู้วิจัยใช้ข้อมูลจำนวนคนพิการจากสถิติข้อมูลคนพิการที่มีบัตรประจำตัวคนพิการจำแนกตามภูมิภาคและเพศ ปี 2559 ฐานข้อมูลทะเบียนกลางคนพิการ กรมส่งเสริมและ

พัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ และใช้จำนวนประชากรของประเทศไทย พ.ศ. 2559 จากสารประชากร มหาวิทยาลัยมหิดล

ประเด็นเกี่ยวกับการมีบุตรประชาชน หรือเอกสารรับรองความเป็นคนไทย พบว่า คนไร้บ้านเกือบทั้งหมดรายงานว่ามีเอกสารรับรองความเป็นคนไทย (มีบัตร + เคยมี แต่บัตรหาย) แต่เกือบ 1 ใน 4 เป็นคนไร้บ้านที่เคยมี แต่บัตรหาย ซึ่งทำให้มีเพียงประมาณร้อยละ 72 ของคนไร้บ้านที่มีบัตรประชาชน และสามารถไปใช้สิทธิเข้ารับบริการจากภาครัฐได้ เห็นได้ชัดว่า สำหรับคนไร้บ้านแล้ว ประเด็นบัตรประชาชนยังคงมีความสำคัญเพื่อให้คนไร้บ้านสามารถได้รับบริการจากภาครัฐตามสิทธิความเป็นพลเมือง

วิถีชีวิตของคนไร้บ้าน

เมื่อพิจารณาข้อมูลเกี่ยวกับวิถีชีวิตของคนไร้บ้านในภาพรวมแล้ว พบว่า ข้อมูลจากการแจกนับแสดงให้เห็นว่า มีเพียง 1 ใน 5 ของคนไร้บ้านในเขตกรุงเทพมหานครและพื้นที่เกี่ยวเนื่องที่อาศัยในที่พักพิงชั่วคราว เมื่อพิจารณาเฉพาะผู้ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่สาธารณะแล้ว เกือบทั้งหมดรายงานว่ามีสถานที่อาศัยหลับนอนเป็นประจำ (มีเพียงร้อยละ 13 รายงานว่า ไม่มีที่หลับนอนที่แน่นอน) และประมาณครึ่งหนึ่งอาศัยหลับนอนอยู่บริเวณพื้นที่สาธารณะ ทางเท้า และป้ายรถเมล์ตามสถานที่ต่างๆ เช่น ลานคนเมือง บริเวณโดยรอบสนามหลวง/เจดีชิว เป็นต้น ในขณะที่เดียวกันยังมีคนไร้บ้านบางส่วนรายงานว่า อาศัยหลับนอนประจำอยู่บริเวณใต้ทางด่วน หมอชิต/อุรังค อย่างไรก็ตามห้องเช่าราคาถูก/ห้องพักรายวัน บริเวณวัด บริเวณตลาด และสวนหย่อม/สวนสาธารณะ เป็นกลุ่มรายการที่คนไร้บ้านจำนวนน้อยเลือกตอบว่า เป็นที่อาศัยหลับนอนเป็นประจำ

เมื่อถามคำถามต่อเนื่องเกี่ยวกับระยะเวลาที่คนไร้บ้านอาศัยหลับนอนเป็นประจำ พบว่า มากกว่าครึ่งหนึ่งรายงานว่า อาศัยหลับนอนเป็นประจำไม่ถึง 5 ปี ซึ่งเป็นระยะเวลาที่ค่อนข้างสั้นเมื่อเปรียบเทียบกับอายุของคนไร้บ้านเฉลี่ยประมาณ 50 ปี และคนไร้บ้านที่อาศัยในพื้นที่สาธารณะมีแนวโน้มพักอาศัยหลับนอนเป็นประจำในพื้นที่ที่รายงานยาวนานกว่าคนไร้บ้านในสถานที่พักพิงชั่วคราว

ประเด็นเกี่ยวกับสถานที่อาบน้ำและซักผ้าเป็นประจำ พบว่า มีคนไร้บ้านเพียงร้อยละ 8 รายงานว่า มีความแน่นอนเกี่ยวกับสถานที่อาบน้ำและซักผ้า และส่วนใหญ่รายงานที่อาบน้ำและซักผ้าเป็นประจำตามพื้นที่สาธารณะ เช่น แม่น้ำ/ลำคลอง สวนหย่อม/สวนสาธารณะ ห้องน้ำสาธารณะ/ห้องน้ำปั๊ม/ห้องน้ำในวัด เป็นต้น ในขณะที่เดียวกันมีคนไร้บ้านจำนวนหนึ่งรายงานที่จ่ายเงินให้กับห้องน้ำเอกชน บ้านเช่าราคาถูก/โรงแรม/ที่พักรายวัน เพื่ออาบน้ำและซักผ้าเป็นประจำ

ข้อสังเกตบางประการ คือ 1) ที่พักพิงชั่วคราว ยังคงมีความสำคัญเป็นที่หลับนอน อาบน้ำ และซักผ้าเป็นประจำของคนไร้บ้าน แต่มีคนไร้บ้านเพียงบางส่วนเข้าไปใช้บริการ หรืออาจจะกล่าวได้ว่า คนไร้บ้านส่วนใหญ่เลือกที่มีวิถีชีวิตในพื้นที่สาธารณะ และ 2) ตู้หยอดเหรียญซักผ้า เป็นหนึ่งในช่องทางของคนไร้บ้านจำนวนหนึ่งยอมจ่ายเงิน เพื่อรับบริการทำความสะอาดเสื้อผ้า

ตารางที่ 3.11 การกระจายตัวของข้อมูลส่วนบุคคลของคนไร้บ้าน

ประเด็นที่สัมภาษณ์	พื้นที่สาธารณะ	ที่พักพิงชั่วคราว	รวมทั้งหมด
ความพิการที่เห็นได้ชัด			
ไม่พิการ	256	89	345
	90.5%	92.7%	91.0%
พิการ	27	7	34
	9.5%	7.3%	9.0%
1.1 เพศทางกายภาพ (พนักงานสัมภาษณ์โปรดใช้การสังเกตจากลักษณะภายนอก)			
ชาย	239	64	303
	84.5%	66.7%	79.9%
หญิง	39	30	69
	13.8%	31.3%	18.2%
เพศทางเลือก	5	2	7
	1.8%	2.1%	1.8%
1.2 ปัจจุบัน ท่านมีอายุกี่ ปี			
ต่ำกว่า 30 ปี	8	4	12
	2.8%	4.2%	3.2%
30 – 39 ปี	46	11	57
	16.3%	11.5%	15.0%
40 – 49 ปี	81	42	123
	28.6%	43.8%	32.5%
50 – 59 ปี	83	19	102
	29.3%	19.8%	26.9%
60 – 69 ปี	40	14	54
	14.1%	14.6%	14.2%
ตั้งแต่ 70 ปีขึ้นไป	25	6	31
	8.8%	6.3%	8.2%
Median	50.00	47.00	49.00
Std. Deviation	12.62	12.58	12.61
Minimum	18.00	20.00	18.00
Maximum	87.00	95.00	95.00
1.3 โดยปกติ ท่านอาศัยหลับนอนอยู่ที่ไหน เป็นประจำ			
ทางเท้า ป้ายรถเมล์ ตามสถานที่ต่างๆ	150	2	152
	53.0%	2.1%	40.1%
สนามหลวง/เจดีย์ขาว	29	0	29
	13.0%	0.0%	13.0%

ประเด็นที่สัมภาษณ์	พื้นที่สาธารณะ	ที่พักพิงชั่วคราว	รวมทั้งหมด
ลานคนเมือง/เสาชิงช้า	37	0	37
	9.8%	0.0%	9.8%
ที่พักพิงชั่วคราว	3	73	76
	1.1%	76.0%	20.1%
ไม่มีความแน่นอน	31	17	48
	11.0%	17.7%	12.7%
ใต้สะพาน ใต้ทางด่วน	25	0	25
	8.8%	0.0%	6.6%
หมอนซิต อูร์ถ	20	0	20
	7.1%	0.0%	5.3%
สถานีรถไฟ (หัวลำโพง สามเสน)	13	3	16
	4.6%	3.1%	4.2%
ห้องเช่าราคาถูก ห้องพักรายวัน	11	1	12
	3.9%	1.0%	3.2%
ในบริเวณวัด	10	0	10
	3.5%	0.0%	2.6%
ในบริเวณตลาด	9	0	9
	3.2%	0.0%	2.4%
สวนหย่อม/สวนสาธารณะ	6	0	6
	2.1%	0.0%	1.6%
ไม่แน่ใจ	2	0	2
	.7%	0.0%	.5%
ไม่ทราบ	2	0	2
	.7%	0.0%	.5%
ไม่ตอบ	1	0	1
	.4%	0.0%	.3%
1.4 ท่านพักอาศัยกินอยู่หลับนอนอยู่ บริเวณปัจจุบัน มานานเท่าไรแล้ว			
น้อยกว่า 1 เดือน	12	4	16
	4.2%	4.2%	4.2%
น้อยกว่า 1 ปี	51	20	71
	18.0%	20.8%	18.7%
น้อยกว่า 5 ปี	93	39	132
	32.9%	40.6%	34.8%
5-9 ปี	24	10	34
	8.5%	10.4%	9.0%

ประเด็นที่สัมภาษณ์	พื้นที่สาธารณะ	ที่พักพิงชั่วคราว	รวมทั้งหมด
10-19 ปี	41 14.5%	7 7.3%	48 12.7%
20-29 ปี	7 2.5%	0 0.0%	7 1.8%
30 ปีขึ้นไป	11 3.9%	0 0.0%	11 2.9%
ตั้งแต่มาเป็นคนไร้บ้าน	6 2.1%	5 5.2%	11 2.9%
ไม่แน่ใจ	25 8.8%	1 1.0%	26 6.9%
ไม่ทราบ	11 3.9%	9 9.4%	20 5.3%
ไม่ตอบ	2 0.7%	1 1.0%	3 0.8%
1.5.1 โดยปกติ ท่านทานอาหารวันละกี่มื้อ			
ไม่ค่อยได้ทาน	16 5.9%	1 1.1%	17 4.7%
1 มื้อ	45 16.7%	1 1.1%	46 12.7%
2 มื้อ	111 41.1%	27 29.3%	138 38.1%
3 มื้อ	95 35.2%	61 66.3%	156 43.1%
4 มื้อ	1 0.4%	1 1.1%	2 0.6%
5 มื้อ	2 0.7%	0 0.0%	2 0.6%
ไม่แน่ใจ	0 0.0%	1 1.1%	1 0.3%
1.5.2 โดยปกติ ท่านได้รับอาหารจากแหล่งใดบ้าง			
ปรุงอาหารเอง	29 10.2%	22 22.9%	51 13.5%
ซื้ออาหารราคาถูก	151 53.4%	54 56.3%	205 54.1%
ได้รับอาหารฟรี	202 71.4%	61 63.5%	263 69.4%

ประเด็นที่สัมภาษณ์	พื้นที่สาธารณะ	ที่พักพิงชั่วคราว	รวมทั้งหมด
1.6 โดยปกติ ท่านอาบน้ำที่ไหนเป็นประจำ			
คลอง แม่น้ำ	39 13.8%	0 0.0%	39 10.3%
ห้องน้ำตามอาคารต่างๆ	46 16.3%	1 1.0%	47 12.4%
ห้องน้ำเอกชน จ่ายเงินเอง	13 4.6%	0 0.0%	13 3.4%
ห้องน้ำในปั้มน้ำมัน	20 7.1%	0 0.0%	20 5.3%
บ้านเช่าราคาถูก/ที่พักรายวัน	16 5.7%	3 3.1%	19 5.0%
ที่พักพิงชั่วคราว	4 1.4%	73 76.0%	77 20.3%
สวนหย่อม สวนสาธารณะ	34 12.0%	2 2.1%	36 9.5%
ห้องน้ำสาธารณะ	26 9.2%	1 1.0%	27 7.1%
อื่นๆ	2 0.7%	0 0.0%	2 0.5%
ไม่แน่นอน	20 7.1%	13 13.5%	33 8.7%
ไม่แน่ใจ	1 0.4%	0 0.0%	1 0.3%
ไม่ทราบ	2 0.7%	0 0.0%	2 0.5%
ไม่ตอบ	5 1.8%	3 3.1%	8 2.1%
1.7 โดยปกติ ท่านซักผ้าที่ไหนเป็นประจำ			
ตู้หยอดเหรียญ	22 7.8%	3 3.1%	25 6.6%
คลอง แม่น้ำ ทำน้ำ	48 17.0%	0 0.0%	48 12.7%
ก๊อมน้ำ หรือห้องน้ำ ตามอาคารต่างๆ	48 17.0%	2 2.1%	50 13.2%
ห้องน้ำในวัด	44 15.5%	0 0.0%	44 11.6%

ประเด็นที่สัมภาษณ์	พื้นที่สาธารณะ	ที่พักพิงชั่วคราว	รวมทั้งหมด
ห้องน้ำตามสวนสาธารณะ	24	1	25
	8.5%	1.0%	6.6%
ห้องน้ำในบึง	19	0	19
	6.7%	0.0%	5.0%
บ้านเช่าราคาถูก/บ้านเพื่อน	18	4	22
	6.4%	4.2%	5.8%
ที่พักพิงชั่วคราว	5	70	75
	1.8%	72.9%	19.8%
ไม่ซั๊ก	8	0	8
	2.8%	0.0%	2.1%
ห้องน้ำสาธารณะ	19	0	19
	6.7%	0.0%	5.0%
อื่นๆ	2	0	2
	0.7%	0.0%	0.5%
ไม่มีความแน่นอน	19	13	32
	6.7%	13.5%	8.4%
ไม่แน่ใจ	1	0	1
	0.4%	0.0%	0.3%
ไม่ทราบ	2	0	2
	0.7%	0.0%	0.5%
ไม่ตอบ	4	3	7
	1.4%	3.1%	1.8%
1.8 ปัจจุบัน ท่านนับถือศาสนาอะไร			
พุทธ	274	92	366
	96.8%	95.8%	96.6%
คริสต์	3	4	7
	1.1%	4.2%	1.8%
อิสลาม	5	0	5
	1.8%	0.0%	1.3%
ไม่แน่ใจ	1	0	1
	.4%	0.0%	.3%
1.9 ท่านเรียนหนังสือ จนถึงระดับชั้น ไหน			
ไม่ได้เรียนหนังสือ	18	7	25
	6.4%	7.3%	6.6%
ประถม 1-3	26	4	30
	9.2%	4.2%	7.9%

ประเด็นที่สัมภาษณ์	พื้นที่สาธารณะ	ที่พักพิงชั่วคราว	รวมทั้งหมด
ประถม 4	75	19	94
	26.5%	19.8%	24.8%
ประถม 5-6	85	21	106
	30.0%	21.9%	28.0%
มัธยมต้น	38	15	53
	13.4%	15.6%	14.0%
มัธยมปลาย	18	9	27
	6.4%	9.4%	7.1%
ปวช.	9	7	16
	3.2%	7.3%	4.2%
ปวส.	1	2	3
	.4%	2.1%	.8%
อุดมศึกษา	7	9	16
	2.5%	9.4%	4.2%
อื่นๆ	2	0	2
	.7%	0.0%	.5%
ไม่แน่ใจ	1	1	2
	.4%	1.0%	.5%
ไม่ตอบ	3	2	5
	1.1%	2.1%	1.3%
1.10 ปัจจุบัน ท่านสามารถ อ่านหนังสือได้ ในระดับใด			
อ่านหนังสือไม่ออก	25	9	34
	8.8%	9.4%	9.0%
พออ่านออกบ้าง	130	28	158
	45.9%	29.2%	41.7%
อ่านได้คล่อง	127	59	186
	44.9%	61.5%	49.1%
ไม่ตอบ	1	0	1
	0.4%	0.0%	.3%
1.11 ปัจจุบัน ท่านสามารถ เขียนหนังสือได้ ในระดับใด			
เขียนหนังสือไม่ได้	21	7	28
	7.4%	7.3%	7.4%
เขียนได้เฉพาะชื่อนามสกุล	29	4	33
	10.2%	4.2%	8.7%
พอเขียนได้บ้าง	120	33	153
	42.4%	34.4%	40.4%

ประเด็นที่สัมภาษณ์	พื้นที่สาธารณะ	ที่พักพิงชั่วคราว	รวมทั้งหมด
เขียนได้คล่อง	111 39.2%	52 54.2%	163 43.0%
ไม่แน่ใจ	1 0.4%	0 0.0%	1 .3%
ไม่ตอบ	1 0.4%	0 0.0%	1 .3%
1.12 ปัจจุบัน ท่านมี บัตรประจำตัวประชาชน หรือ เอกสารรับรองความเป็นคนไทย หรือไม่			
มี	187 66.1%	89 92.7%	276 72.8%
มี แต่ขึ้นต้นด้วยเลข 0	3 1.1%	0 0.0%	3 0.8%
เคยมี แต่บัตรหาย	83 29.3%	7 7.3%	90 23.7%
ไม่มี ไม่เคยทำบัตร	6 2.1%	0 0.0%	6 1.6%
ไม่มี รอการพิสูจน์สถานภาพบุคคล	1 0.4%	0 0.0%	1 0.3%
ไม่ตอบ	3 1.1%	0 0.0%	3 0.8%

3.2.2 การเปลี่ยนเป็นคนไร้บ้าน

ความเข้าใจในกระบวนการเปลี่ยนแปลงมาเป็นคนไร้บ้าน อาจนำไปสู่การสร้างกลไกป้องกันการเปลี่ยนแปลงไปสู่ภาวะการไร้บ้านให้กับประชากรไทย โดยผู้วิจัยแบ่งการนำเสนอข้อมูลการเปลี่ยนแปลงเป็นคนไร้บ้านออกเป็น 2 ส่วนหลัก ประกอบด้วย 1) ภูมิหลังของคนไร้บ้าน และ 2) ระยะเวลาที่มาใช้ชีวิตนอกบ้าน และอนาคตของคนไร้บ้าน แต่ละส่วนมีรายละเอียดดังนี้

ภูมิหลังของคนไร้บ้าน

โดยภาพรวมแล้ว คนไร้บ้านในเขตกรุงเทพมหานครและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง มีพื้นเพบ้านเกิดอยู่ใน กรุงเทพมหานครและปริมณฑล ภาคกลาง และภาคตะวันออกเฉียงเหนือในสัดส่วนที่ใกล้เคียงกัน คือ ประมาณร้อยละ 30 และมีเพียงจำนวนน้อยที่มีพื้นเพเป็นคนในภาคเหนือ และภาคใต้ (แต่ละภาค น้อยกว่าร้อยละ 5) สำหรับประเด็นเกี่ยวกับเขตที่อยู่อาศัยพื้นเพของคนไร้บ้าน พบว่า มากกว่าครึ่งเล็กน้อยรายงานว่า มีพื้นเพบ้านเกิดอยู่ในเขตชนบท โดยประมาณร้อยละ 75 รายงานว่า ก่อนมาเป็นคนไร้บ้านอาศัยอยู่กับครอบครัว หรือพี่น้อง หรือคู่สมรสและบุตร หรือญาติ และมีเพียงประมาณร้อยละ 18 ที่อาศัยอยู่คนเดียว หรือนายจ้าง หรือเพื่อน/คนรู้จัก เห็นได้ว่า คนไร้บ้านในเขตกรุงเทพมหานครและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง ส่วนใหญ่เคยอาศัยอยู่กับครอบครัวหรือญาติพี่น้อง และกระจายอยู่ในแต่ละภูมิภาค (ยกเว้นภาคเหนือ และภาคใต้ มีสัดส่วนค่อนข้างต่ำ) อีกทั้งเกือบครึ่งหนึ่งมีพื้นเพบ้านเกิดอยู่ในเขตเมืองอีกด้วย ซึ่งอาจจะอนุมานได้ว่า คนไร้บ้านมีภูมิหลังไม่แตกต่างไปจากประชากรโดยทั่วไป และพื้นเพบ้านเกิดอาจจะไม่ใช่ปัจจัยผลึกที่สำคัญที่ทำให้เกิดกระบวนการเปลี่ยนแปลงมาเป็นคนไร้บ้าน

อย่างไรก็ตามประเด็นภูมิหลังเกี่ยวกับอาชีพ อาจจะเป็นปัจจัยสำคัญก็เป็นได้ กล่าวคือ คนไร้บ้านในเขตกรุงเทพมหานครและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง ประมาณ 3 ใน 4 รายงานว่า ก่อนมาเป็นคนไร้บ้านเคยประกอบอาชีพเป็นแรงงานนอกระบบ และรายได้ไม่แน่นอน เช่น เกษตร/ประมง รับจ้างทั่วไป เก็บของเก่าขาย ขับรถ/เด็กส่งของ งานกรรมกร/ช่างก่อสร้าง และค้าขาย เป็นต้น และมีเพียงประมาณร้อยละ 16 ที่ทำงานในระบบ เช่น พนักงานทำความสะอาด/รปภ. ลูกจ้าง/พนักงานโรงงาน เป็นต้น นอกจากนั้นเป็นกลุ่มคนที่ว่างงานหรือไม่มีอาชีพ (อาจจะเคยประกอบอาชีพ แต่ช่วงก่อนมาเป็นคนไร้บ้านอยู่ในช่วงว่างงานก็เป็นได้) เห็นได้ว่า ลักษณะงานก่อนที่จะมาเป็นคนไร้บ้านเกือบทั้งหมดเป็นงานที่ต้องใช้กำลังแรงงาน และไม่มีความมั่นคงทางรายได้เท่าใดนัก และเมื่อพิจารณาจากข้อคำถามเกี่ยวกับเหตุการณ์ใดที่เป็นจุดเปลี่ยนทำให้ออกมาใช้ชีวิตนอกบ้านแล้ว ทำให้เห็นได้ชัดเจนขึ้นว่า ประเด็นเกี่ยวกับอาชีพหรือการไม่มีงานทำเป็นปัจจัยผลึกสำคัญที่ทำให้คนออกมาใช้ชีวิตนอกบ้าน โดยประมาณร้อยละ 26 ของคนไร้บ้านรายงานว่า การไม่มีงานทำ/ตกงาน/ถูกไล่ออกจากงานเป็นจุดเปลี่ยนทำให้ออกมาใช้ชีวิตนอกบ้าน

การตัดสินใจออกมาใช้ชีวิตนอกบ้านอาจจะมีสาเหตุจากความซับซ้อนในเชิงสาเหตุ มีประเด็นเกี่ยวกับระยะเวลาเข้ามาเกี่ยว และมีหลายเหตุการณ์ร่วมกัน อีกทั้งอาจจะมีประเด็นความเชื่อถือได้ของคำตอบจากระเบียบวิธี

วิจัยเชิงปริมาณ ทำให้ผลการวิจัยมีข้อจำกัดในการสรุปว่า อะไรเป็นสาเหตุที่ทำให้คนตัดสินใจมาเป็นคนไร้บ้าน แต่อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าสังเกตว่า ประเด็นเกี่ยวกับความรุนแรงในครอบครัว และพ่อแม่เสียชีวิต เป็นหนึ่งในจุดเปลี่ยนของการออกมาใช้ชีวิตนอกร้าน (ประมาณร้อยละ 19 และประมาณร้อยละ 11 ของคนไร้บ้าน ตามลำดับ รายงานว่า เป็นจุดเปลี่ยนที่ทำให้ออกมาใช้ชีวิตนอกร้าน) สำหรับประเด็นเกี่ยวกับความพิการ การเป็นผู้สูงอายุ ประเด็นเกี่ยวกับเพศสภาพ ติดคุกหรือต้องคดี หรือติดโรคร้ายแรงนั้น มีคนไร้บ้านจำนวนน้อย รายงานว่า เป็นจุดเปลี่ยนให้ออกมาใช้ชีวิตนอกร้าน ซึ่งอาจเป็นประเด็นเกี่ยวเนื่องทำให้ไม่มีงานทำก็เป็นได้

ระยะเวลาที่ออกมาใช้ชีวิตนอกร้าน และอนาคตของคนไร้บ้าน

เมื่อพิจารณาระยะเวลาที่ออกมาใช้ชีวิตนอกร้านของคนไร้บ้านในเขตกรุงเทพมหานครและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง พบว่า โดยเฉลี่ยคนไร้บ้านออกมาใช้ชีวิตนอกร้านเป็นเวลาประมาณ 9 ปี ซึ่งเป็นเวลาค่อนข้างสั้น เมื่อเทียบกับอายุเฉลี่ยของคนไร้บ้านในเขตกรุงเทพมหานคร (ประมาณ 50 ปี) หรืออาจกล่าวได้ว่า การไร้บ้านเกิดขึ้นในช่วงหนึ่งของชีวิต แต่อย่างไรก็ตาม การกระจายตัวของข้อมูลระยะเวลาที่ออกมาใช้ชีวิตนอกร้านมีแนวโน้มเป็นแบบสองยอด (Twin peak) โดยประมาณร้อยละ 35 ของคนไร้บ้าน รายงานว่า ออกมาใช้ชีวิตนอกร้านน้อยกว่า 5 ปี และมีบางส่วนประมาณร้อยละ 15 ออกมาใช้ชีวิตนอกร้านมากตั้งแต่ 15 ปีขึ้นไปอีกด้วย ทำให้ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานค่อนข้างสูงโดยเปรียบเทียบกับค่าเฉลี่ย (ประมาณ 11 เทียบกับ 9) หรือหมายความว่า สามารถจำแนกคนไร้บ้านออกเป็น 2 กลุ่มได้อย่างชัดเจน โดยมีคนไร้บ้านกลุ่มหนึ่งเพียงออกมาใช้ชีวิตนอกร้าน (อยู่นอกบ้านน้อยกว่า 5 ปี) และมีอีกกลุ่มหนึ่งที่ออกมาใช้ชีวิตนอกร้านเป็นระยะเวลานานแล้ว (อยู่นอกบ้านตั้งแต่ 15 ปีขึ้นไป)

สำหรับแผนในอนาคตของคนไร้บ้าน พบว่า มีเพียงร้อยละ 15 ของคนไร้บ้านที่รายงานว่าจะย้ายที่อยู่อาศัยหลบหนีไปที่อื่น และเป็นการย้ายข้ามจังหวัดอีกด้วย หมายความว่า คนไร้บ้านส่วนใหญ่จะยังคงใช้ชีวิตในพื้นที่ในเขตกรุงเทพมหานครและพื้นที่เกี่ยวเนื่องต่อไป ทำให้อาจจะมีความจำเป็นต้องในการวางแผนระยะยาวในการส่งเสริมสุขภาพและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนไร้บ้านต่อไป แต่อย่างไรก็ตามการบริหารจัดการคนไร้บ้านอาจจะทำได้ไม่ถนัด เนื่องจากมีประมาณร้อยละ 22 ของคนไร้บ้านที่จะยังคงย้ายที่อาศัยหลบหนีไปมาอยู่ในพื้นที่กรุงเทพมหานครและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง แต่อย่างไรก็ตาม ยังมีคนไร้บ้านประมาณร้อยละ 38 ที่รายงานว่าจะไม่ย้ายที่อยู่อาศัยในอนาคตอย่างแน่นอน

ข้อสังเกตบางประการ คือ 1) มีคนไร้บ้านประมาณประมาณ 1 ใน 4 รายงานว่า ไม่แน่ใจ หรือไม่ทราบเกี่ยวกับระยะเวลาที่ออกมาใช้ชีวิตนอกร้าน 2) มีคนไร้บ้านประมาณร้อยละ 22 ไม่แน่ใจเกี่ยวกับการย้ายที่อยู่อาศัยในอนาคต 3) กลุ่มที่รายงานว่า ไม่แน่ใจ หรือไม่ทราบเกี่ยวกับระยะเวลาที่ออกมาใช้ชีวิตนอกร้าน มีแนวโน้มไม่ย้ายที่อยู่อาศัยอย่างแน่นอน และย้ายแน่นอน แต่ไม่ข้ามจังหวัด เช่นเดียวกับกลุ่มที่ออกมาใช้ชีวิตนอกร้านเป็นเวลานานตั้งแต่ 10 ปีขึ้นไป และ 4) สำหรับคนไร้บ้านที่ออกมาใช้ชีวิตนอกร้านยาวนานขึ้นแล้ว มีแนวโน้มที่จะตัดสินใจไม่ย้ายที่อยู่อาศัยอย่างแน่นอน และย้ายแน่นอน แต่ไม่ข้ามจังหวัด

ตารางที่ 3.12 การกระจายตัวของข้อมูลการเปลี่ยนเป็นคนไร้บ้าน

ประเด็นที่สัมภาษณ์	พื้นที่สาธารณะ	ที่พักพิงชั่วคราว	รวมทั้งหมด
2.1.1 บ้านเกิดหรือพื้นเพของท่านเป็นคนในภูมิภาคใด			
กรุงเทพ และปริมณฑล	74 26.1%	42 43.8%	116 30.6%
ภาคเหนือ	15 5.3%	3 3.1%	18 4.7%
ภาคกลาง	81 28.6%	26 27.1%	107 28.2%
ภาคใต้	9 3.2%	3 3.1%	12 3.2%
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	98 34.6%	18 18.8%	116 30.6%
ไม่แน่ใจ	1 0.4%	0 0.0%	1 0.3%
ไม่ตอบ	5 1.8%	4 4.2%	9 2.4%
2.1.2 บ้านเกิดหรือพื้นเพของท่านเป็นคนในเขตชนบทหรือเขตเมือง			
เขตเมือง	113 39.9%	51 53.1%	164 43.3%
เขตชนบท	166 58.7%	41 42.7%	207 54.6%
ไม่แน่ใจ	1 0.4%	0 0.0%	1 0.3%
ไม่ตอบ	3 1.1%	4 4.2%	7 1.8%
2.2 ก่อนที่จะเริ่ม มาเป็นคนไร้บ้าน ครั้งแรก ท่านพักอาศัยอยู่กับใคร			
ครอบครัว (พ่อแม่)	105 37.1%	41 42.7%	146 38.5%
พี่น้อง	34 12.0%	5 5.2%	39 10.3%
คู่สมรส บุตร	48 17.0%	10 10.4%	58 15.3%
ญาติ	33 11.7%	8 8.3%	41 10.8%
เพื่อน คนรู้จัก	12 4.2%	6 6.3%	18 4.7%

ประเด็นที่สัมภาษณ์	พื้นที่สาธารณะ	ที่พักพิงชั่วคราว	รวมทั้งหมด
คนเดียว	28 9.9%	10 10.4%	38 10.0%
นายจ้าง	7 2.5%	4 4.2%	11 2.9%
อื่นๆ	3 1.1%	2 2.1%	5 1.3%
ไม่แน่ใจ	6 2.1%	2 2.1%	8 2.1%
ไม่ทราบ	0 0.0%	1 1.0%	1 .3%
ไม่ตอบ	7 2.5%	7 7.3%	14 3.7%
2.3 ก่อนที่จะเริ่ม มาเป็นคนไร้บ้าน ครั้งแรก ท่านมี อาชีพ อะไร			
เกษตร ประมง	26 9.2%	6 6.3%	32 8.4%
รับจ้างทั่วไป	68 24.0%	29 30.2%	97 25.6%
เก็บของเก่าขาย	11 3.9%	2 2.1%	13 3.4%
งานกรรมการ/ช่างก่อสร้าง	34 12.0%	6 6.3%	40 10.6%
ขับรถ เด็กส่งของ	18 6.4%	1 1.0%	19 5.0%
ค้าขาย	26 9.2%	17 17.7%	43 11.3%
พนักงานทำความสะอาด/รปภ.	27 9.5%	4 4.2%	31 8.2%
ลูกจ้าง/พนักงานโรงงาน	26 9.2%	2 2.1%	28 7.4%
ว่างงาน ไม่มีอาชีพ	23 8.1%	22 22.9%	45 11.9%
ยังเด็ก	3 1.1%	3 3.1%	6 1.6%
อื่นๆ	18 6.4%	4 4.2%	22 5.8%

ประเด็นที่สัมภาษณ์	พื้นที่สาธารณะ	ที่พักพิงชั่วคราว	รวมทั้งหมด
ไม่แน่ใจ	1 0.4%	0 0.0%	1 0.3%
ไม่ตอบ	2 0.7%	0 0.0%	2 0.5%
2.4 เหตุการณ์ใด เป็นจุดเปลี่ยนที่ทำให้ท่านออกมาใช้ชีวิตนอกร้าน (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)			
มีปัญหาหรือทะเลาะกับคนในครอบครัว/ญาติพี่น้อง	66 23.3%	31 32.3%	97 25.6%
ความพิการ	11 3.9%	1 1.0%	12 3.2%
การเป็นผู้สูงอายุ	6 2.1%	5 5.2%	11 2.9%
ติดโรคร้ายแรง	2 0.7%	0 0.0%	2 .5%
ต้องคดีหรือติดคุก	5 1.8%	2 2.1%	7 1.8%
ความรุนแรงในครอบครัว	48 17.0%	23 24.0%	71 18.7%
ประเด็นเกี่ยวกับเพศสภาพ	0 0.0%	1 1.0%	1 .3%
ไม่มีงานทำ / ตกงาน / ถูกไล่ออกจากที่ทำงาน	69 24.4%	29 30.2%	98 25.9%
พ่อแม่เสียชีวิต	33 11.7%	9 9.4%	42 11.1%
ธุรกิจล้มละลาย	1 0.4%	4 4.2%	5 1.3%
ที่ทำกินถูกยึด / ไม่มีที่จะไป	16 5.7%	11 11.5%	27 7.1%
ไม่แน่ใจ	2 0.7%	0 0.0%	2 0.5%
ไม่ตอบ	5 1.8%	1 1.0%	6 1.6%
2.5 ท่านออกมาใช้ชีวิตนอกร้านประมาณกี่ปี			
น้อยกว่า 1 ปี	23 8.1%	7 7.3%	30 7.9%
1 ปี	26 9.2%	12 12.5%	38 10.0%

ประเด็นที่สัมภาษณ์	พื้นที่สาธารณะ	ที่พักพิงชั่วคราว	รวมทั้งหมด
2-4 ปี	46 16.3%	23 24.0%	69 18.2%
5-9 ปี	37 13.1%	10 10.4%	47 12.4%
10-14 ปี	26 9.2%	6 6.3%	32 8.4%
15 ปีขึ้นไป	47 16.6%	13 13.5%	60 15.8%
ไม่แน่ใจ	22 7.8%	7 7.3%	29 7.7%
ไม่ทราบ	53 18.7%	14 14.6%	67 17.7%
ไม่ตอบ	3 1.1%	4 4.2%	7 1.8%
Mean	9.86	7.69	9.30
S.D.	11.75	9.94	11.34
Maximum	0.0	0.0	0.0
Minimum	50.00	44.00	50.00
2.6 ในอนาคต ท่านจะย้ายที่อยู่อาศัยหลบนอน ไปอยู่ที่อื่น หรือไม่			
ไม่ย้ายแน่นอน	116 41.0%	30 31.3%	146 38.5%
ย้ายแน่นอน แต่ไม่ข้ามจังหวัด	55 19.4%	30 31.3%	85 22.4%
ย้ายแน่นอน และข้ามจังหวัด	40 14.1%	15 15.6%	55 14.5%
ไม่แน่ใจ	66 23.3%	20 20.8%	86 22.7%
ไม่ทราบ	3 1.1%	0 0.0%	3 .8%
ไม่ตอบ	3 1.1%	1 1.0%	4 1.1%

3.2.3 ครอบครัว รายได้ และการทำงานของคนไร้บ้าน

ประเด็นหนึ่งที่น่าสนใจในบริบทของประเทศไทย คือ ประเด็นเกี่ยวกับครอบครัวและการถือฤๅระหว่างสมาชิกครอบครัว โดยผู้วิจัยแบ่งการนำเสนอออกเป็น 2 ส่วนหลักประกอบด้วย 1) บ้านและครอบครัวของคนไร้บ้าน และ 2) รายได้ และความพอเพียงของรายได้ แต่ละส่วนมีรายละเอียดดังนี้

บ้านและครอบครัวของคนไร้บ้าน

โดยภาพรวมของคนไร้บ้านในเขตกรุงเทพมหานครและพื้นที่เกี่ยวเนื่องแล้ว พบว่า มีเพียงประมาณร้อยละ 24 ของคนไร้บ้านที่รายงาน ไม่มีบ้านหรือมีครอบครัวให้กลับไปใช้ชีวิตร่วมกันได้อีก แต่เมื่อพิจารณาความเป็นสมาชิกหรือเป็นส่วนหนึ่งบ้านหรือครอบครัวแล้ว พบว่า ประมาณร้อยละ 45 ของคนไร้บ้านยังคงมีบ้านและสามารถกลับไปใช้ชีวิตร่วมกันได้ (กลุ่มที่รายงานว่า “มี แต่ไม่อยากจะกลับ” และกลุ่มที่รายงานว่า “มี และกลับได้”) สำหรับประเด็นการกลับไปเยี่ยมบ้านหรือไปหาครอบครัวนั้น พบว่า มีประมาณร้อยละ 40 ของคนไร้บ้านที่รายงานว่า ไม่เคยกลับบ้าน โดยส่วนใหญ่ของผู้ที่ตอบว่า เคยกลับไปเยี่ยมบ้านหรือไปหาครอบครัว จะเดินทางไปเยี่ยมบ้านหรือครอบครัวอย่างน้อยปีละ 1 ครั้ง เห็นได้ว่า คนไร้บ้านส่วนใหญ่ยังคงมีบ้านหรือครอบครัว และยังคงมีการกลับไปเยี่ยมบ้านหรือไปหาครอบครัวอยู่บ้าง ซึ่งอาจจะต่างไปจากความเข้าใจเดิม

เมื่อพิจารณาในประเด็นเกี่ยวกับจำนวนครั้งในการออกมาเป็นคนไร้บ้าน และใช้นิยามการกลับไปใช้ชีวิตร่วมกับครอบครัว/ญาติพี่น้อง เป็นเวลาอย่างน้อย 1 เดือน ซึ่งทำให้เข้าใจเกี่ยวกับบทบาทของบ้านหรือครอบครัวต่อคนไร้บ้านได้มากยิ่งขึ้น โดยผลการวิจัย พบว่า มีคนไร้บ้านประมาณร้อยละ 62 รายงานว่า นับตั้งแต่ออกมาใช้ชีวิตนอกบ้านแล้ว ยังไม่เคยกลับไปใช้ชีวิตร่วมกับครอบครัว/ญาติพี่น้อง หรือมีประมาณ 1 ใน 3 ของคนไร้บ้านเคยเป็นคนไร้บ้านมากกว่า 1 ครั้ง โดยมีประมาณร้อยละ 14 ที่รายงานว่า เคยเป็นคนไร้บ้านมาแล้ว 2-3 ครั้ง เห็นได้ชัดเจนว่า ในบริบทประเทศไทย คนไร้บ้านส่วนใหญ่ยังคงมีบ้าน และบางส่วนเคยกลับไปใช้ชีวิตร่วมกับครอบครัว/ญาติพี่น้อง เป็นเวลาอย่างน้อย 1 เดือน

เมื่อพิจารณาการพักอาศัยหลับนอนของคนไร้บ้าน พบว่า เกือบครึ่งรายงานว่ามีที่พักอาศัยหลับนอนคนเดียวเป็นประจำ และมีประมาณร้อยละ 40 รายงานว่า อาศัยหลับนอนกับเพื่อนคนไร้บ้าน หรือคนไร้บ้านอื่นๆ เห็นได้ว่า เกือบทั้งหมดของคนไร้บ้านออกจากบ้านมาใช้ชีวิตส่วนตัวในพื้นที่สาธารณะ แต่ยังคงคนไร้บ้านอีกประมาณร้อยละ 14 ที่อาศัยหลับนอนอยู่กับครอบครัว

รายได้ และความพอเพียงของรายได้

โดยภาพรวมของคนไร้บ้านในเขตกรุงเทพมหานครและพื้นที่เกี่ยวเนื่องแล้ว มีแหล่งรายได้มากกว่า 1 แหล่ง และมีคนไร้บ้านประมาณร้อยละ 40 รายงานว่า มีรายได้จากการทำงานรับจ้างทั่วไป รองลงมา คือ หาของเก่าขาย และค้าขาย (ประมาณร้อยละ 20 เปรียบเทียบกับร้อยละ 12) โดยมีคนไร้บ้านบางส่วนรายงานว่า ไม่มีรายได้ หรือตกงาน/ว่างงาน ส่วนการขจัดถัง/ขอเงิน เบี้ยผู้สูงอายุ และเบี้ยคนพิการนั้น มีคนไร้บ้านจำนวนเล็กน้อยรายงานว่า เป็นแหล่งของรายได้ เห็นได้ว่า อาชีพหรือแหล่งรายได้ของคนไร้บ้านในปัจจุบันไม่แตกต่างจากอาชีพก่อนที่จะออกมาใช้ชีวิตนอกบ้านแต่อย่างใด โดยคนไร้บ้านบางส่วนประมาณร้อยละ 19 ยังคงต้องรับผิดชอบช่วยเหลือหรือดูแลผู้อื่นอีกด้วย

สำหรับประเด็นความพอเพียงของรายได้นั้น พบว่า มากกว่าครึ่งเล็กน้อยรายงานว่า ปัจจุบันมีรายได้ไม่เพียงพอที่จะใช้จ่ายในแต่ละวัน เห็นได้ว่า ในบริบทของกรุงเทพมหานครและพื้นที่เกี่ยวเนื่องนั้น คนไร้บ้านสามารถมีรายได้เพียงพอที่จะใช้จ่ายในแต่ละวันได้ (ประมาณร้อยละ 40) แต่นั่นอาจมิได้หมายความว่ามีความมั่นคงทางชีวิตและการมีรายได้เพียงพอสำหรับการยกระดับคุณภาพชีวิตในระยะยาว หรือเป็นหลักประกันเมื่อประสบปัญหาในชีวิตและสุขภาพ

ตารางที่ 3. 13 การกระจายตัวของข้อมูลเกี่ยวกับครอบครัว รายได้ และการทำงานของคนไร้บ้าน

ประเด็นที่สัมภาษณ์	พื้นที่สาธารณะ	ที่พักพิงชั่วคราว	รวมทั้งหมด
3.1 ท่านยังคงมีบ้านหรือมีครอบครัวให้กลับไป ใช้ชีวิตร่วมกันได้อีกหรือไม่			
ไม่มีบ้านให้กลับ	69 24.4%	23 24.0%	92 24.3%
มี แต่ไม่อยากจะกลับบ้าน	111 39.2%	35 36.5%	146 38.5%
มี และอยากกลับบ้าน แต่กลับไม่ได้	75 26.5%	27 28.1%	102 26.9%
มี และกลับได้	17 6.0%	4 4.2%	21 5.5%
ไม่แน่ใจ	9 3.2%	5 5.2%	14 3.7%
ไม่ตอบ	2 0.7%	2 2.1%	4 1.1%
3.2 นับตั้งแต่ท่านออกมาใช้ชีวิตนอกบ้านแล้ว ท่าน เคยกลับไป เยี่ยมบ้านหรือไปหาครอบครัวหรือไม่			
ไม่เคยกลับบ้าน	115 40.6%	43 44.8%	158 41.7%
เคยกลับ 1 ครั้ง	7 2.5%	3 3.1%	10 2.6%
เคยกลับบ่อยๆ เพราะมีบ้านในกรุงเทพฯ	19 6.7%	3 3.1%	22 5.8%
เคย กลับทุกเดือน	22 7.8%	12 12.5%	34 9.0%
เคย กลับทุกงานเทศกาล	25 8.8%	6 6.3%	31 8.2%
เคย กลับทุกปี	22 7.8%	9 9.4%	31 8.2%
เคย กลับนานกว่า 1 ปี	33 11.7%	7 7.3%	40 10.6%
เคย กลับนานกว่า 5 ปี	10 3.5%	5 5.2%	15 4.0%
ไม่แน่ใจ	26 9.2%	4 4.2%	30 7.9%
ไม่ตอบ	4 1.4%	4 4.2%	8 2.1%

ประเด็นที่สัมภาษณ์	พื้นที่สาธารณะ	ที่พักพิงชั่วคราว	รวมทั้งหมด
3.3 นับตั้งแต่ท่านออกมาใช้ชีวิตนอกบ้านแล้ว ท่านเคยกลับไปใช้ชีวิตร่วมกับครอบครัว/ญาติพี่น้อง เป็นเวลาอย่างน้อย			
1 เดือน จำนวนกี่ครั้ง			
ไม่เคยเลย	165 58.3%	68 70.8%	233 61.5%
เคย 1 ครั้ง	38 13.4%	5 5.2%	43 11.3%
เคย 2 ครั้ง	7 2.5%	3 3.1%	10 2.6%
เคย 3 ครั้ง	10 3.5%	1 1.0%	11 2.9%
เคย 4 ครั้ง	4 1.4%	1 1.0%	5 1.3%
เคย 5 ครั้ง	3 1.1%	2 2.1%	5 1.3%
เคยหลายครั้ง	1 .4%	2 2.1%	3 .8%
เคย บ่อยๆ	0 0.0%	1 1.0%	1 .3%
ไม่แน่ใจ	26 9.2%	3 3.1%	29 7.7%
ไม่ทราบ	1 .4%	0 0.0%	1 .3%
ไม่ตอบ	28 9.9%	10 10.4%	38 10.0%
3.4 ปัจจุบัน ท่านพักอาศัยหลับนอนกับใครเป็นประจำ			
คนเดียว	131 47.0%	38 39.6%	169 45.1%
อยู่กับเพื่อนคนไร้บ้าน	79 28.3%	33 34.4%	112 29.9%
อยู่กับคนไร้บ้านอื่นๆ	24 8.6%	13 13.5%	37 9.9%
อยู่กับครอบครัว	43 15.4%	10 10.4%	53 14.1%
ไม่ตอบ	2 0.7%	2 2.1%	4 1.1%

ประเด็นที่สัมภาษณ์	พื้นที่สาธารณะ	ที่พักพิงชั่วคราว	รวมทั้งหมด
3.5 ปัจจุบัน ท่านต้องรับผิดชอบช่วยเหลือหรือดูแลใครบ้าง			
ไม่มี	231 81.6%	74 77.1%	305 80.5%
มี	51 18.0%	22 22.9%	73 19.3%
ไม่ตอบ	1 0.4%	0 0.0%	1 0.3%
3.6 ปัจจุบัน ท่าน มีรายได้มาจาก แหล่งใด บ้าง (เลือกตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)			
ทำงานรับจ้าง	101 35.7%	51 53.1%	152 40.1%
หาของเก่าขาย	69 24.4%	11 11.5%	80 21.1%
ค้าขาย	32 11.3%	14 14.6%	46 12.1%
ชนดั่งค์ / ขอเงิน	20 7.1%	3 3.1%	23 6.1%
เบี้ยผู้สูงอายุ	13 4.6%	3 3.1%	16 4.2%
เบี้ยคนพิการ	5 1.8%	2 2.1%	7 1.8%
ตกงาน /ว่างงาน	13 4.6%	13 13.5%	26 6.9%
ไม่มีรายได้	49 17.3%	10 10.4%	59 15.6%
ไม่ตอบ	2 0.7%	3 3.1%	5 1.3%
3.8 ปัจจุบัน รายได้ที่ท่านได้รับเพียงพอที่จะใช้จ่ายในแต่ละวันหรือไม่			
ไม่เพียงพอ	163 57.6%	50 52.1%	213 56.2%
เพียงพอ	109 38.5%	41 42.7%	150 39.6%
ไม่แน่ใจ	11 3.9%	5 5.2%	16 4.2%

3.2.4 พฤติกรรมสุขภาพของคนไร้บ้าน

ด้วยลักษณะที่อยู่อาศัยหลับนอน และสภาพการทำงานที่แตกต่างไปจากประชากรทั่วไป ทำให้ประเด็นสุขภาพของคนไร้บ้านมีความสำคัญยิ่ง โดยผู้วิจัยแบ่งการนำเสนอเป็น 2 ส่วน คือ 1) ความรู้เกี่ยวกับสุขภาพและการรับรู้เกี่ยวกับสุขภาพของตนเอง และ 2) พฤติกรรมเสี่ยงด้านสุขภาพ แต่ละส่วนมีรายละเอียดดังนี้

ความรู้เกี่ยวกับสุขภาพ และการรับรู้เกี่ยวกับสุขภาพของตนเอง

โดยภาพรวมของคนไร้บ้านในเขตกรุงเทพมหานครและพื้นที่เกี่ยวเนื่องแล้ว มีคนไร้บ้านประมาณร้อยละ 40 รายงานว่า ถ้ามีอาการปวดหัวและเป็นไข้แล้ว จะซื้อยาตามร้านขายยารองลงมา คือ ปล่อยให้หายเอง และไปหาหมอที่อนามัยหรือโรงพยาบาล (ประมาณร้อยละ 18 เปรียบเทียบกับร้อยละ 17 ตามลำดับ) ส่วนไปหาหมอชาวบ้าน/หมอสมุนไพร และไปหาหมอคlinikเอกชน มีคนไร้บ้านจำนวนเพียงเล็กน้อยรายงานว่าเป็นทางเลือกในกรณีที่มีอาการปวดหัวและเป็นไข้

สำหรับในกรณีที่ผ่านมาไป 5 วันแล้ว แต่ยังคงมีอาการปวดหัวและเป็นไข้ จะทำอย่างไร ผลการวิจัยพบว่า ประมาณร้อยละ 41 รายงานว่า จะไปหาหมอที่อนามัยหรือโรงพยาบาล รองลงมา ซื้อยาตามร้านขายยา และปล่อยให้หายเอง (ประมาณร้อยละ 21 เปรียบเทียบกับร้อยละ 17 ตามลำดับ) ส่วนไปหาหมอชาวบ้าน/หมอสมุนไพร และไปหาหมอคlinikเอกชน มีคนไร้บ้านจำนวนเพียงเล็กน้อยรายงานว่าเป็นทางเลือก เช่นเดียวกับในกรณีที่มีอาการปวดหัวและเป็นไข้

สำหรับเหตุผลที่คนไร้บ้านไม่ไปหาหมอที่อนามัย/โรงพยาบาล/คลินิก พบว่า เดียวก็หายเอง ไม่จำเป็นต้องไปหาหมอ มีสัดส่วนสูงที่สุด รองลงมา คือ ไม่มีเงินไปจ่ายค่ายาหรือค่าหมอ (ประมาณร้อยละ 36 เปรียบเทียบกับร้อยละ 32) ซึ่งเป็นประเด็นที่เกี่ยวข้องกับความรู้ด้านสุขภาพ และความสามารถในการจ่ายค่ารักษาพยาบาล นอกจากนี้ยังมีคนไร้บ้านจำนวนหนึ่งรายงานว่าเป็นเพราะไม่มีบัตรประชาชน และจำเป็นต้องเสียเงินเหมือนกับคลินิกเอกชน

ข้อสังเกตบางประการ คือ 1) มีคนไร้บ้านบางส่วนเลือกที่จะขอการขอยาจากคนอื่น 2) เมื่อผ่านไป 5 วันแล้วยังคงมีอาการปวดหัวและเป็นไข้ สัดส่วนการหาหมอที่อนามัยหรือโรงพยาบาลเพิ่มขึ้นอย่างชัดเจน ตรงกันข้ามกับซื้อยาตามร้านขาย และการขอยาจากคนอื่นที่มีสัดส่วนลดลง ซึ่งอาจจะสรุปได้ว่า ความรู้เกี่ยวกับสุขภาพของคนไร้บ้านไม่แตกต่างจากประชากรโดยทั่วไป

ประเด็นเกี่ยวกับการรับรู้สุขภาพของตนเอง พบว่า มีคนไร้บ้านประมาณร้อยละ 31 มีโรคประจำตัวที่ต้องรักษาโรงพยาบาลอย่างต่อเนื่อง โดยเกือบทั้งหมดเป็นโรคจากพฤติกรรม หรือโรคไม่ติดต่อ เช่น โรคเบาหวาน โรคความดันโลหิต โรคหอบหืด โรคภูมิแพ้ และโรคหัวใจ เป็นต้น และเมื่อจำเป็นต้องไปรักษาตัว

ที่โรงพยาบาลแล้ว พบว่า จ่ายโดยหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า มีสัดส่วนสูงที่สุด รองลงมา คือ จ่ายด้วยตนเอง (ประมาณร้อยละ 37 เปรียบเทียบกับร้อยละ 18) และมีบางส่วนจ่ายผ่านระบบสังคมสงเคราะห์

พฤติกรรมเสี่ยงด้านสุขภาพ

โดยภาพรวมของคนไร้บ้านในเขตกรุงเทพมหานครพื้นที่เกี่ยวเนื่องแล้ว มีพฤติกรรมเสี่ยงด้านสุขภาพสูงกว่าประชากรโดยทั่วไป กล่าวคือ สัดส่วนของคนไร้บ้านสูบบุหรี่หรือยาเส้นสูงถึงร้อยละ 55 และโดยส่วนใหญ่สูบบุหรี่ไม่เกิน 10 มวนต่อวัน เมื่อเปรียบเทียบกับประชากรโดยทั่วไปที่มีเพียงประมาณร้อยละ 21 เนื่องจากคนไร้บ้านเกือบทั้งหมดเป็นผู้ชาย และโดยทั่วไปแล้วผู้ชายมีอัตราการสูบบุหรี่หรือยาเส้นสูงกว่าผู้หญิงประมาณ 20 เท่า

สำหรับการดื่มสุราก็เช่นเดียวกัน ผลการวิจัยพบว่า ประมาณร้อยละ 41 ของคนไร้บ้านรายงานว่า ดื่มสุรา โดยส่วนใหญ่ดื่มวันละ 1-2 แก้ว และดื่มสัปดาห์ละ 2-3 วัน ส่วนเบียร์นั้นสัดส่วนคนไร้บ้านที่ดื่มเบียร์มีประมาณร้อยละ 21 โดยส่วนใหญ่ดื่มวันละ 1 ขวด หรือ 1-2 กระป๋อง แต่ความถี่ไม่สูงนักเมื่อเปรียบเทียบกับ การดื่มสุรา เนื่องราคาค่อนข้างสูง อีกทั้งไม่มีการแบ่งจำหน่ายเหมือนกับสุราอีกด้วย ส่วนการดื่มเครื่องดื่มชูกำลัง เช่น กระทิงแดง เอ็ม 150 พบว่า เกือบครึ่งของคนไร้บ้านดื่มเครื่องดื่มชูกำลัง โดยส่วนใหญ่ดื่มวันละ 1 ขวด และดื่มประมาณ 3-4 วันต่อสัปดาห์

ตารางที่ 3. 14 การกระจายตัวของข้อมูลเกี่ยวกับพฤติกรรมสุขภาพของคนไร้บ้าน

ประเด็นที่สัมภาษณ์	พื้นที่สาธารณะ	ที่พักพิงชั่วคราว	รวมทั้งหมด
4.1 ถ้ามีอาการปวดหัวและเป็นไข้ ท่านจะทำอย่างไร			
ปล่อยให้หายเอง	52 18.4%	15 15.6%	67 17.7%
ซื้อยาตามร้านขายยา	109 38.5%	43 44.8%	152 40.1%
ไปหาหมอชาวบ้าน หมอสมุนไพร	1 .4%	0 0.0%	1 .3%
ไปหาหมอที่อนามัยหรือโรงพยาบาล	48 17.0%	16 16.7%	64 16.9%
ไปหาหมอที่คลินิกเอกชน	3 1.1%	1 1.0%	4 1.1%
ขอยาจากคนอื่น	29 10.2%	7 7.3%	36 9.5%
อื่นๆ	1 0.4%	0 0.0%	1 0.3%
ไม่แน่ใจ	4 1.4%	0 0.0%	4 1.1%
ไม่ตอบ	2 0.7%	2 2.1%	4 1.1%
Missing	34 12.0%	12 12.5%	46 12.1%
4.2 ถ้าผ่านไป 5 วันแล้ว แต่ท่านยังคงมีอาการปวดหัวและเป็นไข้ ท่านจะทำอย่างไร			
ปล่อยให้หายเอง	45 19.5%	9 11.1%	54 17.3%
ซื้อยาตามร้านขายยา	48 20.8%	19 23.5%	67 21.5%
ไปหาหมอที่อนามัยหรือโรงพยาบาล	84 36.4%	43 53.1%	127 40.7%
ไปหาหมอที่คลินิกเอกชน	3 1.3%	1 1.2%	4 1.3%
ขอยาจากคนอื่น	11 4.8%	2 2.5%	13 4.2%
อื่นๆ	1 .4%	0 0.0%	1 .3%

ประเด็นที่สัมภาษณ์	พื้นที่สาธารณะ	ที่พักพิงชั่วคราว	รวมทั้งหมด
ไม่แน่ใจ	10 4.3%	1 1.2%	11 3.5%
ไม่ตอบ	1 .4%	2 2.5%	3 1.0%
Missing	28 12.1%	4 4.9%	32 10.3%
4.3 ทำไม ท่านจึงไม่ไปหาหมอที่อนามัย / โรงพยาบาล/ คลินิกเอกชน			
ไกล เดินทางลำบาก	2 1.1%	0 0.0%	2 0.9%
เดี๋ยวก็หายเอง ไม่จำเป็นต้องไปหาหมอ	62 35.6%	20 37.7%	82 36.1%
ไม่มีเงินไปจ่ายค่ายาหรือค่าหมอ	54 31.0%	19 35.8%	73 32.2%
ไม่มีบัตรประชาชน และบังกต้องเสียเงินเหมือนกับคลินิกเอกชน	10 5.7%	2 3.8%	12 5.3%
ชีวิตไม่มีค่าอะไร อยากตาย	2 1.1%	0 0.0%	2 0.9%
ต้องรอนาน พยาบาลดู หมอไม่จ่ายยา	10 5.7%	2 3.8%	12 5.3%
อื่นๆ	6 3.4%	2 3.8%	8 3.5%
ไม่แน่ใจ	16 9.2%	6 11.3%	22 9.7%
ไม่ทราบ	3 1.7%	0 0.0%	3 1.3%
ไม่ตอบ	9 5.2%	2 3.8%	11 4.8%
4.4 ถ้าท่านต้องไปรักษาตัวที่ โรงพยาบาลแล้วใครเป็นผู้รับผิดชอบค่ารักษาพยาบาล (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)			
จ่ายเอง	42 18.3%	15 18.5%	57 18.3%
สิทธิข้าราชการ	1 0.4%	2 2.5%	3 1.0%
ประกันสังคม	8 3.5%	8 9.9%	16 5.1%

ประเด็นที่สัมภาษณ์	พื้นที่สาธารณะ	ที่พักพิงชั่วคราว	รวมทั้งหมด
ประกันชีวิต	1 0.4%	0 0.0%	1 .3%
หลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า	78 33.8%	38 46.9%	116 37.2%
สังคมสงเคราะห์	28 12.1%	6 7.4%	34 10.9%
ไม่แน่ใจ	23 10.0%	7 8.6%	30 9.6%
ไม่ทราบ	2 0.9%	2 2.5%	4 1.3%
4.5 ปัจจุบัน ท่านมี โรคประจำตัว ที่ต้องไปโรงพยาบาล อย่างต่อเนื่อง หรือไม่			
ไม่มี	189 66.8%	57 59.4%	246 64.9%
มี	82 29.0%	36 37.5%	118 31.1%
ไม่แน่ใจ	8 2.8%	1 1.0%	9 2.4%
ไม่ทราบ	1 0.4%	0 0.0%	1 .3%
ไม่ตอบ	3 1.1%	2 2.1%	5 1.3%
4.6 ท่านมีพฤติกรรมเสี่ยงสุขภาพหรือไม่			
สูบบุหรี่หรือยาเส้น	167 59.0%	41 42.7%	208 54.9%
ดื่มเหล้า	128 45.2%	26 27.1%	154 40.6%
ดื่มเบียร์	54 19.1%	26 27.1%	80 21.1%
ดื่มเครื่องดื่มชูกำลัง	132 46.6%	45 46.9%	177 46.7%

3.2.5 ความต้องการ และความช่วยเหลือ

ประเด็นเกี่ยวกับการถูกทำร้ายร่างกายหรือโดนข่มขู่ พบว่า ส่วนใหญ่คนไร้บ้านรายงานว่า ไม่เคยโดนทำร้ายหรือข่มขู่แต่อย่างใด สำหรับคนไร้บ้านที่เคยโดนทำร้ายหรือข่มขู่แล้ว ส่วนใหญ่รายงานว่า โดนวัยรุ่น/คนเสพยา/อันธพาล เป็นผู้กระทำ รองลงมา คือ คนไร้บ้าน (เพื่อนคนไร้บ้าน และคนไร้บ้านต่างถิ่น) คนในชุมชนตามลำดับ โดยส่วนใหญ่ไม่เคยไปขอความช่วยเหลือจากใคร และสำหรับคนไร้บ้านที่เคยโดนทำร้ายหรือข่มขู่ และเคยไปขอความช่วยเหลือแล้ว ส่วนใหญ่รายงานว่า ไปขอความช่วยเหลือจากตำรวจ มีสัดส่วนสูงที่สุด รองลงมา คือ เพื่อนคนไร้บ้านด้วยกัน

สำหรับประเด็นที่คนไร้บ้านต้องการให้มีคนมาช่วยเหลือ พบว่า ประมาณร้อยละ 22 ไม่ต้องการความช่วยเหลือ และสำหรับผู้ที่ต้องการความช่วยเหลือนั้น พบว่า อาหาร งานอาชีพ ที่พักพิงชั่วคราว สวัสดิการ รักษาพยาบาล เสื้อผ้า และที่อาบน้ำ เป็นสิ่งที่คนไร้บ้านต้องการให้ช่วยเหลือ มีสัดส่วนสูงเรียงตามลำดับ

ข้อสังเกตบางประการ คือ 1) บางส่วนของคนไร้บ้านเคยถูกทำร้ายร่างกายหรือโดนข่มขู่ แต่มากกว่าครึ่งไม่เคยไปขอความช่วยเหลือ และ 2) สิ่งที่คนไร้บ้านต้องการให้ช่วยเหลือล้วนเกี่ยวข้องกับปัจจัย 4 และการมีงานทำ แต่สัดส่วนคนไร้บ้านที่ต้องการในแต่ละด้านไม่สูงมากนัก หรือคนไร้บ้านมีความต้องการให้ช่วยเหลือแตกต่างกันไป

ตารางที่ 3. 15 การกระจายตัวของข้อมูลเกี่ยวกับความต้องการ และความช่วยเหลือ

ประเด็นที่สัมภาษณ์	พื้นที่สาธารณะ	ที่พักพิงชั่วคราว	รวมทั้งหมด
5.1 นับตั้งแต่ออกมาใช้ชีวิตนอกบ้าน ท่าน เคยถูกใครทำร้าย ร่างกายหรือโดนข่มขู่ หรือไม่ (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)			
ไม่เคยถูกทำร้าย	177 62.5%	79 82.3%	256 67.5%
คนในครอบครัว	4 1.4%	0 0.0%	4 1.1%
เพื่อนคนไร้บ้าน	28 9.9%	6 6.3%	34 9.0%
คนไร้บ้านต่างถิ่น	25 8.9%	0 0.0%	25 6.6%
คนในชุมชน	16 5.7%	4 4.2%	20 5.3%
ตำรวจ	5 1.8%	0 0.0%	5 1.3%
เจ้าหน้าที่ของรัฐ	7 2.5%	0 0.0%	7 1.9%
อื่นๆ (วัยรุ่น/คนเสพยา/อันธพาล)	41 14.5	7 7.3	78 20.6
5.2 ในกรณีถูกข่มขู่หรือทำร้ายร่างกาย ท่านไปปรึกษา หรือ ขอความช่วยเหลือจากใคร (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)			
ไม่เคยขอความช่วยเหลือ	66 58.9%	9 56.3%	75 58.6%
คนในครอบครัว	1 0.9%	0 0.0%	1 0.8%
เพื่อนคนไร้บ้าน	16 14.3%	1 6.3%	17 13.3%
คนไร้บ้านต่างถิ่น	2 1.8%	0 0.0%	2 1.6%
คนในชุมชน	4 3.6%	2 12.5%	6 4.7%
ตำรวจ	15 13.4%	2 12.5%	17 13.3%
เจ้าหน้าที่ของรัฐ	4 3.6%	3 18.8%	7 5.5%

ประเด็นที่สัมภาษณ์	พื้นที่สาธารณะ	ที่พักพิงชั่วคราว	รวมทั้งหมด
5.3 ปัจจุบัน ท่านต้องการให้มีคนมาช่วยเหลือด้านใดบ้าง (เลือกตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)			
อาหาร	91 32.2%	14 14.6%	105 27.7%
ที่พักอาศัยหลบร้อนชั่วคราว	72 25.4%	14 14.6%	86 22.7%
เสื้อผ้า	57 20.3%	4 4.2%	61 16.2%
ห้องน้ำ ที่อาบน้ำ	44 15.5%	8 8.3%	52 13.7%
ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน	23 8.1%	6 6.3%	29 7.7%
สวัสดิการการรักษาพยาบาล	53 18.8%	18 18.8%	71 18.8%
งานอาชีพ	65 23.0%	26 27.1%	91 24.0%
สวัสดิการทางสังคม	22 7.8%	22 22.9%	44 11.7%
การเยี่ยมเยียน ถามไถ่ทุกข์สุข	7 2.5%	4 4.2%	11 2.9%
กายอุปกรณ์ เช่น ไม้เท้า	4 1.4%	1 1.0%	5 1.3%
ไม่ต้องการความช่วยเหลือ	60 21.3%	22 22.9%	82 21.7%
ไม่แน่ใจ	2 0.7%	1 1.0%	3 .8%
ไม่ตอบ	1 0.4%	0 0.0%	1 0.3%

บทที่ 4

7 ตัวชี้วัดสำคัญเกี่ยวกับคนไร้บ้าน

ธนานันท์ บัวทอง

4.1 ทำไมต้องแจกนับ และสำรวจคนไร้บ้าน

งานวิจัยที่ผ่านมา ภาพของคนไร้บ้านในเขตกรุงเทพมหานครและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง ยังคงไม่ค่อยชัดเจนนักทั้งในประเด็นเกี่ยวกับ 1) จำนวนที่แท้จริงของคนไร้บ้าน 2) ข้อมูลการกระจายตัวในเชิงพื้นที่ และ 3) การกระจายตัวของคุณลักษณะของคนไร้บ้าน อันสืบเนื่องมาจากประเด็นที่เกี่ยวข้องกับระเบียบวิธีวิจัยที่ใช้ในการคาดประมาณจำนวน และการกระจายตัวของคนไร้บ้าน กล่าวคือ การคาดประมาณจำนวนคนไร้บ้านทางอ้อม ไม่สามารถให้ภาพการกระจายตัวในเชิงพื้นที่ และการกระจายตัวของคุณลักษณะคนไร้บ้านได้ ส่วนการแจกนับในช่วงเวลากลางคืนนั้น ยังคงไม่สามารถให้ภาพการกระจายตัวของคุณลักษณะของคนไร้บ้านได้เช่นกัน

สำหรับ “การสำรวจสถานการณ์คนไร้บ้านและการสร้างการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายอย่างเป็นระบบในพื้นที่กรุงเทพมหานคร” ปี 2559 นั้น ได้แบ่งการดำเนินการออกเป็น 2 ส่วนหลัก คือ

1) การแจกนับ (Counting) ในช่วงเวลาเดียวกันในทุกพื้นที่ ซึ่งมีจุดเด่นเกี่ยวกับความน่าเชื่อถือและความถูกต้องของข้อมูลจำนวนและการกระจายตัวเชิงพื้นที่ที่ถูกต้อง แต่มีข้อจำกัดด้วยเป็นการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมทำให้ข้อมูลคุณลักษณะของคนไร้บ้านจำกัดอยู่เฉพาะในกลุ่มข้อมูลทางกายภาพ หรือข้อมูลชัดเจนที่สังเกตได้จากภายนอก เช่น เพศทางกายภาพ ความพิการ เป็นต้น ในขณะที่เดียวกันข้อมูลบางอย่างอาจจะมีประเด็นความน่าเชื่อถือของข้อมูลที่ได้จากการสังเกต เช่น อายุของคนไร้บ้าน เป็นต้น

2) การสำรวจ (Survey) ซึ่งมีจุดเด่นเกี่ยวกับความครอบคลุมประเด็นที่สำคัญของคนไร้บ้าน แต่มีข้อที่ต้องใช้กำลังคน เวลา และงบประมาณจำนวนมากในการจัดทำ การสำรวจคนไร้บ้านให้ครบถ้วนทุกคน อีกทั้งในแต่ละวันที่ออกสำรวจยังมีโอกาสถามซ้ำคนไร้บ้านคนเดิมอีกด้วย สำหรับวิธีการแก้ไขจุดด้อยของการสำรวจคนไร้บ้านนั้น ผู้วิจัยได้กำหนดเขตพื้นที่ในการสำรวจข้อมูลแต่ละวันให้มีระยะห่างกันพอสมควรจนมั่นใจได้ว่า จะไม่มีการย้ายข้ามระหว่างเขตพื้นที่ และได้เลือกตัวอย่างคนไร้บ้านในแต่ละเขตพื้นที่ตามสัดส่วนของคนไร้บ้าน (Proportional to size)

ทั้งนี้อาจกล่าวได้ว่าการแจกนับมีข้อเด่นในการค้นหาจำนวนที่แท้จริงของคนไร้บ้าน และการสำรวจมีข้อเด่นในการครอบคลุมประเด็นที่สำคัญของคนไร้บ้าน ซึ่งจุดเด่นของวิธีการทั้ง 2 ได้เป็นส่วนสำคัญที่เกื้อหนุนกันภายใต้โครงการ “การสำรวจสถานการณ์คนไร้บ้านและการสร้างการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายอย่างเป็นระบบในพื้นที่กรุงเทพมหานคร”

4.2 วัตถุประสงค์หลัก

ฉายภาพคุณลักษณะของคนไร้บ้านในเขตกรุงเทพมหานครและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง และเปรียบเทียบกับความเหมือนและความต่างกับประชากรโดยทั่วไป เพื่อให้เห็นความแตกต่างในคุณลักษณะของคนไร้บ้านในบริบทของประเทศไทย โดยการวิเคราะห์ข้อมูลนำเสนอในรูปการกระจายร้อยละ ตารางไขว้ และการเปรียบเทียบค่าเฉลี่ย

4.3 ผลการวิจัย

สำหรับ 7 ตัวชี้วัดในการทำความเข้าใจภาพการกระจายตัวคุณลักษณะของคนไร้บ้านในเขตกรุงเทพมหานครและพื้นที่เกี่ยวเนื่องนั้น ประกอบด้วย 1) เพศของคนไร้บ้าน 2) อายุของคนไร้บ้าน 3) การศึกษา และการอ่านออกเขียนได้ 4) ครอบครัวของคนไร้บ้าน 5) การทำงาน และความพอเพียงของรายได้ 6) ประเภทของคนไร้บ้าน และสถานที่พบเจอ และ 7) ความพิการ การมีบาดแผล และการมีปัญหาสุขภาพจิตที่เห็นได้ชัด แต่ละส่วนมีรายละเอียดดังนี้

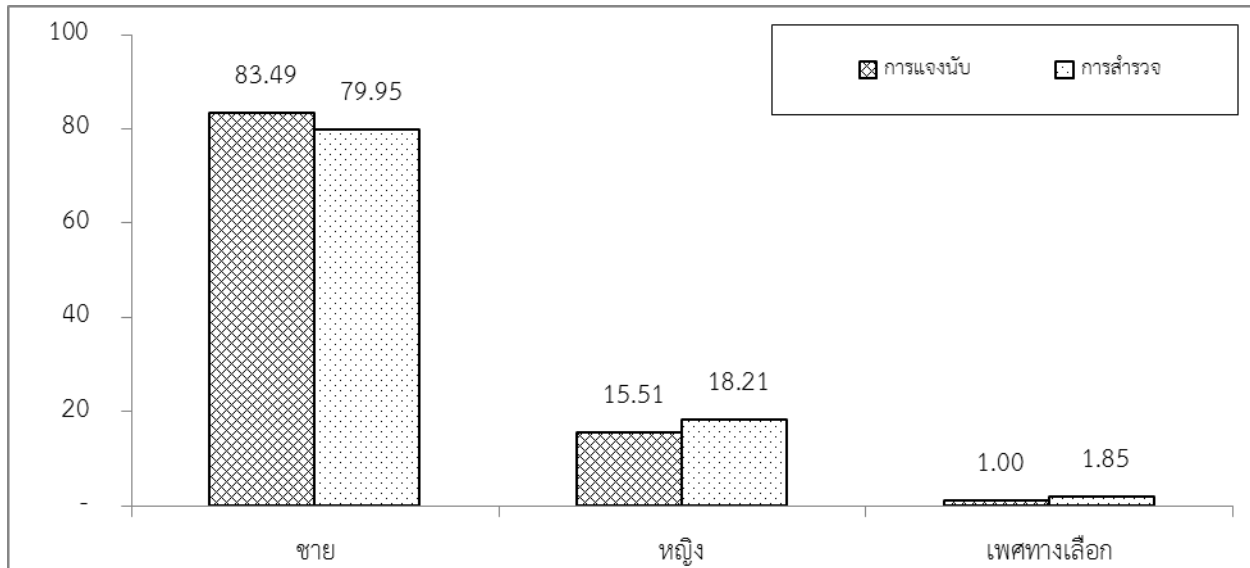
4.3.1 เพศของคนไร้บ้าน

เพศ เป็นตัวแปรทางประชากรศาสตร์ที่สำคัญ และผลการวิจัยมีความสอดคล้องต่อกันของข้อมูลระหว่างข้อมูลจากการแจกแจงและข้อมูลจากการสำรวจ โดยพบว่า ประมาณ 4 ใน 5 เป็นคนไร้บ้านชาย และมีเพียงจำนวนเล็กน้อยเป็นคนไร้บ้านเพศทางเลือก เมื่อเปรียบเทียบกับผลการสำรวจคนไร้บ้านและผู้ป่วยข้างถนนในจังหวัดขอนแก่น ปี 2558¹⁹ แล้ว เห็นได้ว่า มีสัดส่วนคนไร้บ้านหญิงใกล้เคียงกันประมาณร้อยละ 18 แต่เมื่อเปรียบเทียบกับผลการสำรวจในประเทศออสเตรเลีย หรือประเทศอังกฤษแล้ว²⁰ คนไร้บ้านที่เป็นผู้หญิงในประเทศไทยสัดส่วนมีค่อนข้างต่ำอย่างเห็นได้ชัด ซึ่งคำอธิบายเดิมมีแนวโน้มให้น้ำหนักกับประเด็นความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของผู้หญิงจากการออกมาใช้ชีวิตนอกบ้าน และนำไปสู่แนวคิดการสร้างที่พักพิงชั่วคราวให้กับคนไร้บ้าน

¹⁹ รายงานความก้าวหน้าโครงการประสานและหนุนเสริมการดำเนินงานเพื่อการสำรวจสถานการณ์คนไร้บ้านและผู้ป่วยข้างถนนเพื่อการสื่อสารเชิงนโยบายครั้งที่ 2 เมื่อวันที่ 28 พฤศจิกายน 2557 จ.ขอนแก่น

²⁰ Homelessness Australia's Annual reports 2014-15 ,
The homelessness monitor: England 2016

ภาพที่ 4.1 การกระจายตัวของคนไร้บ้าน จำแนกตามเพศ

เมื่อพิจารณาการเลือกใช้ชีวิตในพื้นที่สาธารณะหรือที่พักพิงชั่วคราวของหญิงคนไร้บ้านแล้ว ผลการแจกจ่ายได้ชี้ให้เห็นประเด็นที่น่าสนใจ กล่าวคือ หญิงคนไร้บ้านประมาณร้อยละ 60 อยู่ในวัยกลางคนและวัยสูงอายุ และมีเพียง 1 ใน 5 ของทุกช่วงอายุเท่านั้นที่อาศัยอยู่ในที่พักพิงชั่วคราว และส่วนใหญ่ในทุกช่วงอายุยังคงอาศัยอยู่ในพื้นที่สาธารณะ

ข้อค้นพบได้นำไปสู่ข้อคำถามวิจัยถัดไป คือ อะไรทำให้คนไร้บ้านหญิงส่วนใหญ่ในทุกช่วงอายุยังคงเลือกที่จะใช้ชีวิตในพื้นที่สาธารณะ (ไม่สามารถให้คำตอบได้ด้วยชุดข้อมูลที่มีอยู่ในปัจจุบัน) โดยคำตอบที่เป็นไปได้อาจจะเกี่ยวข้องกับประเด็น 1) ความชอบหรือความต้องการส่วนตัวของคนไร้บ้านหญิง 2) ข้อจำกัดของจำนวนที่สามารถเข้าพักในสถานที่พักพิงชั่วคราวได้ในแต่ละวัน หรือ 3) การเข้าถึงข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับที่พักพิงชั่วคราว สำหรับข้อมูลลักษณะของคนไร้บ้านที่อาศัยหลับนอนอยู่ในที่พักพิงนั้น แสดงไว้ในหัวข้อ 4.3.7 โดยมีประเด็นที่น่าสนใจคือ สัดส่วนคนไร้บ้านหญิงในที่พักพิงชั่วคราวสูงกว่าในพื้นที่สาธารณะ ทำให้ประเด็นเกี่ยวกับที่พักพิงชั่วคราวของคนไร้บ้านยังมีประเด็นงานวิจัยต่อเนื่อง

สำหรับคนไร้บ้านชาย เกือบทั้งหมดอาศัยหลับนอนอยู่ในพื้นที่สาธารณะ และมีประมาณร้อยละ 8 เท่านั้นที่อาศัยหลับนอนอยู่ในที่พักพิงชั่วคราว โดยมีประเด็นเกี่ยวกับพฤติกรรมเสี่ยงด้านสุขภาพค่อนข้างสูงโดยเปรียบเทียบกับคนไร้บ้านหญิง หรือประชากรโดยทั่วไป กล่าวคือ เมื่อวิเคราะห์สัดส่วนความเสี่ยงที่จะมีพฤติกรรมเสี่ยงด้านสุขภาพด้วยเทคนิคการวิเคราะห์ถดถอยโลจิท (Binary logit regression) และทำการควบคุมอิทธิพลของคุณลักษณะส่วนบุคคลของคนไร้บ้าน เขตที่อยู่อาศัย และภูมิหลังก่อนมาเป็นคนไร้บ้านแล้ว พบว่า คนไร้บ้านชายมีแนวโน้มสูบบุหรี่ ดื่มสุรา และดื่มเครื่องดื่มบำรุงกำลังสูงกว่าโดยเปรียบเทียบกับคนไร้บ้านหญิง (ประมาณ 4 เท่า เปรียบเทียบกับ 3 เท่า และ 2 เท่า ตามลำดับ) ในขณะที่เดียวกันผลการวิจัยด้วยเทคนิคการวิเคราะห์เชิงปริมาณยัง

ยืนยันอีกว่า การสูบบุหรี่ การดื่มสุรา การดื่มเบียร์ และดื่มเครื่องดื่มบำรุงกำลัง มีความสัมพันธ์กันเองสูงมาก ทำให้คนไร้บ้านชายมีแนวโน้มความเสี่ยงที่จะสูบบุหรี่ ดื่มสุรา ดื่มเบียร์ และดื่มเครื่องดื่มบำรุงไปพร้อมกันอีกเช่นกัน

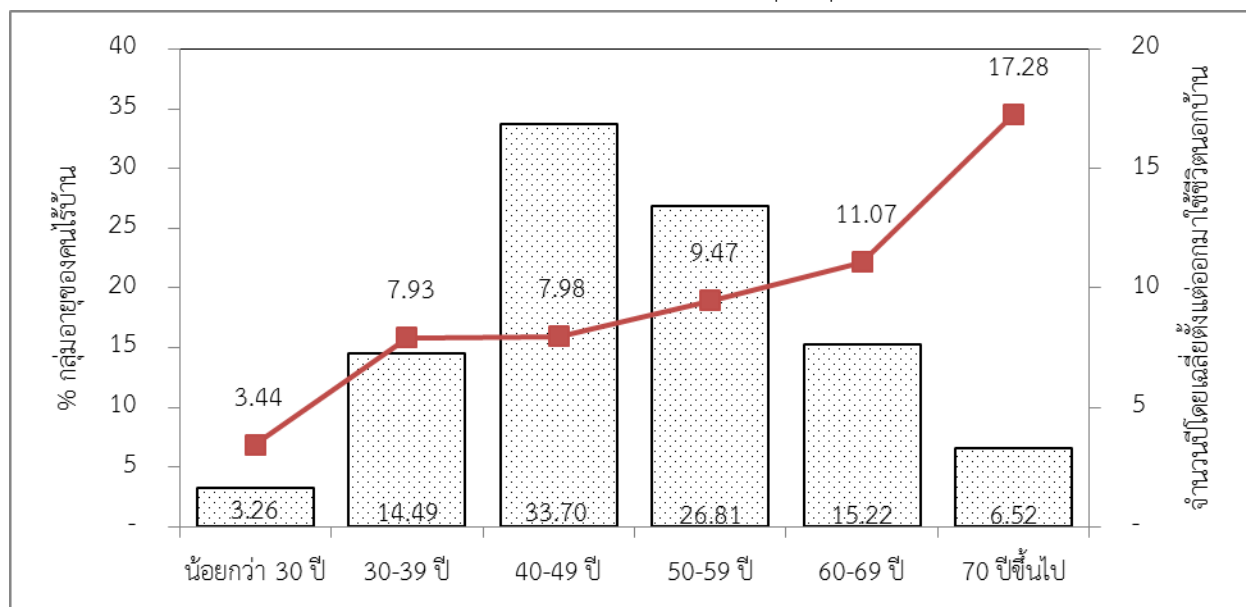
4.3.2 อายุของคนไร้บ้าน

อายุ เป็นคุณลักษณะทางประชากรที่สำคัญ และมีความเกี่ยวข้องกับหลายประเด็น เช่น สุขภาพ ความสามารถในการหารายได้ เป็นต้น สำหรับการวิเคราะห์ประเด็นเกี่ยวกับอายุของคนไร้บ้าน มุ่งเน้นให้เห็นภาพมิติด้านเวลาของคนไร้บ้าน โดยพิจารณาร่วมกันระหว่างอายุในปัจจุบันของคนไร้บ้าน ระยะเวลาที่ออกมาใช้ชีวิตนอกบ้าน จำนวนครั้งที่กลายมาเป็นคนไร้บ้าน และระยะเวลาที่มาอาศัยหลบนอนในที่อยู่ปัจจุบัน ซึ่งช่วยให้เห็นภาพชัดเจนมากยิ่งขึ้นเกี่ยวกับประเด็นการมีสถานะไร้บ้านของคนไร้บ้านในเขตกรุงเทพมหานคร

โดยภาพรวมแล้ว ข้อมูลจากการสำรวจให้แสดงให้เห็นว่า คนไร้บ้านในเขตกรุงเทพมหานครและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง มีอายุมัธยฐานสูงกว่าประชากรไทยมาก (อายุเฉลี่ยประมาณ 50 ปี เปรียบเทียบกับ 38 ปี) โดยคนไร้บ้านชายมีอายุมัธยฐานสูงกว่าคนไร้บ้านหญิงและเพศทางเลือก อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 และเมื่อพิจารณาด้วยสัดส่วนของคนไร้บ้านอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไปแล้ว ผลวิจัยช่วยยืนยันภาพสังคมประชากรสูงวัยของคนไร้บ้านในเขตกรุงเทพมหานครได้อย่างชัดเจน โดยคนไร้บ้านชายประมาณร้อยละ 24 เป็นผู้สูงอายุโดยนิยาม ส่วนคนไร้บ้านหญิง และเพศทางเลือกมีสัดส่วนเป็นผู้สูงอายุน้อยกว่าโดยเปรียบเทียบกับคนไร้บ้านผู้ชาย (ประมาณร้อยละ 14-15) เห็นได้ว่า โครงสร้างอายุของคนไร้บ้านในเขตกรุงเทพมหานครและพื้นที่เกี่ยวเนื่องมีแนวโน้มเป็นสังคมประชากรสูงอายุเช่นเดียวกับประชากรโดยทั่วไป แต่กลับมีลักษณะเฉพาะที่ส่วนใหญ่เป็นผู้ชายสูงวัย

การพิจารณาเฉพาะอายุของคนไร้บ้าน โดยไม่พิจารณาระยะเวลาที่ออกมาใช้ชีวิตนอกบ้าน ย่อมทำให้ความเข้าใจเกี่ยวกับสถานะการเป็นคนไร้บ้านในสังคมไทยผิดไปจากที่ควรเป็น กล่าวคือ โดยเฉลี่ยแล้ว คนไร้บ้านออกมาใช้ชีวิตนอกบ้านประมาณ 9 ปีเท่านั้น โดยในกลุ่มอายุ 60 ปีขึ้นไป มีระยะเวลานับตั้งแต่ออกมาใช้ชีวิตนอกบ้านครั้งแรกโดยเฉลี่ยยาวนานที่สุดประมาณ 17 ปี และระยะเวลาที่ออกมาใช้ชีวิตนอกบ้านลดลงอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ตามกลุ่มอายุที่ลดลง (ไม่มีความแตกต่างกันระหว่างเพศชาย หญิงและเพศทางเลือก) โดยมีประเด็นที่น่าสนใจ คือ ในกลุ่มคนไร้บ้านอายุ 60 ปีขึ้นไปนั้น โดยเฉลี่ยเริ่มต้นออกมาใช้ชีวิตนอกบ้านตั้งแต่ช่วงอายุประมาณ 50 ปี (คนไร้บ้าน เป็นเพียงสถานะหนึ่งของช่วงชีวิต) อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาตามรุ่นปีเกิดแล้ว เห็นได้ชัดว่า คนไร้บ้านมีแนวโน้มออกมาใช้ชีวิตนอกบ้านเร็วขึ้นกว่าเดิม แต่มีคนไร้บ้านจำนวนเพียงเล็กน้อยเท่านั้นที่รายงานว่า ออกมาใช้ชีวิตนอกบ้านตั้งแต่เกิด

ภาพที่ 4. 2 จำนวนปีโดยเฉลี่ยนับจากออกมาใช้ชีวิตนอกบ้านครั้ง จำแนกตามกลุ่มอายุของคนไร้บ้าน

คำถามเกี่ยวเนื่องกับประเด็นระยะเวลาที่ออกมาใช้ชีวิตนอกบ้าน คือ คนไร้บ้านเคยกลับไปใช้ชีวิตกับคนในครอบครัวบ้างหรือไม่ และผลการวิจัยช่วยให้ภาพคนไร้บ้านกับประเด็นครอบครัวมีความชัดเจนขึ้น กล่าวคือ เมื่อพิจารณาจากนิยามการกลับไปชีวิตกับครอบครัวอย่างน้อย 1 เดือน เป็นการสิ้นสุดของสภาวะการไร้บ้านแล้ว เห็นได้ชัดว่า เกือบร้อยละ 40 ของคนไร้บ้านรายงานว่า เคยเป็นคนไร้บ้านมาแล้ว 2 ครั้ง หรือเคยกลับไปชีวิตกับครอบครัวหลังจากออกมาใช้ชีวิตนอกบ้านแล้ว 1 ครั้ง แต่สัดส่วนของคนไร้บ้านที่เคยกลับไปใช้ชีวิตกับครอบครัวมากตั้งแต่ 2 ครั้งเป็นต้นไปมีเพียงร้อยละ 1 และแบบแผนของพฤติกรรมการกลับไปใช้ชีวิตนอกบ้านแล้วกลับมาเป็นคนไร้บ้านอีกครั้งนั้น ไม่มีความแตกต่างกันระหว่างกลุ่มอายุอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ หมายความว่า ประมาณร้อยละ 60 ของคนไร้บ้านออกมาใช้ชีวิตนอกบ้านแล้วไม่เคยกลับไปใช้ชีวิตกับครอบครัวอีกเลย และที่เหลือประมาณร้อยละ 40 เคยกลับไปใช้ชีวิตกับครอบครัว 1 ครั้งแล้วกลับมาเป็นคนไร้บ้านจนถึงปัจจุบัน

ประเด็นวิจัยที่น่าสนใจ แต่ยังไม่สามารถหาคำตอบได้จากชุดข้อมูลในปัจจุบัน คือ 1) อะไรเป็นปัจจัยส่งเสริมให้คนไร้บ้านสามารถกลับไปใช้ชีวิตกับครอบครัวได้อีกครั้ง 2) สำหรับคนไร้บ้านที่ตัดสินใจกลับไปใช้ชีวิตกับครอบครัวแล้ว การออกมาใช้ชีวิตนอกบ้านครั้งแรกเป็นสภาวะคนไร้บ้านชั่วคราวใช่หรือไม่ 3) มีจำนวนมากน้อยเพียงใดที่กลับไปใช้ชีวิตกับครอบครัวแล้วไม่ได้กลับมาใช้ชีวิตนอกบ้านอีกเลย และเป็นการกลับไปใช้ชีวิตในครอบครัวเดิม หรือสร้างครอบครัวใหม่ และ 4) อะไรเป็นปัจจัยผลักดันให้ต้องออกมาใช้ชีวิตนอกบ้านอีกครั้ง เหมือนหรือแตกต่างกับการออกมาใช้ชีวิตนอกบ้านในครั้งแรกอย่างไรบ้าง ซึ่งอาจจะนำไปสู่นโยบายยับยั้งกระบวนการ

ออกมาใช้ชีวิตนอกบ้านอีกครั้ง (ประมาณร้อยละ 40 ของคนไร้บ้าน เคยกลับไปใช้ชีวิตกับครอบครัวแล้วออกมาใช้ชีวิตนอกบ้านอีกครั้ง)

4.3.3 การศึกษาและการอ่านออกเขียนได้

การศึกษา และการอ่านออกเขียนได้ เป็นคุณลักษณะทางประชากรที่สำคัญ เพราะเกี่ยวข้องกับประเด็น การรับรู้และเข้าถึงสิทธิสวัสดิการที่ควรได้รับ และโอกาสในการทำงาน โดยผลการสำรวจพบว่า คนไร้บ้านส่วนใหญ่ มีระดับการศึกษาต่ำกว่ามัธยมศึกษา (ประมาณร้อยละ 67) และมีเพียงประมาณร้อยละ 6 ที่ไม่เคยได้รับการศึกษา ในระบบ โดยคนไร้บ้านอายุน้อยมาแนวโน้มมีการศึกษาสูงกว่าโดยเปรียบเทียบคนไร้บ้านอายุสูง (สัดส่วนผู้ที่ การศึกษาประถมและต่ำกว่าประถมเพิ่มขึ้นตามกลุ่มอายุที่เพิ่มขึ้น) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 แต่ไม่ พบว่า มีความแตกต่างของระดับการศึกษาอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติระหว่างเพศชาย หญิงและเพศทางเลือกแต่ อยางใด หมายความว่า ไม่มีความแตกต่างระหว่างเพศของคนไร้บ้านเกี่ยวกับของโอกาสได้รับการศึกษาในระบบ

เมื่อเปรียบเทียบกับประชากรโดยทั่วไปแล้ว การกระจายตัวของมูลการศึกษาของคนไร้บ้านคล้ายคลึงกับ ประชากรทั่วไปที่ส่วนใหญ่มีการศึกษาอยู่ระดับไม่เกินประถมศึกษา แต่มีความแตกต่างกันเล็กน้อยตรงที่มีคนไร้ บ้านจำนวนเพียงเล็กน้อยที่จบชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย และอุดมศึกษา ทำให้โดยภาพรวมแล้ว คนไร้บ้านมี การศึกษาต่ำกว่าประชากรทั่วไปเล็กน้อย

สำหรับอัตราการอ่านออกและเขียนได้ของคนไร้บ้าน พบว่า ประมาณร้อยละ 42 ของคนไร้บ้านรายงานว่า อ่านและเขียนได้คล่อง มีสัดส่วนสูงสุด รองลงมาคือ อ่านและเขียนพอได้ (ประมาณร้อยละ 32) ส่วนคนไร้บ้านที่ รายงานว่า อ่านหนังสือไม่ออก และเขียนหนังสือไม่ได้หรือเขียนได้เฉพาะชื่อและนามสกุล มีเพียงร้อยละ 8 เท่านั้น เห็นได้ว่า อัตราการอ่านออกเขียนได้ของคนไร้บ้านในเขตกรุงเทพมหานครไม่ได้ต่ำมากนักโดยเปรียบเทียบ ประชากรทั่วไป และพบว่า ไม่มีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.1 ของอัตราการอ่านออก และ เขียนได้ระหว่างคนไร้บ้านที่อยู่ในกลุ่มอายุที่แตกต่างกัน หรือระหว่างคนไร้บ้านชาย หญิงและเพศทางเลือก แต่ทว่า อัตราการอ่านออก และเขียนได้มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นตามระดับการศึกษาของคนไร้บ้านที่สูงขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทาง สถิติที่ระดับ 0.01

ข้อสังเกตบางประการ คือ คนไร้บ้านที่มีอายุน้อยมีระดับการศึกษาสูงกว่าโดยเปรียบเทียบกับคนไร้บ้านที่มี อายุสูง แต่อัตราอ่านออก และเขียนได้กลับไม่มีความแตกต่างกัน (อัตราอ่านออกและเขียนได้ แตกต่างกันตาม ระดับการศึกษาที่สูงขึ้น) หมายความว่า คนไร้บ้านที่มีอายุน้อยมีระดับการศึกษาที่สูงกว่าคนไร้บ้านที่มีอายุสูงเพียง เล็กน้อย จนไม่ได้ทำให้อัตราการอ่านออกเขียนได้ของคนไร้บ้านที่มีอายุน้อยสูงกว่าคนไร้บ้านที่มีอายุสูงแต่อย่างใด ซึ่งต่างจากประชากรโดยทั่วไปที่ประชากรรุ่นหลังมีระดับการศึกษาเพิ่มขึ้นอย่างก้าวกระโดดโดยเปรียบเทียบกับ

ประชากรรุ่นก่อนหน้า อันเป็นผลจากนโยบายของภาครัฐและการเปลี่ยนแปลงค่านิยมเกี่ยวกับปริมาณและคุณภาพของบุตร ทำให้ระดับการศึกษา และอัตราการอ่านออกเขียนได้ของประชากรทั่วไปสูงกว่าคนไร้บ้านในทุกกลุ่มอายุ

4.3.4 ครอบครัวของคนไร้บ้าน

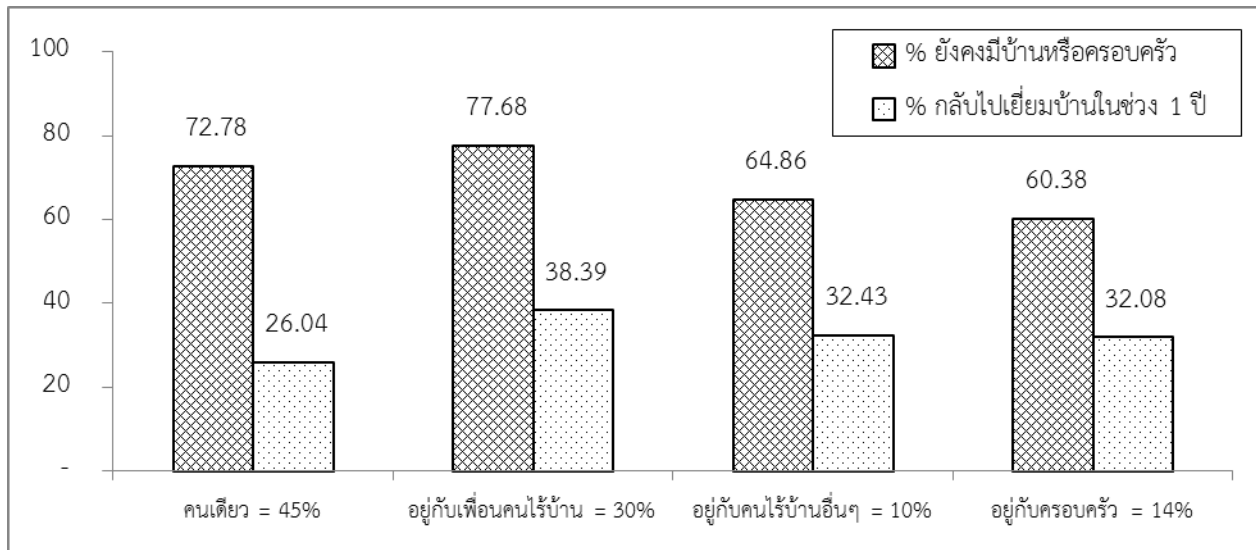
“ครอบครัว” กับ “คนไร้บ้าน” เป็นประเด็นที่มีความย้อนแย้งในเชิงนิยาม กล่าวคือ ในความเข้าใจเดิมนี้ คนไร้บ้าน เป็นการตัดสินใจของบุคคลออกมาใช้ชีวิตนอกบ้านตามลำพัง หรือในอีกทางหนึ่งเข้าใจว่า เป็นการหนีจากครอบครัวออกมาใช้ชีวิตนอกบ้าน แต่ผลการสำรวจคนไร้บ้านได้ให้ภาพของครอบครัวของคนไร้บ้านที่น่าสนใจ

ผลการวิจัยด้วยคำถาม “ปัจจุบันท่านพักอาศัยหลับนอนกับใครเป็นประจำ” ซึ่งเป็นการประเมินคำตอบด้วยตัวของคนไร้บ้านเอง พบว่า คนไร้บ้านไม่ได้อยู่คนเดียว (ประมาณร้อยละ 54) โดยมีคนไร้บ้านประมาณร้อยละ 14 รายงานว่า อาศัยหลับนอนกับครอบครัวหรือคู่สมรส และประมาณร้อยละ 30 อาศัยหลับนอนอยู่กับคนไร้บ้านที่เป็นเพื่อนกัน ส่วนที่เหลืออาศัยหลับนอนร่วมกับคนไร้บ้านอื่นๆ ในพื้นที่สาธารณะ สำหรับคนไร้บ้านที่อาศัยหลับนอนคนเดียวนั้น มีประมาณร้อยละ 44 เห็นได้ว่า คนไร้บ้านบางส่วนยังคงมีครอบครัว (คู่ครอง) เพียงแค่ไม่ได้อาศัยกินอยู่หลับนอนในบ้านเท่านั้นเอง

ข้อสังเกตที่น่าสนใจ คือ 1) ในเขตกรุงเทพมหานคร มีสัดส่วนคนไร้บ้านเพศหญิงไม่สูงมากนัก และ 2) ไม่มีความแตกต่างของสัดส่วนของการอาศัยหลับนอนอยู่กับครอบครัว ไม่ว่าจะจำแนกด้วยตัวแปรกลุ่มอายุ และเขตที่อยู่อาศัย หมายความว่า คนไร้บ้านที่มีครอบครัว กระจายอยู่ในทุกกลุ่มอายุและทุกพื้นที่ในเขตกรุงเทพมหานคร และพื้นที่เกี่ยวเนื่อง ไม่ได้อาศัยหลับนอนอยู่จำเพาะในเขตเกาะรัตนโกสินทร์และย่านการค้าเก่า หรือในที่พักพิงชั่วคราวแต่อย่างใด อีกทั้งมีประเด็นงานวิจัยที่ยังไม่สามารถหาคำตอบได้ด้วยชุดข้อมูลที่มีอยู่ในปัจจุบัน คือ ทำไมคนไร้บ้านบางส่วนตัดสินใจอาศัยอยู่คนเดียว และผลได้/ผลเสียของการอยู่รวมกันกับคนไร้บ้านอื่นๆ ซึ่งผลการวิจัยย่อมทำให้เข้าใจกระบวนการตัดสินใจของคนไร้บ้าน อันจะเป็นประโยชน์ต่อการจัดสวัสดิการเกี่ยวกับที่อยู่อาศัยให้คนไร้บ้านได้

เมื่อพิจารณาประเด็น “คนไร้บ้าน” กับ “การมีบ้าน” แล้ว ผลการสำรวจยิ่งทำให้ความย้อนแย้งมีความชัดเจนยิ่งขึ้น กล่าวคือ เมื่อพิจารณาคำตอบของคำถาม “ท่านยังคงมีบ้านหรือมีครอบครัวให้กลับไปใช้ชีวิตร่วมกันได้อีกหรือไม่” พบว่า ประมาณร้อยละ 70 ของคนไร้บ้านยังคงมีบ้านหรือครอบครัวให้กลับไปใช้ชีวิตร่วมกัน (มีประมาณร้อยละ 27 รายงานว่า มีบ้าน แต่กลับไม่ได้ ส่วนที่เหลือเป็นกลุ่มมีบ้าน แต่ไม่อยากจะกลับบ้าน หรือมีบ้านและกลับบ้านได้) เมื่อพิจารณาจำแนกตามการอยู่อาศัยของคนไร้บ้านแล้ว สัดส่วนของคนไร้บ้านที่ยังคงมีบ้านหรือครอบครัวให้กลับไปใช้ชีวิตร่วมกันของคนไร้บ้านไม่ได้แตกต่างกันนักระหว่างคนไร้บ้านที่อาศัยอยู่คนเดียว หรือที่อาศัยอยู่กับคนไร้บ้านด้วยกัน หรือที่อาศัยอยู่กับครอบครัว

ภาพที่ 4. 3 ร้อยละของคนไร้บ้านที่ยังคงมีบ้านการอยู่อาศัย และการกลับไปเยี่ยมบ้านในช่วง 1 ปีที่ผ่านมา จำแนกตามการอาศัย
 หลับนอนของคนไร้บ้าน

ข้อสังเกตที่น่าสนใจ คือ 1) คนไร้บ้านเพศทางเลือก มีสัดส่วนที่รายงานว่ามีบ้านให้กลับ สูงกว่าเล็กน้อย โดยเปรียบเทียบกับคนไร้บ้านชาย และคนไร้บ้านหญิง ตามลำดับ 2) คนไร้บ้านในที่พักพิงชั่วคราว มีสัดส่วนที่รายงานว่ามีบ้านให้กลับ ไม่แตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติกับคนไร้บ้านในพื้นที่สาธารณะ และ 3) สัดส่วนคนไร้บ้านที่รายงานว่ามีบ้านให้กลับ ไม่ได้มีความแตกต่างกันระหว่างกลุ่มอายุของคนไร้บ้านแต่อย่างใด เห็นได้ว่าการยังคงมีบ้านหรือมีครอบครัวให้กลับไปใช้ชีวิตร่วมกันได้อีก เป็นปรากฏการณ์ร่วมในทุกกลุ่มย่อยของคนไร้บ้านในเขตกรุงเทพมหานครและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง โดยเฉพาะเมื่อพิจารณาร่วมกับการกลับไปเยี่ยมบ้าน

ประเด็นเกี่ยวกับการติดต่อหรือกลับไปเยี่ยมบ้านของคนไร้บ้าน พบว่า ประมาณ 1 ใน 3 เคยกลับไปเยี่ยมบ้านในช่วง 1 ปีที่ผ่านมา โดยเป็นการไปเยี่ยมบ่อยๆ หรือไปเยี่ยมทุกเดือนประมาณร้อยละ 15 ของคนไร้บ้าน และไม่มี ความแตกต่างของสัดส่วนของเคยกลับไปเยี่ยมบ้านในช่วง 1 ปีที่ผ่านมา ระหว่างเพศ อายุ และเขตที่อาศัยของ คนไร้บ้าน

4.3.5 การทำงาน และความพอเพียงของรายได้

คุณภาพชีวิตของคนไร้บ้าน เป็นประเด็นที่น่าสนใจและน่ากังวลใจ โดยเฉพาะในกรุงเทพมหานครที่มีแรงงานจำนวนมาก และต้นทุนการดำรงชีพสูงกว่าโดยเปรียบเทียบกับภูมิภาคอื่นๆ ซึ่งขึ้นอยู่กับว่า คนไร้บ้านสามารถหางานที่มีรายได้ดีและมีความมั่นคงได้หรือไม่ รวมทั้งคนไร้บ้านมีวิธีการลดต้นทุนการดำรงชีพได้หรือไม่

ผลการสำรวจ พบว่า **เดิมก่อนมาเป็นคนไร้บ้าน** อาชีพการเป็นลูกจ้างเอกชน (แม่บ้าน รปภ. เด็กส่งของคนขับรถ กรรมการและช่าง พนักงานโรงงาน) มีสัดส่วนสูงสุด รองลงมาคือ ทำงานรับจ้างทั่วไป ว่างงานไม่มีอาชีพ และค้าขาย ตามลำดับ (ประมาณร้อยละ 31 เปรียบเทียบกับร้อยละ 26, 12 และ 11 ตามลำดับ) เห็นได้ว่า เดิมคนไร้บ้านทำงานที่ต้องอาศัยแรงกายเป็นหลักในการทำงาน และไม่ได้มีสวัสดิการและความมั่นคงในอาชีพ

เมื่อพิจารณาจำแนกตามเพศของคนไร้บ้านแล้ว พบว่า คนไร้บ้านชายมีสัดส่วนที่ทำงานเป็นกรรมกรและช่าง และเด็กส่งของ/คนขับรถ สูงกว่าคนไร้บ้านหญิง แต่ในทางตรงข้ามคนไร้บ้านหญิงมีสัดส่วนว่างงาน/ไม่มีอาชีพ สูงกว่าผู้ชายอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ และเมื่อพิจารณาตามภูมิภาคพื้นเพแล้ว พบว่า คนไร้บ้านที่มาจากภาคใต้มีสัดส่วนทำงานเกษตรและประมงสูงกว่าภาคอื่นโดยเปรียบเทียบ สำหรับคนไร้บ้านที่มาจากภาคกลางมีสัดส่วนทำงานรับจ้างทั่วไปไม่แน่นอนสูงกว่าโดยเปรียบเทียบกับภาคอื่นๆ ส่วนคนไร้บ้านที่มาจากภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีสัดส่วนทำงานกรรมการและช่างสูงกว่าโดยเปรียบเทียบกับภาคอื่นๆ สำหรับการพิจารณาจำแนกตามเขตที่อยู่อาศัย และกลุ่มอายุของคนไร้บ้านนั้น พบว่า ไม่มีความแตกต่างการกระจายตัวของอาชีพก่อนมาเป็นคนไร้บ้านอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

ประเด็นที่น่าสนใจ คือ การที่คนไร้บ้านหญิงรายงานว่ “ว่างงาน/ไม่มีอาชีพ” นั้น หมายถึง 1) ไม่เคยทำงานมาก่อนเลยตลอดชีวิต หรือ 2) เป็นการออกจากงานมาสร้างครอบครัวหรือมีบุตรแล้วไม่สามารถกลับไปในตลาดแรงงานได้อีก หรือ 3) เป็นการช่วยทำงานในครอบครัว โดยไม่ได้รับค่าแรง นอกจากนี้ ยังมีประเด็นเกี่ยวกับภูมิภาคที่อยู่อาศัยว่า เป็นปัจจัยสำคัญที่ผลักดันให้กลายมาเป็นคนไร้บ้านในกรุงเทพมหานครจริงหรือไม่ และกระบวนการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นลำดับขั้นตอนหรือไม่อย่างไร

ความสำคัญประการหนึ่งของการศึกษาอาชีพก่อนมาเป็นคนไร้บ้านนั้น นอกจากที่จะเข้าใจประเด็นความเปราะบางด้านอาชีพที่เป็นปัจจัยผลักดันให้กลายมาเป็นคนไร้บ้านแล้ว ยังทำให้เห็นภาพได้อย่างชัดเจนว่า ทักษะการทำงานเดิมมีส่วนสำคัญในการกำหนดอาชีพในปัจจุบัน และผลการวิจัยจากข้อมูลการสำรวจ พบว่า มีคนไร้บ้าน รายงานว่า **มีรายได้หลักในปัจจุบัน**มาจากทำงานรับจ้างทั่วไป มีสัดส่วนสูงสุด รองลงมาคือ หาของเก่าไปขาย และค้าขาย (ประมาณร้อยละ 41 เปรียบเทียบกับร้อยละ 18 และ 12 ตามลำดับ) เห็นได้ว่า เป็นกลุ่มอาชีพที่ไม่ต่างไปจากกลุ่มอาชีพก่อนที่จะมาเป็นคนไร้บ้าน โดยมีสัดส่วนของลูกจ้างเอกชนลดลงอย่างมาก ในขณะที่ทำงานรับจ้างทั่วไปและหาของเก่าขายเพิ่มขึ้นอย่างชัดเจน

เมื่อพิจารณาการเปลี่ยนแปลงกลุ่มอาชีพ พบว่า ส่วนใหญ่ของกลุ่มลูกจ้างเอกชน (แม่บ้าน รปภ. เด็กส่งของ คนขับรถ กรรมกรและช่าง พนักงานโรงงาน) เปลี่ยนแปลงมาเป็นกลุ่มที่ทำงานรับจ้างทั่วไป ซึ่งเป็นการเปลี่ยนจากลูกจ้างรายเดือนรายสัปดาห์กลายเป็นลูกจ้างรายวัน เช่นเดียวกับกลุ่มที่ทำงานเกษตรกรรมที่กลายเป็นกลุ่มที่ทำงานรับจ้างทั่วไป

ตารางที่ 4. 1 ร้อยละของความพอเพียงของรายได้ จำแนกตามอาชีพก่อนมาเป็นคนไร้บ้าน และรายได้หลักของคนไร้บ้านในปัจจุบัน

กลุ่มอาชีพ	อาชีพก่อนมาเป็นคนไร้บ้าน	รายได้หลักของคนไร้บ้านในปัจจุบัน	% ความพอเพียงของรายได้
ลูกจ้างเอกชน	31.20	-	
ทำงานรับจ้างทั่วไป	25.73	40.85	42.21
ว่างงาน/ไม่มีอาชีพ	11.67	5.31	10.00
ค้าขาย	11.14	11.67	34.62
เกษตร ประมง	8.49	-	-
หาของเก่าขาย	3.45	18.04	50.00
ชนดั่งค์/ขอเงิน	-	6.90	34.62
ไม่มีรายได้หลัก	-	7.96	16.67
บุตร/ญาติ/คนรู้จัก	-	4.77	22.22
อื่นๆ	8.22	4.51	42.86

ข้อค้นพบเกี่ยวกับการทำงานของคนไร้บ้านนั้น ไม่ต่างไปจากชุดความคิดเดิมที่มีแนวโน้มเห็นว่า คนไร้บ้านมีรายรับรวม หรือรายได้จากการทำงานไม่มากนัก และไม่มีความมั่นคงอีกด้วย แต่เมื่อพิจารณาความพอเพียงของรายได้ที่จะใช้จ่ายในแต่ละวันของคนไร้บ้านในเขตกรุงเทพมหานครแล้ว พบว่า แตกต่างไปจากชุดความคิดเดิมกล่าวคือ ประมาณร้อยละ 40 ของคนไร้บ้านรายงานว่า มีความพอเพียงของรายได้ที่จะใช้จ่ายในแต่ละวัน โดยสัดส่วนที่มีรายได้เพียงพอกับค่าใช้จ่ายในแต่ละวันไม่แตกต่างกันระหว่างเพศของคนไร้บ้าน แต่คนไร้บ้านอายุน้อยกว่า 40 ปี มีสัดส่วนที่มีรายได้เพียงพอกับค่าใช้จ่ายในแต่ละวันสูงกว่ากลุ่มอายุ 40 ปีขึ้นไป เช่นเดียวกับคนไร้บ้านที่อาศัยอยู่ในเขตกรุงเทพฯ ได้ และกรุงเทพตะวันออกที่มีรายได้เพียงพอกับค่าใช้จ่ายในแต่ละวันสูงกว่าในที่พักพิงชั่วคราว และพื้นที่อื่นๆ ซึ่งอาจจะอนุมานได้ว่า ความเพียงพอของรายได้เปรียบเทียบกับค่าใช้จ่ายในแต่ละวันขึ้นอยู่กับกลุ่มอายุ (สะท้อนถึงความแข็งแรงของร่างกายและความสามารถในการทำงาน) และเขตที่อยู่อาศัย (สะท้อนการกระจุกตัวของคนไร้บ้าน และลักษณะจำเพาะที่ทำให้ต้นทุนของการดำรงชีพลดลง)

คำอธิบายหนึ่งที่ได้จากข้อมูลการสำรวจ พบว่า ค่าใช้จ่ายในการดำรงชีพของคนไร้บ้านอาจจะไม่สูงนักเมื่อเปรียบเทียบกับคนทั่วไป เนื่องจากในแต่ละเขตพื้นที่มีแหล่งรับอาหารฟรี (ประมาณร้อยละ 70 ของคนไร้บ้านเคยได้รับอาหารฟรี) และยังมีแหล่งซื้ออาหารราคาถูกอีกด้วย (ประมาณร้อยละ 50 ของคนไร้บ้านเคยซื้ออาหารราคาถูก) ในขณะเดียวกันการอาบน้ำและซักเสื้อผ้ายังสามารถทำได้สถานที่สาธารณะโดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายอีกด้วย เช่น แม่น้ำ/ลำคลอง ห้องน้ำสาธารณะ ห้องน้ำวัด และที่พิงพิงชั่วคราว เป็นต้น โดยมีเพียงบางส่วนของคนไร้บ้านที่รายงานว่า มีค่าใช้จ่ายในการอาบน้ำและซักผ้าในห้องน้ำเอกชน ในที่พิกรายวัน และตู้หยอดเหรียญในการซักผ้า

ประเด็นที่น่าสนใจ คือ การประเมินความเพียงพอของรายได้ของคนไร้บ้านทำอะไร ซึ่งมีประเด็นที่เกี่ยวข้องหลายประการ ประกอบด้วย 1) ใช้เงินที่หาได้เป็นตัวตั้งต้นแล้วพิจารณาว่า สามารถซื้ออะไรได้บ้าง หรือเริ่มคิดจากในแต่ละวันต้องการอะไรบ้างแล้ว รายได้ที่ได้รับเพียงพอหรือไม่ และ 2) คนไร้บ้านพิจารณาประเด็นเกี่ยวกับการได้รับหรือไม่/ความถี่ในการได้รับ และคุณภาพ/ปริมาณ ของสินค้าที่ควรได้รับในแต่ละวันอย่างไร รวมทั้ง 3) เมื่อมีรายได้ในแต่ละวันจำกัดแล้ว คนไร้บ้านเลือกที่จะใช้จ่ายกับอะไร (บริหารการเงิน) และให้ความสำคัญเรียงลำดับก่อนหลังอย่างไร (อะไร คือ สินค้าจำเป็น/สินค้าฟุ่มเฟือย)

4.3.6 ประเภทคนไร้บ้าน และสถานที่พบเจอ

เมื่อจำแนกประเภทคนไร้บ้านตามกิจกรรมที่ทำในช่วงเวลา 22.00-04.00 น. ผลการเจนนับพบว่า คนไร้บ้านส่วนใหญ่อาศัยหลับนอนอยู่ในพื้นที่สาธารณะ และที่พิงพิงชั่วคราว (ประมาณร้อยละ 77 และร้อยละ 10 ตามลำดับ) รองลงมา คือ กำลังเก็บของเก่า (ประมาณร้อยละ 9) นอกจากนี้ยังมีคนไร้บ้านบางส่วนกำลังขอทาน/ขอทานตั้งค์ กำลังรอรถ ขายของมือสอง ขายบริการทางเพศ ทำงานกะกลางคืน และกำลังเสพยา เห็นได้ว่า เกือบทั้งหมดของคนไร้บ้านใช้ชีวิตยามกลางคืนอยู่ในพื้นที่สาธารณะ (มีเพียงร้อยละ 10 อยู่ในที่พิงพิงชั่วคราว) โดยมีบางส่วนทำงานหาเลี้ยงชีพในเวลากลางวัน (ขายของมือสอง ขายบริการทางเพศ และทำงานกะกลางคืน) แต่เมื่อเปรียบเทียบกับผลการสำรวจให้ภาพที่แตกต่างออกไปเล็กน้อย เนื่องจากความแตกต่างของช่วงเวลาในการสำรวจ (15.00 – 21.00 น.) ทำให้ไม่พบเจอคนไร้บ้านบางส่วนที่ทำกิจกรรมในยามค่ำคืน แต่ตกหล่นคนไร้บ้านจำนวนเล็กน้อยที่อาศัยอยู่ในที่พิกราคาถูกเช่นเดียวกัน แต่อย่างไรก็ตามจำนวนคนไร้บ้านที่ได้จากการเจนนับมีความถูกต้องมากกว่าโดยเปรียบเทียบกับผลการสำรวจ ด้วยเหตุคนไร้บ้านมีการเปลี่ยนที่ในแต่ละวันสูง เพื่อไปรับอาหารและหารายได้ แต่ยังคงต้องกลับมาที่หลับนอนประจำอยู่เป็นนิจ

ประเด็นถัดไป คือ คนไร้บ้านกระจุกตัวอยู่เฉพาะในเขตเกาะรัตนโกสินทร์และย่านการค้าเก่าหรือไม่ เนื่องจากเป็นเขตพื้นที่ที่มีพื้นที่สาธารณะขนาดใหญ่ เช่น สนามหลวง/เจดีย์ขาว ลานคนเมือง/เสาชิงช้า หัวลำโพง เป็นต้น และเป็นบริเวณที่มีโครงการสนับสนุนด้านอาหารให้กับคนไร้บ้านอีกด้วย โดยผลการเจนนับให้ภาพที่แตกต่างไป กล่าวคือ มีเพียงร้อยละ 40 ของคนไร้บ้านที่อาศัยอยู่ในเกาะรัตนโกสินทร์และย่านการค้าเก่า และส่วนที่

เหลือกระจายอยู่ในทุกเขตพื้นที่ของกรุงเทพมหานคร โดยมีข้อสังเกตว่า ในพื้นที่ห่างไกลจากเขตพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์และย่านการค้าเก่ามีการกระจุกของคนไร้บ้านค่อนข้างเบาบาง

คำถามถัดไป คือ คนไร้บ้านในแต่ละเขตทำอะไรอยู่ในช่วงเวลา 22.00-04.00 น. เหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไร โดยผลการแจกนับแสดงให้เห็นว่า ในทุกเขตพื้นที่คนไร้บ้านส่วนใหญ่พักผ่อนนอนหลับ และมีจำนวนหนึ่งกำลังเก็บของเก่าขาย โดยเขตกรุงเทพฯ กลาง เขตกรุงเทพฯ ตะวันออก และเขตกรุงเทพฯ ตะวันตก มีสัดส่วนของคนไร้บ้านที่กำลังเก็บของเก่าอยู่ในสัดส่วนที่สูงกว่าโดยเปรียบเทียบ เห็นได้ว่า ในบริเวณเกาะรัตนโกสินทร์และย่านการค้าเก่า และที่พักพิงชั่วคราวเป็นพื้นที่สำหรับการหลับนอน

ตารางที่ 4. 2 ประเภทของคนไร้บ้าน จำแนกตามเขตที่อยู่อาศัย

ประเภทคนไร้บ้าน	เขตกรุงเทพ							รวม
	เกาะรัตนโกสินทร์	กลาง	เหนือ	ใต้	ตะวันออก	ตะวันตก	ที่พักพิงชั่วคราว	
พักผ่อน / นอนหลับ	90.96	73.63	88.31	88.29	72.06	68.57	-	76.66
รอรถ	0.58	7.69	0.40	0.90	2.94	3.57	-	1.45
ขายบริการทางเพศ	0.19	-	0.40	-	-	2.86	-	0.46
เก็บของเก่า	5.77	17.58	10.08	6.31	20.59	14.29	-	8.57
ขอทาน/ ชนดั่งค์	1.92	1.10	-	1.80	1.47	4.29	-	1.53
ทำงานกะกลางคืน	-	-	0.40	-	2.94	-	-	0.23
ขายของมือสอง	0.38	-	-	-	-	6.43	-	0.84
เสพยา	-	-	0.40	0.90	-	-	-	0.15
ที่พักพิงชั่วคราว	-	-	-	-	-	-	100.00	9.87
ไม่แน่ใจ	-	-	-	1.80	-	-	-	0.15
ไม่แน่ใจ	0.19	-	-	-	-	-	-	0.08
รวม	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00

4.3.7 ความพิการ การมีบาดแผล และการมีปัญหาสุขภาพจิตที่เห็นได้ชัด

ประเด็นปัญหาสุขภาพที่สนใจในงานวิจัย คือ ความพิการ การมีบาดแผล และการมีปัญหาสุขภาพจิต แต่ข้อจำกัดของระเบียบวิธีวิจัยที่ใช้แบบบันทึกจากการสังเกตเท่านั้น ทำให้เป็นข้อมูลที่น่าเสนอเป็นเพียงระดับการมีปัญหาสุขภาพที่ต่ำที่สุด (minimum rate) จากข้อมูลที่ได้เห็นได้อย่างชัดเจน และผลการแจกแจง พบว่า โดยภาพรวมแล้ว มีคนไร้บ้านประมาณร้อยละ 4 มีความพิการที่เห็นได้ชัดเจน และสัดส่วนคนไร้บ้านที่มีความพิการเพิ่มขึ้นตามกลุ่มอายุที่เพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 และคนไร้บ้านที่อาศัยอยู่ในสถานพักพิงชั่วคราวมีสัดส่วนมีความพิการที่เห็นได้ชัดเจนสูงกว่าอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 (ประมาณร้อยละ 16) เช่นเดียวกับการมีแผลที่เห็นได้ชัดที่พบว่า มีประมาณร้อยละ 4 ที่มีบาดแผลที่เห็นได้ชัด และคนไร้บ้านที่อาศัยอยู่ในสถานพักพิงชั่วคราวมีสัดส่วนมีบาดแผลที่เห็นได้ชัดเจนสูงกว่าอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 (ประมาณร้อยละ 17) ส่วนการมีปัญหาสุขภาพจิตที่เห็นได้ชัดนั้นพบว่า มีประมาณร้อยละ 10 ของคนไร้บ้านมีปัญหาสุขภาพจิต โดยในเขตกรุงเทพฯ ใต้และกรุงเทพฯ ตะวันตก มีสัดส่วนคนไร้บ้านที่มีปัญหาสุขภาพจิตที่เห็นได้ชัดสูงกว่าโดยเปรียบเทียบกับเขตพื้นที่อื่น เห็นได้ชัดเจนอย่างหนึ่งว่า สถานที่พักพิงชั่วคราว มีสัดส่วนคนไร้บ้านที่มีความพิการและมีบาดแผลที่เห็นได้ชัดสูงกว่าอย่างเห็นได้ชัด ซึ่งอาจเกี่ยวกับประเด็นความต้องการการรักษายาบาลของคนไร้บ้าน

เมื่อพิจารณาประเด็นการมีปัญหาสุขภาพซ้ำซ้อนหรือไม่ โดยพิจารณาจากความพิการ การมีบาดแผล และการมีปัญหาสุขภาพจิตที่เห็นได้ชัด พบว่า ส่วนใหญ่ไม่มีปัญหาสุขภาพ และมีบางส่วนมีปัญหาสุขภาพอย่างใดอย่างหนึ่ง (สัดส่วนปัญหาสุขภาพจิตค่อนข้างสูง) และมีจำนวนเพียงเล็กน้อยที่มีปัญหาสุขภาพมากกว่า 1 อย่าง

ตารางที่ 4. 3 ร้อยละการกระจายของความพิการ การมีบาดแผลและการมีปัญหาสุขภาพจิตที่เห็นได้ชัด จำแนกตามเขตพื้นที่

เขตพื้นที่	มีความพิการที่เห็นได้ชัด	มีบาดแผลที่เห็นได้ชัด	มีปัญหาสุขภาพจิตที่เห็นได้ชัด
เกาะรัตนโกสินทร์และย่านการค้าเก่า	2.50	1.35	9.62
กรุงเทพฯ กลาง	-	2.20	5.49
กรุงเทพฯ เหนือ	1.21	0.40	6.45
กรุงเทพฯ ใต้	5.41	2.70	15.32
กรุงเทพฯ ตะวันออก	1.47	2.94	8.82
กรุงเทพฯ ตะวันตก	2.14	7.14	14.29
สถานที่พักพิงชั่วคราว	15.50	17.05	9.30
รวม	3.52	3.60	9.64

ตารางที่ 4. 4 ร้อยละการกระจายการมีปัญหาสุขภาพของคนไร้บ้าน

การมีปัญหาสุขภาพ	จำนวน	ร้อยละ
ไม่มีปัญหาสุขภาพ	1109	84.85
มีความพิการที่เห็นได้ชัด	31	2.37
มีการบาดเจ็บที่เห็นได้ชัด	32	2.45
มีปัญหาสุขภาพจิตที่เห็นได้ชัด	116	8.88
มีความพิการ และบาดเจ็บที่เห็นได้ชัด	9	0.69
พิการ และมีปัญหาสุขภาพจิตที่เห็นได้ชัด	4	0.31
มีบาดแผล และมีปัญหาสุขภาพจิตที่เห็นได้ชัด	4	0.31
พิการ มีบาดแผลและมีปัญหาสุขภาพจิตที่เห็นได้ชัด	2	0.15
รวม	1,307	100.00

บทที่ 5

สุขภาพของคนไร้บ้าน

รณภูมิ สามัคคีคารมย์

ธนานนท์ บัวทอง

5.1 ประเด็นสุขภาพกับคนไร้บ้าน

การสำรวจในครั้งนี้ให้ความสำคัญกับสุขภาพของคนไร้บ้าน ในฐานะมิติหนึ่งของคุณภาพชีวิตของคนไร้บ้าน ที่คนไร้บ้านสามารถกำหนดสุขภาพของตนเองได้ และในอีกมุมหนึ่งคนไร้บ้านก็เป็นหนึ่งในผู้ที่ได้รับผลกระทบจากบริบทแวดล้อม และปัจจัยเชิงโครงสร้างจากการใช้ชีวิต กฎหมาย กฎระเบียบ สิทธิ การเข้าถึงบริการ และการส่งเสริมสุขภาพที่แตกต่างจากคนอื่น ๆ อันเนื่องมาจากภาวะการไร้บ้านที่เกิดขึ้น และดำเนินอยู่ ซึ่งการสำรวจครั้งนี้มีฐานคิดเรื่องสุขภาพดังต่อไปนี้

5.1.1 พฤติกรรมสุขภาพ (Health Behavior)²¹

พฤติกรรมสุขภาพ คือ แนวคิดเกี่ยวกับทั้งพฤติกรรมภายนอก (Overt behavior) และพฤติกรรมภายใน (Covert behavior) ซึ่งพฤติกรรมภายนอก ได้แก่ การปฏิบัติที่สามารถสังเกตและมองเห็นได้ ส่วนพฤติกรรมภายใน ได้แก่ องค์ประกอบทางจิตวิทยา (Psychological factors) ซึ่งมีความคิดความเชื่อ การรับรู้ แรงจูงใจ ค่านิยม ทศนคติ และความคาดหวัง โดยในทางพฤติกรรมศาสตร์เชื่อว่า องค์ประกอบเหล่านี้มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมสุขภาพของบุคคล ซึ่งจากการทบทวนการให้ความหมายพฤติกรรมสุขภาพ พบว่า ส่วนใหญ่มีความหมายคล้ายคลึงกัน คือเป็นการแสดงออกของบุคคลทั้งภายในและภายนอก ที่สังเกตได้และสังเกตไม่ได้ในการกระทำหรืองดเว้นการกระทำสิ่งที่มีผลต่อสุขภาพ โดยแบ่งออกได้ ดังนี้

พฤติกรรมส่งเสริมสุขภาพ (Health Promotion Behavior) เป็นพฤติกรรมที่คนปฏิบัติเพื่อให้มีสุขภาพแข็งแรงสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ในที่นี้คำว่าสุขภาพรวมทั้งด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ สังคมและจิตวิญญาณ ซึ่งตัวอย่างพฤติกรรมส่งเสริมสุขภาพ ได้แก่ พฤติกรรมการออกกำลังกาย พฤติกรรมการบริโภคอาหารให้ถูกหลักโภชนาการ พฤติกรรมการผ่อนคลาย หรือพฤติกรรมการพักผ่อน เป็นต้น

²¹ จิระภา ศิริวัฒน์เมธานนท์ และคณะ. 2543. พฤติกรรมสุขภาพและการส่งเสริมสุขภาพ. กลุ่มวิชาการพยาบาลชุมชนและสุขภาพจิต คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

พฤติกรรมดูแลสุขภาพตนเอง (Self-care Behavior) เป็นกิจกรรมดูแลสุขภาพตนเอง ซึ่งบุคคล ครอบครัว ชุมชน ทำหน้าที่ดูแลสุขภาพตนเองนับตั้งแต่การป้องกันโรคไม่ให้เจ็บป่วย การส่งเสริมสุขภาพให้ร่างกายแข็งแรง การบำบัดรักษา และการฟื้นฟูสภาพร่างกายและจิตใจภายหลังการเจ็บป่วย

พฤติกรรมเสี่ยง (Risk Behavior) เป็นพฤติกรรมที่เมื่อบุคคลปฏิบัติไปแล้วอาจก่อให้เกิดผลเสียต่อสุขภาพ เช่น เกิดโรคหรือการบาดเจ็บ ตัวอย่างพฤติกรรมเสี่ยง ได้แก่ พฤติกรรมการสูบบุหรี่ พฤติกรรมการดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ พฤติกรรมการบริโภคอาหารไขมัน พฤติกรรมการขับขี่ยานพาหนะโดยไม่เคารพกฎจราจร การมีเพศสัมพันธ์ที่ไม่ป้องกัน หรือพฤติกรรมกาเสพติด เป็นต้น

พฤติกรรมป้องกันโรค (Preventive Behavior) หมายถึง การปฏิบัติของบุคคลเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดโรคขึ้น ได้แก่ การไม่สูบบุหรี่ การสวมหมวกกันน็อก การคาดเข็มขัดนิรภัยขณะขับขี่รถยนต์ การออกกำลังกาย การรับประทานอาหารที่มีประโยชน์ เป็นต้น

พฤติกรรมเจ็บป่วย (Illness Behavior) หมายถึง การที่บุคคลปฏิบัติเมื่อมีอาการผิดปกติหรือเมื่อรู้สึกว่าคุณเองเจ็บป่วย ได้แก่ การถามบุคคลอื่นหรือผู้ใกล้ชิดเกี่ยวกับอาการของตน การเพิกเฉยการแสวงหาการรักษา การหลบหนีจากสังคม เป็นต้น

พฤติกรรมบทบาทคนเจ็บ (Sick role Behavior) หมายถึง การปฏิบัติพฤติกรรมของผู้ที่ทราบแล้วว่าตนเองเจ็บป่วย โดยอาจทราบจากความคิดเห็นของผู้อื่น หรือ เป็นความคิดเห็นของผู้ป่วยเอง

จะเห็นว่า พฤติกรรมสุขภาพเกิดขึ้นได้เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของมนุษย์ที่เกิดจากการเรียนรู้ การรับรู้ ทัศนคติ ค่านิยม การเลียนแบบ และการถูกบังคับ ตลอดจนสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ การปฏิบัติซึ่งเป็นพฤติกรรมทั้งด้านบวก (Positive behavior) และด้านลบ (Negative behavior) ซึ่งพฤติกรรมทางด้านลบเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดปัญหาทางสุขภาพตามมา

พฤติกรรมด้านลบที่ก่อให้เกิดปัญหาสุขภาพ²²

ปัญหาสุขภาพและการเจ็บป่วยที่พบเห็นโดยทั่วไปในปัจจุบัน ส่วนใหญ่มีสาเหตุจากการปฏิบัติพฤติกรรมสุขภาพที่ไม่เหมาะสมซึ่งเป็นพฤติกรรมด้านลบ ในที่นี้จะกล่าวถึงลักษณะพฤติกรรมทางด้านลบ ที่มีผลต่อสุขภาพที่สำคัญ ๆ ดังนี้ ได้แก่ 1) พฤติกรรมทางลบที่มีผลต่อการเกิดโรคติดต่อ เช่น พฤติกรรมกาไม่มีเพศสัมพันธ์ที่ไม่ปลอดภัยก่อให้เกิดโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ 2) พฤติกรรมทางลบที่มีผลต่อการเกิดโรคไม่ติดต่อ เช่น พฤติกรรมการบริโภคอาหารผิดหลักโภชนาการ และมีสารปนเปื้อน พฤติกรรมการดื่มสุราและสูบบุหรี่

²² เฉลิมพล ต้นสกุล. 2543. พฤติกรรมศาสตร์สาธารณสุข. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนสามัญนิติบุคคล สหประชาพานิชย์.

พฤติกรรมที่ไม่ออกกำลังกาย และพฤติกรรม การขับซี้รถโดยไม่เคารพกฎจราจร เป็นต้น 3) พฤติกรรมด้านลบที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงสังคมและสิ่งแวดล้อม เป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจสังคม และกระแสการพัฒนาทางด้านอุตสาหกรรม ทำให้ประเทศไทยมีการนำเอาเทคโนโลยีมาใช้ในภาคอุตสาหกรรมมากขึ้น สิ่งที่มาคือ มีการทำลายสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ เกิดมลพิษ มลภาวะทั้งในดิน น้ำ และอากาศ 4) พฤติกรรมด้านลบที่ก่อให้เกิดความเสี่ยงจากการทำงาน เช่น พฤติกรรมเสี่ยงจากการทำงานภาคเกษตรกรรม พฤติกรรมเสี่ยงจากการทำงานภาคอุตสาหกรรม และ พฤติกรรมเสี่ยงจากการทำงานภาคบริการ

สรุปแล้วจะเห็นว่า พฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพมีทั้งพฤติกรรมที่เกิดขึ้นก่อนและหลังการเกิดปัญหาสุขภาพ แต่พฤติกรรมที่สำคัญและจำเป็นต้องทำความเข้าใจให้มาก คือ พฤติกรรมสุขภาพที่ปฏิบัติในขณะยังมีสุขภาพดี ในขณะที่เดียวกันพฤติกรรมเสี่ยงต่าง ๆ ที่ถือเป็นพฤติกรรมทางด้านลบที่ก่อให้เกิดปัญหาสุขภาพ จำเป็นต้องรีบดำเนินการปรับเปลี่ยนให้มีความเหมาะสม

5.1.2 การใช้บริการสุขภาพของคนไทย²³

1. ประเภทของการเจ็บป่วยและประเภทแหล่งบริการสุขภาพ

ประเภทของการเจ็บป่วย แสดงให้เห็นประเภทของแหล่งบริการสุขภาพ ความรุนแรงของการเจ็บป่วยจะบอกให้รู้ประเภทแหล่งบริการสุขภาพหรือประเภทของผู้ให้การรักษาหรือการรักษาด้วยตนเอง นอกจากนี้ ประเภทของการเจ็บป่วยที่บอกให้ทราบประเภทของแหล่งบริการสุขภาพยังขึ้นอยู่กับความเชื่อในเรื่องสาเหตุของความเจ็บป่วยจากไสยศาสตร์หรือสิ่งเหนือธรรมชาติ หรือการเจ็บป่วยที่มาจากกรอธิบายด้วยเหตุผลตามธรรมชาติด้วย

ประเภทของแหล่งบริการสุขภาพ มี 3 ลักษณะ คือ

- แบ่งด้วยวิธีการรักษา สามารถแบ่งได้ระหว่างใช้วิธีการรักษาแบบโบราณ และใช้วิธีการสมัยใหม่
- แบ่งด้วยการสังกัดหรือองค์กรที่สนับสนุน มีทั้งแบบสังกัดรัฐบาล หรือเอกชน
- แบ่งด้วยความเป็นวิชาชีพของการรักษา แบ่งได้หลายระดับ ได้แก่ ระดับขั้นต่ำคือ ร้านขายยา แหล่งบริการสุขภาพโดยหมอพื้นบ้านหรือแพทย์แผนโบราณ แหล่งบริการโดยหมอฉีดยา สถานีอนามัยรวมแหล่งบริการสุขภาพของรัฐ คลินิกรักษาโรค และโรงพยาบาล

²³ ออนไลน์ : <https://be7herb.wordpress.com/สุโขทัยธรรมิกราช/สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา/หน่วยที่-1-7/หน่วยที่-5-แบบแผนพฤติกรรม>

2. พฤติกรรมการใช้บริการสุขภาพ

พฤติกรรมการใช้บริการสุขภาพของคนไทย คือ การเปลี่ยนแปลงแหล่งบริการสุขภาพจากแหล่งหนึ่งไปอีกแหล่งหนึ่ง โดยมีหลักว่า แหล่งบริการใดจะเสียค่าใช้จ่ายทั้งที่เป็นเชิงสังคมและเศรษฐกิจน้อยที่สุด นอกจากนี้พฤติกรรมการใช้แหล่งสุขภาพของรัฐจะมีมากขึ้นเมื่อการเจ็บป่วยมีระยะเวลายาวนานออกไป

3. ปัจจัยทางประชากร สังคม และวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับการใช้บริการสุขภาพ

เพศและอายุ

เพศและอายุเป็นปัจจัยทางสังคม และเป็นปัจจัยที่ติดตัวมาแต่กำเนิด ปัจจัยทั้ง 2 อธิบายการใช้แหล่งบริการสุขภาพ ความเป็นผู้หญิงและผู้ชายมีความแตกต่างกันในการใช้แหล่งบริการสุขภาพ สำหรับอายุ ความแตกต่างของอายุมีผลต่อการใช้แหล่งบริการสุขภาพเช่นกัน

การศึกษา อาชีพ และชนชั้นทางสังคม

การศึกษา อาชีพ และชนชั้นทางสังคมเป็นปัจจัยทางสังคม ที่บุคคลได้มาโดยความสามารถ ปัจจัยทั้งสามมีอิทธิพลต่อการใช้บริการสุขภาพ ผู้มีการศึกษาที่ต่างกัน อาชีพที่ต่างกัน และชนชั้นทางสังคมที่ต่างกันจะมีการใช้บริการสุขภาพต่างกัน

ความเชื่อและศาสนา

ความเชื่อและศาสนาเป็นปัจจัยในตัวบุคคลซึ่งกำหนดพฤติกรรมการใช้สถานบริการ ผู้ที่มีความเชื่อในไสยศาสตร์มีแนวโน้มใช้บริการสุขภาพและหากผู้ให้การรักษาที่มีความรู้ทางไสยศาสตร์ สำหรับผู้มีความเชื่อการเจ็บป่วยเป็นเรื่องการมีเชื้อโรคก็จะหาผู้ทำการรักษาที่มีความรู้ในเชื้อโรค ศาสนามีกฎเกณฑ์ทั้งข้อห้ามและสิ่งที่ควรปฏิบัติ ผู้ที่อยู่ในศาสนาใดศาสนาหนึ่งจึงมีผลต่อการเลือกแหล่งบริการทางสุขภาพ

การประกันสุขภาพ

การประกันสุขภาพเป็นนโยบายของรัฐที่สร้างขึ้นเพื่อช่วยลดความเหลื่อมล้ำทางสังคมของคนต่างอาชีพ ต่างการศึกษา ต่างเพศและอายุ ตลอดจนศาสนาและความเชื่อในการเข้าหาแหล่งบริการสุขภาพ การประกันสุขภาพจึงเป็นการแก้ไขความแตกต่างดังกล่าว หรือเพื่อให้ผู้ให้ด้วยในโอกาสและผู้ที่มีสถานภาพทางสังคมและเศรษฐกิจต่ำได้มีการเข้าถึงแหล่งสุขภาพได้เมื่อประสบกับการเจ็บป่วย

ดังนั้นการสำรวจจึงออกแบบที่จะรวบรวมพฤติกรรมสุขภาพของคนไร้บ้าน โดยเน้นที่ พฤติกรรมการเจ็บป่วย พฤติกรรมการแสวงหาการรักษา (Health seeking behavior) หรือพฤติกรรมการใช้บริการสุขภาพ

เมื่อรู้ว่าตนเองเจ็บป่วย พร้อมเหตุผล หรือปัจจัยที่มีผลต่อการการทำพฤติกรรมนั้น ๆ พฤติกรรมเสี่ยงในรูปแบบต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

5.2 การเจ็บป่วย และพฤติกรรมการใช้บริการสุขภาพ

ประเด็นเกี่ยวกับพฤติกรรมสุขภาพของคนไร้บ้าน ประกอบด้วย 2 ข้อคำถามหลัก คือ ข้อ 1) เมื่อท่านรู้สึกไม่สบาย ปวดหัวและเป็นไข้ท่านจะอย่างไร ซึ่งทำให้เห็นว่า เมื่อรู้สึกที่ไม่สบายเพียงเล็กน้อยแล้วคนไร้บ้านเลือกที่จะทำอะไร แตกต่างไปจากประชากรทั่วไปหรือไม่อย่างไร และ ข้อ 2) เมื่อท่านรู้สึกไม่สบาย ปวดหัวและเป็นไข้ติดต่อกันเป็นเวลา 5 วันต่อเนื่องแล้ว ท่านจะอย่างไร ซึ่งจะทำให้เห็นว่า เมื่ออาการเจ็บป่วยยาวนานขึ้นแล้ว คนไร้บ้านยังคงมีพฤติกรรมการใช้บริการสุขภาพแตกต่างไปจากเดิมหรือไม่อย่างไร

ผลการสำรวจคนไร้บ้านโดยรวมทั้งในพื้นที่สาธารณะ และสถานพักพิงชั่วคราวในตารางที่ 5.1 พบว่า เมื่อคนไร้บ้านมีอาการผิดปกติหรือเมื่อรู้สึกว่าตนเองเจ็บป่วยประมาณร้อยละ 54 จะซื้อยาจากร้านขายยา รองลงมาคือ ประมาณร้อยละ 26 จะไปหาหมอที่สถานพยาบาล อาทิ อนามัย คลินิก และโรงพยาบาล และอีกบางส่วนประมาณร้อยละ 20 จะปล่อยให้หายเอง จากตัวเลขดังกล่าวสะท้อนว่า ร้านขายยาเป็นสถานที่แรกที่คนไร้บ้านเข้ารับบริการหากรู้สึกว่าตนเองป่วย และมีส่วนหนึ่งที่ยังปล่อยให้หายเอง ซึ่งมีแตกต่างเล็กน้อยจากประชากรกลุ่มทั่วไปจากผลการสำรวจอนามัยและสวัสดิการของสำนักงานสถิติแห่งชาติ ปี 2556²⁴ กล่าวคือ ผลการสำรวจคนไทย 26,960 ครั้งเรือน พบว่า ประมาณร้อยละ 41 เข้ารับบริการสถานพยาบาลของรัฐ มีสัดส่วนสูงสุด รองลงมาคือซื้อ ยา กินเอง และไปรับการรักษาพยาบาลที่สถานพยาบาลของเอกชน/(ประมาณร้อยละ 18 และร้อยละ 12 ตามลำดับ) ซึ่งหมายความว่า มีประชากรบางส่วนปล่อยให้หายเองเช่นเดียวกับคนไร้บ้าน

²⁴ ออนไลน์ : <http://service.nso.go.th/nso/nsopublish/themes/files/healthy/healthyExec56.pdf>

ตารางที่ 5. 1 พฤติกรรมการเจ็บป่วย และพฤติกรรมการใช้บริการสุขภาพ

กรณีรู้สึกป่วย (ปวดหัว และเป็นไข้)	กรณีป่วยมาเป็นเวลา 5 วันแล้ว			รวม
	ปล่อยให้ หายเอง	ซื้อยาตาม ร้านขายยา	ไปหาหมอที่อนามัย คลินิก โรงพยาบาล	
ปล่อยให้หายเอง	27 10.3%	8 3.0%	18 6.8%	53 20.2%
ซื้อยาตามร้านขายยา	14 5.3%	54 20.5%	74 28.1%	142 54.0%
ไปหาหมอที่อนามัย คลินิก โรงพยาบาล	0 0.0%	0 0.0%	68 25.9%	68 25.9%
รวม	41 15.6%	62 23.6%	160 60.8%	263 100.0%

สำหรับกรณีที่ปวดหัวและเป็นไข้ 5 วันต่อเนื่องแล้ว คนไ้บ้านมีพฤติกรรมการใช้บริการสุขภาพไม่แตกต่างไปจากประชากรทั่วไปเท่าใดนัก โดยส่วนใหญ่เลือกไปหาหมอที่อนามัย คลินิก โรงพยาบาล รองลงมาคือ ซื้อยาตามร้านขายยามาทานเอง (ประมาณร้อยละ 61 เปรียบเทียบกับร้อยละ 24) ซึ่งมีประเด็นที่น่าสนใจ คือ 1) ร้านขายยายังคงเป็นทางเลือกสำคัญของคนไ้บ้าน และ 2) ยังคงมีคนไ้บ้านบางส่วนเลือกที่จะปล่อยให้หายเอง (ประมาณร้อยละ 16) ซึ่งอาจจะเป็นไปได้ว่า เป็นทางเลือกภายใต้ข้อจำกัดบางประการของชีวิต หรืออาจจะด้วยลักษณะข้อถามที่เป็นการพิจารณาทางเลือกในกรณีที่มีอาการปวดหัวและเป็นไข้ (ถ้าเปลี่ยนข้อถามเป็นปวดท้องอย่างรุนแรง หรือได้รับบาดเจ็บอย่างรุนแรงที่เท้าแล้ว ผลการวิจัยอาจจะแตกต่างไปจากเดิมก็เป็นได้)

คำถามถัดไป คือ คนไ้บ้านแต่ละคนเลือกมีพฤติกรรมการใช้บริการสุขภาพแตกต่างกันหรือไม่อย่างไร ในกรณีที่มีอาการปวดหัวและเป็นไข้ โดยผลการวิจัยพบว่า มีความแตกต่างของทางเลือกในการเข้ารับบริการสุขภาพเพียงเล็กน้อยระหว่างคนไ้บ้านที่มีคุณลักษณะแตกต่างกัน ไม่ว่าจะพิจารณาจากเพศ ระดับการศึกษา ศาสนา ภาค และเขตที่อยู่อาศัยของบ้านเกิด การมีโรคประจำตัว ความพิการ และเขตที่อยู่อาศัยในปัจจุบัน (รายละเอียดดังแสดง ตาราง 5.2) สำหรับผลวิจัยที่น่าสนใจ คือ 1) การมีบัตรประชาชน ไม่ได้ทำให้ทางเลือกในการใช้บริการสุขภาพแตกต่างไปจากคนไ้บ้านที่ไม่มีบัตรประจำตัวประชาชน และ 2) การที่คนไ้บ้านไม่มีรายได้เพียงพอกับค่าใช้จ่ายในแต่ละวัน เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้คนไ้บ้านเลือกที่จะปล่อยให้หายเอง หรือซื้อยาจากร้านขายยามากกว่าที่จะไปหาหมอในโรงพยาบาล หรืออนามัยอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 เห็นได้ว่า สำหรับกรณีที่มีอาการปวดหัวและเป็นไข้แล้ว ตัวแปรทางความเพียงพอของรายได้มีความสำคัญในการกำหนดทางเลือกในการเข้ารับบริการสุขภาพของคนไ้บ้าน (รายละเอียดดังแสดง ตาราง 5.3)

สำหรับกรณีมีอาการปวดหัว และเป็นไข้ต่อเนื่อง 5 วันแล้ว ผลการวิจัยไม่แตกต่างจากกรณีมีอาการปวดหัว และเป็นไข้มากนัก โดยพบว่า มีความแตกต่างของทางเลือกในการเข้ารับบริการสุขภาพเพียงเล็กน้อยระหว่างคนไร้บ้านที่มีคุณลักษณะแตกต่างกัน ไม่ว่าจะพิจารณาจากเพศ ระดับการศึกษา ศาสนา ภาคและเขตที่อยู่อาศัยของบ้านเกิด การมีโรคประจำตัว ความพิการ และเขตที่อยู่อาศัยในปัจจุบัน (รายละเอียดดังแสดง ตาราง 5.4) สำหรับผลวิจัยที่น่าสนใจ คือ 1) การที่คนไร้บ้านไม่มีรายได้เพียงพอกับค่าใช้จ่ายในแต่ละวัน เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้คนไร้บ้านเลือกที่จะซื้อยาจากร้านขายยามากกว่าที่จะไปหาหมอในโรงพยาบาล หรืออนาถสถานอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 และ 2) การมีบัตรประชาชน ทำให้คนไร้บ้านเลือกที่จะปล่อยให้หายเองน้อยกว่าเลือกเข้ารับบริการสุขภาพในโรงพยาบาลหรืออนาถสถาน (รายละเอียดดังแสดง ตาราง 5.5)

โดยสรุป ผลจากการสำรวจชี้ให้เห็นว่า ความเพียงพอของรายได้ต่อค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน เป็นปัจจัยกำหนดทางเลือกในการใช้บริการสุขภาพของคนไร้บ้าน ทั้งในกรณีที่ปวดหัวเป็นไข้ และกรณีปวดหัวเป็นไข้ต่อเนื่อง 5 วัน โดยคนไร้บ้านที่มีรายได้ไม่เพียงพอกับค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวันมีแนวโน้มเลือกที่จะซื้อยาจากร้านขายยามากกว่าไปรับบริการสุขภาพจากโรงพยาบาลหรืออนาถสถาน สำหรับการมีบัตรประชาชน เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้การเลือกใช้บริการสุขภาพเฉพาะกรณีที่มีอาการป่วยยาวนาน โดยทำให้คนไร้บ้านมีแนวโน้มปล่อยให้หายเองลดลงหมายความว่า กรณีคนไร้บ้านป่วยปวดหัวและเป็นไข้ 5 วันต่อเนื่อง และคนไร้บ้านมีบัตรประชาชนแล้ว คนไร้บ้านมีแนวโน้มที่จะเลือกซื้อยากินเองจากร้านขายยา หรือเข้ารับบริการจากโรงพยาบาลหรืออนาถสถาน (รายละเอียดดังแสดง ตาราง 5.5)

ข้อสังเกตประการหนึ่ง ข้อถกเถียงงานวิจัยเป็นเพียงกลุ่มอาการที่ไม่รุนแรงนัก แต่มีความยาวนานต่อเนื่อง การมีบัตรประชาชนยังมีทำให้คนไร้บ้านเลือกที่จะไม่ปล่อยให้หายเอง อาจจะอนุมานได้ว่า ในกรณีที่มีอาการที่รุนแรงหรือเฉียบพลัน คนไร้บ้านมีแนวโน้มเลือกเข้ารับบริการสุขภาพจากโรงพยาบาลหรืออนาถสถานก็ได้ หรือการมีบัตรประชาชน มีส่วนสำคัญทำให้คนไร้บ้านเลือกเข้ารับบริการสุขภาพ (รายละเอียดดังแสดง ตาราง 5.5)

ตารางที่ 5. 2 ร้อยละการกระจายของคุณลักษณะของคนไร้บ้าน และพฤติกรรมการใช้บริการสุขภาพ กรณีปวดหัวและมีไข้

ตัวแปรคุณลักษณะทางประชากร	ร้อยละการกระจาย	พฤติกรรมการใช้บริการสุขภาพเมื่อปวดหัวและเป็นไข้		
		ปล่อยให้หายเอง	ซื้อยาร้านขายยา	ไปหาหมอ
ชาย	79.09	22.12	50.96	26.92
หญิง	20.91	12.73	65.45	21.82
อายุ น้อยกว่า 30 ปี	3.42	11.11	66.67	22.22
อายุ 30-39 ปี	15.97	23.81	57.14	19.05
อายุ 40-49 ปี	33.46	18.18	55.68	26.14
อายุ 50-59 ปี	26.62	20.00	58.57	21.43
อายุ 60-69 ปี	12.55	18.18	45.45	36.36
อายุ 70 ปีขึ้นไป	7.98	28.57	33.33	38.10
ต่ำกว่า ป.4	13.69	16.67	19.44	63.89
ป. 4	26.62	14.29	28.57	57.14
ป. 5-6	27.76	16.44	21.92	61.64
สูงกว่าประถม	31.94	15.48	22.62	61.90
พุทธ	96.20	20.16	54.15	25.69
ศาสนาอื่นๆ	3.80	20.00	50.00	30.00
กรุงเทพ	33.46	20.45	52.27	27.27
เหนือ	4.56	33.33	33.33	33.33
กลาง	24.33	21.88	48.44	29.69
ใต้	3.04	12.50	50.00	37.50
ตะวันออกเฉียงเหนือ	34.60	17.58	62.64	19.78
ในเมือง	45.63	22.50	50.00	27.50
ชนบท	54.37	18.18	57.34	24.48
ทำงานในระบบ	14.45	23.68	63.16	13.16
ทำงานนอกระบบ	85.55	19.56	52.44	28.00
รายได้เพียงพอ	42.59	17.86	50.00	32.14
รายได้ไม่เพียงพอ	57.41	21.85	56.95	21.19
ไม่มีโรคประจำตัว	65.40	22.09	54.07	23.84
มีโรคประจำตัว	34.60	16.48	53.85	29.67
มีความพิการ	9.51	20.00	44.00	36.00
กรุงเทพ ชั้นใน	33.08	24.14	51.72	24.14
กรุงเทพกลาง	5.32	21.43	71.43	7.14
กรุงเทพเหนือ	8.75	8.70	47.83	43.48

ตัวแปรคุณลักษณะทางประชากร	ร้อยละการกระจาย	พฤติกรรมการใช้บริการสุขภาพเมื่อปวดหัวและเป็นไข้		
		ปล่อยให้หายเอง	ซื้อยาร้านขายยา	ไปหาหมอ
กรุงเทพใต้	11.41	30.00	40.00	30.00
กรุงเทพ ตะวันออก	1.90	20.00	40.00	40.00
กรุงเทพตะวันตก	11.79	12.90	61.29	25.81
ที่พักพิงชั่วคราว	27.76	17.81	58.90	23.29
รวม	100.00	20.15	53.99	25.86

ตารางที่ 5. 3 ผลการวิเคราะห์การถดถอยด้วยตัวแบบ Multinomial logistic regression ของพฤติกรรมการใช้บริการสุขภาพ

ตัวแปรคุณลักษณะของคนไร้บ้าน	B	Std. Error	Sig.	Exp(B)
ปล่อยให้หายเอง				
ไม่มีรายได้เพียงพอกับค่าใช้จ่ายในแต่ละวัน	0.997	0.438	0.023	2.710
การมีบัตรประชาชน	-.758	0.478	0.113	0.468
ซื้อยาตามร้านขายยา				
ไม่มีรายได้เพียงพอกับค่าใช้จ่ายในแต่ละวัน	0.691	0.345	0.045	1.997
การมีบัตรประชาชน	-0.034	0.409	0.933	0.966
กลุ่มอายุ 70 ปีขึ้นไป	-1.846	1.048	0.078	0.158

- หมายเหตุ
1. เป็นการวิเคราะห์ทางเลือกของคนไร้บ้าน กรณีป่วยมีอาการปวดหัวและเป็นเป็นไข้
 2. กลุ่มอ้างอิง คือ ไปหาหมออนามัย หรือโรงพยาบาล
 3. เลือกนำเสนอเฉพาะตัวแปรที่สนใจ และตัวแปรที่มีนัยสำคัญทางสถิติ โดยควบคุมอิทธิพลของตัวแปรอิสระอื่นๆ เป็นที่เรียบร้อยแล้ว และทั้งหมดไม่มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.1 แต่อย่างใด

ตารางที่ 5. 4 ร้อยละการกระจายของคุณลักษณะของคนไร้บ้าน และพฤติกรรมการใช้บริการสุขภาพ กรณีปวดหัวและมีไข้ 5 วัน

ตัวแปรคุณลักษณะทางประชากร	ร้อยละการกระจาย	พฤติกรรมการใช้บริการสุขภาพเมื่อปวดหัวและเป็นไข้ มาเป็นเวลา 5 วันแล้ว		
		ปล่อยให้หายเอง	ซื้อยาร้านขายยา	ไปหาหมอ
		ชาย	79.09	18.75
หญิง	20.91	3.64	39.47	69.09
อายุ น้อยกว่า 30 ปี	3.42	11.11	33.33	66.67
อายุ 30-39 ปี	15.97	7.14	50.00	61.90
อายุ 40-49 ปี	33.46	15.91	42.31	59.09
อายุ 50-59 ปี	26.62	15.71	55.26	54.29
อายุ 60-69 ปี	12.55	24.24	8.70	69.70
อายุ 70 ปีขึ้นไป	7.98	19.05	13.33	71.43
ต่ำกว่า ป.4	13.69	16.67	30.43	63.89
ป. 4	26.62	14.29	50.00	57.14
ป. 5-6	27.76	16.44	35.56	61.64
สูงกว่าประถม	31.94	15.48	36.54	61.90
พุทธ	96.20	15.42	38.96	60.87
ศาสนาอื่นๆ	3.80	20.00	33.33	60.00
กรุงเทพ	33.46	13.64	50.00	50.00
เหนือ	4.56	25.00	37.50	62.50
กลาง	24.33	14.06	33.33	75.00
ใต้	3.04	-	60.87	50.55
ตะวันออกเฉียงเหนือ	34.60	18.68	32.05	65.00
ในเมือง	45.63	14.17	45.12	57.34
ชนบท	54.37	16.78	36.36	57.89
ทำงานในระบบ	14.45	21.05	39.13	61.33
ทำงานนอกระบบ	85.55	14.67	26.32	67.86
รายได้เพียงพอ	42.59	14.29	50.00	55.63
รายได้ไม่เพียงพอ	57.41	16.56	42.42	57.56
ไม่มีโรคประจำตัว	65.40	18.02	32.79	67.03
มีโรคประจำตัว	34.60	10.99	23.53	68.00
มีความพิการ	9.51	16.00	32.08	60.92
กรุงเทพ ชั้นใน	33.08	19.54	71.43	50.00
กรุงเทพกลาง	5.32	14.29	57.14	60.87

ตัวแปรคุณลักษณะทางประชากร	ร้อยละการกระจาย	พฤติกรรมการใช้บริการสุขภาพเมื่อปวดหัวและเป็นไข้ มาเป็นเวลา 5 วันแล้ว		
		ปล่อยให้หายเอง	ซื้อยาร้านขายยา	ไปหาหมอ
กรุงเทพเหนือ	8.75	4.35	29.41	56.67
กรุงเทพใต้	11.41	26.67	33.33	60.00
กรุงเทพ ตะวันออก	1.90	20.00	47.06	54.84
กรุงเทพตะวันตก	11.79	19.35	36.73	67.12
ที่พักพิงชั่วคราว	27.76	8.22	38.75	60.84
รวม	100.00	15.59	23.57	60.84

ตารางที่ 5. 5 ผลการวิเคราะห์การถดถอยด้วยตัวแบบ Multinomial logistic regression ของพฤติกรรมการใช้บริการสุขภาพ

ตัวแปรคุณลักษณะของคนไ้บ้าน	B	Std. Error	Sig.	Exp(B)
ปล่อยให้หายเอง				
ชาย	1.505	0.797	0.059	4.505
ไม่มีรายได้เพียงพอกับค่าใช้จ่ายในแต่ละวัน	0.466	0.428	0.277	1.594
การมีบัตรประชาชน	-0.935	0.441	0.034	0.393
ซื้อยาตามร้านขายยา				
ไม่มีรายได้เพียงพอกับค่าใช้จ่ายในแต่ละวัน	0.719	0.356	0.043	2.053
การมีบัตรประชาชน	0.495	0.442	0.263	1.640
กลุ่มอายุ 60-69 ปี	-2.306	1.215	0.058	0.100

- หมายเหตุ
1. เป็นการวิเคราะห์ทางเลือกของคนไ้บ้าน กรณีป่วยมีอาการปวดหัวและเป็นไข้ 5 วันต่อเนื่อง
 2. กลุ่มอ้างอิง คือ ไปหาหมออนามัย หรือโรงพยาบาล
 3. เลือกนำเสนอเฉพาะตัวแปรที่สนใจ และตัวแปรที่มีนัยสำคัญทางสถิติ โดยควบคุมอิทธิพลของตัวแปรอิสระอื่นๆ เป็นที่เรียบร้อยแล้ว และทั้งหมดไม่มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.1 แต่อย่างใด

5.3 เหตุผลของการที่คนไร้บ้านเลือกที่จะไม่ไปหาหมอที่อนามัยหรือโรงพยาบาล

ผลการวิจัยในหัวข้อ 5.2 ได้แสดงให้เห็นว่า การมีบัตรประจำตัวประชาชน และความเพียงพอของรายได้ต่อค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน เป็นปัจจัยสำคัญกำหนดทางเลือกในการเข้ารับบริการสุขภาพของคนไร้บ้านและคำถามในส่วนนี้ คือ ในกรณีที่มีอาการปวดหัวและเป็นไข้ 5 วันต่อเนื่อง ทำไมคนไร้บ้านเลือกที่จะไม่ไปหาหมอ

สำหรับคนไร้บ้านที่เลือกปล่อยให้หายเอง ประมาณร้อยละ 55 ให้เหตุผลว่า “เดี๋ยวก็หายเอง ไม่จำเป็นต้องไปหาหมอ” รองลงมา คือ “ไม่มีบัตรประชาชน และการรักษาพยาบาลในโรงพยาบาลยังต้องเสียเงิน เหมือนกับคลินิกเอกชน” และ “ไม่มีเงินไปจ่ายค่ายาหรือค่าหมอ” (ประมาณร้อยละ 20 เปรียบเทียบกับร้อยละ 12) เห็นได้ว่า คนไร้บ้านที่เลือกปล่อยให้หายเองมากกว่าครึ่งเล็กน้อยเป็นประเด็นเกี่ยวกับความเชื่อด้านสุขภาพ และส่วนที่เหลือเป็นประเด็นเกี่ยวกับการมีบัตรประชาชน และค่าใช้จ่ายในการรับบริการสุขภาพ

สำหรับคนไร้บ้านที่เลือกซื้อยาจากร้านขายยา ประมาณครึ่งหนึ่งให้เหตุผลว่า “ไม่มีเงินไปจ่ายค่ายาหรือค่าหมอ” รองลงมา คือ “เดี๋ยวก็หายเอง ไม่จำเป็นต้องไปหาหมอ” (ประมาณร้อยละ 30) โดยไม่มีคนไร้บ้านที่เลือกซื้อยาจากร้านขายยาให้เหตุผลเกี่ยวกับการมีบัตรประชาชน

โดยสรุป ผลการวิจัยในส่วน 5.3 มีความสอดคล้องตอกันกับส่วน 5.2 กล่าวคือ 1) การไม่มีบัตรประชาชนมีส่วนทำให้คนไร้บ้านเลือกที่จะปล่อยให้หายเอง 2) ค่าใช้จ่ายในการใช้บริการสุขภาพทำให้คนไร้บ้านเลือกที่จะซื้อยาจากร้านขายยาแทนที่จะไปรับบริการจากโรงพยาบาลหรืออนามัย และ 3) ข้อถกพหุติกรรมการใช้บริการสุขภาพเมื่อปวดหัวและเป็นไข้มาเป็นเวลา 5 วันแล้ว ทำให้มีคนไร้บ้านประเมินว่า เดี่ยวก็หายเอง ไม่จำเป็นต้องไปหาหมอ

ในขณะเดียวกัน มีกลุ่มของเหตุผลที่คนไร้บ้านรายงานว่า ทำไมจึงไม่เลือกเข้ารับบริการสุขภาพจากโรงพยาบาลหรืออนามัย คือ “ต้องรอนาน พยาบาลดู หมอไม่จ่ายยา” มีจำนวนเพียงเล็กน้อยโดยเปรียบเทียบกับเหตุผลอื่นๆ แต่ก็มีส่วนต่อการพัฒนาระบบการให้บริการสุขภาพ เพื่อให้การสนับสนุน ส่งเสริม และป้องกันประเด็นเกี่ยวกับสุขภาพคนไร้บ้านทำได้อย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

ตารางที่ 5. 6 เหตุผลที่คนไร้บ้านเลือกที่จะไม่ไปหาหมอที่อนามัยหรือโรงพยาบาล

เหตุผลที่ไม่ไปหาหมออนามัยหรือโรงพยาบาล	พฤติกรรมการใช้บริการสุขภาพเมื่อปวดหัวและเป็นไข้มาเป็นเวลา 5 วันแล้ว		
	ปล่อยให้หายเอง	ซื้อยาตามร้านขายยา	รวม
เดี๋ยวก็หายเอง ไม่จำเป็นต้องไปหาหมอ	55.00	29.51	39.60
ไม่มีเงินไปจ่ายค่ายาหรือค่าหมอ	20.00	50.82	38.61
ไม่มีบัตรประชาชน และยังต้องเสียเงินเหมือนกับ คลินิกเอกชน	12.50	-	4.95
ชีวิตไม่มีค่าอะไร อยากตาย	-	1.64	0.99
ต้องรอนาน พยาบาลดู หมอไม่จ่ายยา	7.50	6.56	6.93
อื่นๆ	5.00	11.48	8.91
รวม	100.00	100.00	100.00

5.4 พฤติกรรมเสี่ยงด้านสุขภาพ

งานวิจัยในส่วนที่ 3.2 ได้แสดงให้เห็นว่า โดยภาพรวมของคนไร้บ้านในเขตกรุงเทพมหานครพื้นที่เกี่ยวเนื่องแล้ว มีพฤติกรรมเสี่ยงด้านสุขภาพสูงกว่าประชากรโดยทั่วไป กล่าวคือ สัดส่วนของคนไร้บ้านสูบบุหรี่หรือยาเส้นสูงถึงร้อยละ 55 และโดยส่วนใหญ่สูบบุหรี่ไม่เกิน 10 มวนต่อวัน เมื่อเปรียบเทียบกับประชากรโดยทั่วไปที่มีเพียงประมาณร้อยละ 21²⁵ เนื่องจากคนไร้บ้านเกือบทั้งหมดเป็นผู้ชาย และโดยทั่วไปแล้วผู้ชายมีแนวโน้มสูบบุหรี่หรือยาเส้นสูงกว่าผู้หญิง

สำหรับการดื่มสุราก็เช่นเดียวกัน ผลการวิจัยพบว่า ประมาณร้อยละ 41 ของคนไร้บ้านรายงานว่า ดื่มสุราเป็นประจำ นับได้ว่าสูงกว่าค่าเฉลี่ยของประเทศ (ร้อยละ 35)²⁶ โดยส่วนใหญ่ดื่มวันละ 1-2 แก้ว และดื่มสัปดาห์ละ 2-3 วัน ส่วนเบียร์นั้นสัดส่วนคนไร้บ้านที่ดื่มเบียร์มีประมาณร้อยละ 21 โดยส่วนใหญ่ดื่มวันละ 1 ขวด หรือ 1-2 กระป๋อง แต่ความถี่ไม่สูงนักเมื่อเปรียบเทียบกับ การดื่มสุรา เนื่องราคาค่อนข้างสูง อีกทั้งไม่มีการแบ่งจำหน่ายเหมือนกับสุราอีกด้วย ส่วนการดื่มเครื่องดื่มชูกำลัง เช่น กระทั่งแดง เอ็ม 150 พบว่า เกือบครึ่งของคนไร้บ้านดื่มเครื่องดื่มชูกำลัง โดยส่วนใหญ่ดื่มวันละ 1 ขวด และดื่มประมาณ 3-4 วันต่อสัปดาห์

คำถามหลักของงานวิจัยในส่วนนี้ คือ คนไร้บ้านแต่ละคนเลือกมีพฤติกรรมความเสี่ยงด้านสุขภาพแตกต่างกันหรือไม่ อย่างไร และผลการวิจัยพบว่า ไม่มีความแตกต่างกันของโอกาสที่สูบบุหรี่ / ดื่มสุรา / ดื่มเครื่องดื่มบำรุงกำลังระหว่างคนไร้บ้านที่มีคุณลักษณะแตกต่างกัน ไม่ว่าจะพิจารณาจากระดับการศึกษา ศาสนา ภาคและเขตที่อยู่อาศัยของบ้านเกิด ความเพียงพอของรายได้ต่อค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน และเขตที่อยู่อาศัยในปัจจุบัน โดยมีประเด็นที่น่าสนใจเกี่ยวกับความเพียงพอของรายได้ พบว่า คนไร้บ้านที่มีรายได้เพียงพอต่อรายจ่ายในชีวิตประจำวัน มีความของโอกาสที่สูบบุหรี่ / ดื่มสุรา / ดื่มเครื่องดื่มบำรุงกำลัง ไม่แตกต่างจากคนไร้บ้านที่มีรายได้ไม่เพียงพอต่อรายจ่ายในชีวิตประจำวัน

สำหรับปัจจัยหลักที่กำหนดพฤติกรรมเสี่ยง พบว่า 1) ผู้ชายมีแนวโน้มสูบบุหรี่ ดื่มเหล้า และเครื่องดื่มบำรุงกำลังสูงกว่าผู้หญิงอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ (ประมาณ 3.65 เท่า เปรียบเทียบกับ 4.78 เท่า และ 1.97 เท่า ตามลำดับ) และ 2) การมีพื้นเพในบางภูมิภาคทำให้มีแนวโน้มมีพฤติกรรมเสี่ยงด้านสุขภาพสูงกว่าโดยเปรียบเทียบ รวมทั้ง 3) การดื่มสุรา และการดื่มเบียร์มีความสัมพันธ์กันสูงมาก โดยการเป็นคนไร้บ้านดื่มสุราทำให้มีแนวโน้มเป็นคนดื่มเบียร์เพิ่มขึ้น 15 เท่าโดยเปรียบเทียบกับคนไร้บ้านที่ไม่ดื่มสุรา หรือในทางตรงกันข้ามก็เช่นเดียวกัน อีกทั้ง 4) การสูบบุหรี่มีความสัมพันธ์กับการดื่มสุรา และเครื่องดื่มบำรุงกำลัง โดยคนไร้บ้านที่ดื่มสุรา หรือเครื่องดื่มบำรุงกำลัง มีแนวโน้มที่จะสูบบุหรี่เพิ่มขึ้นอีก 1 เท่าโดยเปรียบเทียบกับคนไร้บ้านที่ไม่ดื่ม(รายละเอียดดังแสดง ตาราง 5.7) ทำให้ประเด็นความเสี่ยงด้านสุขภาพยังมีความสำคัญที่ยังต้องมีนโยบายส่งเสริม และป้องกันอย่างต่อเนื่อง

²⁵ การสำรวจอนามัยและสวัสดิการ พ.ศ.2556 สำนักงานสถิติแห่งชาติ

ออนไลน์ : <http://service.nso.go.th/nso/nsopublish/themes/files/healthy/healthRep56.pdf>

²⁶ การสำรวจอนามัยและสวัสดิการ พ.ศ.2556 สำนักงานสถิติแห่งชาติ

ออนไลน์ : <http://service.nso.go.th/nso/nsopublish/themes/files/healthy/healthRep56.pdf>

ตารางที่ 5. 7 ผลการวิเคราะห์การถดถอยด้วยตัวแบบ Logistic regression ของพฤติกรรมเสี่ยงด้านสุขภาพ

ตัวแปรที่สนใจ	B	S.E.	Sig.	Pseudo R2
สูบบุหรี่ = 1 ไม่สูบบุหรี่ = 0				0.350
การดื่มเหล้า	0.932	0.312	0.003	
การดื่มเครื่องดื่มบำรุงกำลัง	0.752	0.268	0.005	
ผู้ชาย	1.296	0.364	0.000	
พื้นเพเป็นคนภาคเหนือ	1.004	0.501	0.045	
ดื่มเหล้า = 1 ไม่ดื่ม = 0				0.508
การสูบบุหรี่	0.951	0.321	0.003	
การดื่มเบียร์	2.793	0.425	0.000	
ผู้ชาย	1.564	0.463	0.001	
กลุ่มอายุ 70 ปีขึ้นไป	-2.897	1.094	0.008	
พื้นเพเป็นคนตะวันออกเฉียงเหนือ	1.099	0.470	0.019	
ดื่มเครื่องดื่มบำรุงกำลัง = 1 ไม่ดื่ม = 0				0.180
การสูบบุหรี่	0.790	0.267	0.003	
การดื่มเบียร์	0.848	0.320	0.008	
ผู้ชาย	0.678	0.329	0.039	
พื้นเพเป็นคนภาคกลาง	-0.775	0.358	0.031	

- หมายเหตุ
1. เลือกนำเสนอเฉพาะตัวแปรตัวแปรที่มีนัยสำคัญทางสถิติ โดยควบคุมอิทธิพลของตัวแปรอิสระอื่นๆ เป็นที่เรียบร้อยแล้ว และทั้งหมดไม่มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.1 แต่อย่างไรก็ตาม
 2. Odds ratio = e^B และแปลผลเป็นจำนวนเท่า

บทที่ 6

นิยาม และมายาคติเกี่ยวกับความเป็นจริงของคนไร้บ้านในพื้นที่กรุงเทพมหานคร

รณภูมิ สามัคคีคารมย์

6.1 ฐานคิดในการสำรวจ

การสำรวจในครั้งนี้ดำเนินการภายใต้แนวคิดการเป็นส่วนหนึ่งของสังคม (Social inclusion) ซึ่งหมายถึงการที่สังคมให้คุณค่ากับทุกคนในฐานะพลเมือง เคารพในความแตกต่าง และตอบสนองความต้องการที่หลากหลายของทุกคนในสังคม อีกทั้งทุกคนยังสามารถมีส่วนร่วมในสังคมอย่างเต็มที่ ซึ่งการใช้วิธีการเป็นส่วนหนึ่งของสังคมในการดำเนินงานจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องพิจารณาถึงมิติการเข้าถึงต้นทุนต่าง ๆ ของสังคม ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นต่อการดำรงชีวิต ได้แก่ โภชนาการและอาหาร บ้านเรือนที่เหมาะสม สินค้าและบริการที่จำเป็นและบริการสุขภาพอนามัยการเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ต้องพิจารณาถึงการเข้าถึงและการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคมต่าง ๆ เช่น การจ้างงาน การศึกษาและการศึกษาต่อเนื่อง กิจกรรมเกี่ยวกับศิลปะวัฒนธรรม การกีฬาและการพักผ่อน การเลือกตั้งและการตัดสินใจ เป็นต้น อีกทั้งต้องให้ความสำคัญกับอุปสรรคต่าง ๆ ในการเข้าถึงต้นทุน และการมีส่วนร่วมซึ่งล้วนแล้วแต่จะนำไปสู่การกีดกันทางสังคมได้ ซึ่งอุปสรรคหลายอย่างสามารถวัด อาทิ ทักษะการอ่านออกเขียนได้ เวลา และความสามารถในการเข้าถึงทรัพยากรหรือต้นทุน ความห่างไกล การสื่อสารเดินทาง มิติเศรษฐกิจ สุขภาพ สุขภาวะ ความพิการ การสนับสนุนทางสังคม และการตีตราแบ่งแยก เป็นต้น²⁷ เพราะฉะนั้นการสำรวจในครั้งนี้จึงมีกระบวนการที่ตั้งต้นจากการให้สำคัญกับคนที่นิยามตนเองว่าเป็นคนไร้บ้าน ในฐานะมนุษย์คนหนึ่งที่มีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่เท่าเทียมกับคนอื่นในสังคม และการทำความเข้าใจคนไร้บ้าน และภาวะคนไร้บ้านจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งที่จะต้องทำความเข้าใจกับปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการเข้าถึงต้นทุนต่าง ๆ ของสังคมซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นต่อการดำรงชีวิต การเข้าถึงและการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคม และอุปสรรคต่าง ๆ ที่มีส่วนในการขัดขวางการเข้าถึง และการมีส่วนร่วมดังกล่าวด้วย

6.2 นิยาม "คนไร้บ้าน" และ "ภาวะคนไร้บ้าน" เชิงปฏิบัติการ

สิ่งที่เสมือนจุดเริ่มต้น และจุดร่วมเริ่มแรกของกระบวนการสำรวจคนไร้บ้านนั้นคือ การให้นิยาม หรือความหมายในเชิงปฏิบัติการในการสำรวจจึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะหากทีมผู้ดำเนินโครงการ ทีมอาสาสมัครในการดำเนินการสำรวจ แยกนำคนไร้บ้านในฐานะบุคคลสำคัญในการช่วยคัดเข้า และคัดออก (Inclusion and exclusion) ว่าใครคือคนที่เป็นคนไร้บ้านเพื่อทำการสำรวจข้อมูลต่อไป รวมทั้งภาคีที่มีส่วน

²⁷ Westfall R.,2010.*Dimensions of Social Inclusion and Exclusion In Yukon* (2010)

เกี่ยวข้องที่จะนำผลการสำรวจไปใช้ประโยชน์ต่อไป ไม่มีความชัดเจนหรือสับสนในนิยามความหมายของคนไร้บ้านที่ย่อมส่งผลให้ข้อมูลที่ได้อาจไม่ตรงกับความจริงที่เป็นเป้าหมายสำคัญของโครงการสำรวจในครั้งนี้ ดังนั้น การสำรวจคนไร้บ้านที่ปรากฏในหลายประเทศพบว่า รัฐบาลหรือหน่วยงานของประเทศที่ทำงานเกี่ยวกับคนไร้บ้านจำนวนหนึ่งพยายามที่จะนิยาม ‘คนไร้บ้าน’ ทั้งกำหนดเพื่อการสำรวจและศึกษาวิจัย จนถึงการจัดขอบเขตในการทำงานช่วยเหลือและขับเคลื่อนเชิงนโยบาย จากงานศึกษาเกี่ยวกับคนไร้บ้านหลายชิ้น ได้ชี้ให้เห็นว่านิยาม ‘คนไร้บ้าน’ เป็นสิ่งที่อาจปรากฏขึ้นมากกว่าหนึ่งนิยามในแต่ละพื้นที่ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความตกลงของหน่วยงานที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับประเด็น ‘คนไร้บ้าน’ และบริบทสังคม วัฒนธรรม การเมือง นโยบาย และระบบสวัสดิการของประเทศนั้น ๆ

การทบทวนรายงานการสำรวจและเอกสารการสำรวจคนไร้บ้านในหลายประเทศ ได้ชี้ให้เห็นความหลากหลายของนิยาม ‘คนไร้บ้าน’ ภายใต้ลักษณะร่วม และวิธีการสำรวจที่มีการพัฒนาแม่แบบและข้อจำกัดในการสำรวจ ดังจะขอกกล่าวถึงรายละเอียดดังต่อไปนี้

การนิยามคนไร้บ้าน ทั้งหมดจะตั้งอยู่บนพื้นฐานสำคัญ 2 ประการ คือ ลักษณะหรือสภาพที่อยู่อาศัย และระยะเวลาของการ ‘ไร้บ้าน’ The United States Department of Housing and Urban Development (HUD)²⁸ ได้ให้นิยามของคนไร้บ้านอันพอสรุปได้ คือ ปัจเจกบุคคลหรือครอบครัวที่ขาดแคลนที่อยู่อาศัยถาวรหรือที่เพียงพอในเวลากลางคืน, มีที่พักอาศัยเวลากลางคืนที่ผิดปกติวิสัย อาทิเช่น ในรถในสวน ตึกร้าง สถานีรถไฟหรือสถานีรถไฟ หรือบนพื้น, ที่พักอาศัยที่จัดหาให้ชั่วคราวโดยรัฐบาลกลางหรือรัฐบาลท้องถิ่นสำหรับผู้มีรายได้น้อยหรือจัดหาให้โดยองค์กรการกุศลต่างๆ, ที่พักอาศัยที่ไม่เหมาะสำหรับการอาศัยของมนุษย์ ตลอดจนปัจเจกบุคคลหรือครอบครัวที่มีความเสี่ยงในการจัดมีลักษณะการอยู่อาศัยในลักษณะดังกล่าว หรือ ‘ไร้บ้าน’²⁹ รวมถึงเยาวชนที่มีแนวโน้มจะกลายเป็นคนไร้บ้าน³⁰ Department of Communities and

²⁸ The McKinney-Vento Homeless Assistance Act As amended by S. 896 The Homeless Emergency Assistance and Rapid Transition to Housing (HEARTH) Act of 2009

²⁹ (A) กำลังจะสูญเสียที่อยู่อาศัยของตน ไม่ว่าจะเป็นที่อยู่อาศัยที่เช่า หรือ ไม่ได้เช่าก็ตาม ที่อยู่อาศัยที่อยู่ร่วมกับผู้อื่น และห้องพักในโรงแรมที่ไม่ได้จ่ายโดยรัฐบาลหรือองค์กรการกุศล โดยต้องมีหลักฐานดังต่อไปนี้ (i) คำสั่งสารให้ปัจเจกบุคคลหรือครอบครัวย้ายออกภายใน 14 วันจากการฟ้องขับไล่ (ii) ปัจเจกบุคคลหรือครอบครัวที่อยู่อาศัยในเวลากลางคืนตามห้องพักในโรงแรมที่ขาดปัจจัยที่จำเป็นต่อการอยู่อาศัยเกินกว่า 14 วัน หรือ (iii) หลักฐานที่น่าเชื่อถือเพื่อแสดงว่าเจ้าของหรือผู้ให้เช่าไม่อนุญาตให้ปัจเจกบุคคลหรือครอบครัวอาศัยมากกว่า 14 วัน หรือคำกล่าวใดๆ จากปัจเจกบุคคลหรือครอบครัวที่ร้องขอความช่วยเหลือที่น่าเชื่อถือ

(B) ไม่สามารถระบุที่อยู่อาศัยอื่นๆได้

(C) ขาดทรัพยากรหรือเครือข่ายสนับสนุนที่จำเป็นสำหรับการให้ได้มาซึ่งที่อยู่อาศัยถาวร

³⁰ เยาวชนที่อยู่ตามลำพังและครอบครัวคนไร้บ้านที่มีเด็กและเยาวชนจะเข้าข่ายเป็นคนไร้บ้านตามกฎหมายของรัฐก็ต่อเมื่อ (A) เป็นผู้ที่ไม่ได้อยู่อาศัยในที่อยู่อาศัยถาวรมาเป็นเวลานาน (B) เป็นผู้ที่ยู่ไม่เป็นหลักแหล่ง โดยดูจากการย้ายที่อยู่อาศัยบ่อยครั้งในช่วงเวลาหนึ่ง (C) ผู้ที่มีแนวโน้มจะอยู่ตามลำพังหรืออยู่ในครอบครัวคนไร้บ้านต่อเนื่องเนื่องจากการพิการเรื้อรัง เงื่อนไขทางกายภาพและจิตใจที่เรื้อรัง ติดสารเสพติด เคยประสบกับความรุนแรงในครอบครัวหรือการถูกละเมิดในวัยเด็ก เป็นเด็กหรือเยาวชนที่มีความพิการ หรือมีอุปสรรคต่อการจ้างงาน

Local Government³¹ ของสหราชอาณาจักร ได้ให้นิยามของคนไร้บ้านว่ามีผู้ใช้ที่อาศัยหลับนอนในพื้นที่สาธารณะหรือสถานพักพิงเป็นเวลาต่อเนื่อง 28 วันเท่านั้น หากแต่รวมถึงกลุ่มที่มีความเสี่ยงสูงในการกลายเป็นคนไร้บ้าน อันได้แก่ กลุ่มที่เป็นผู้เช่าที่ถูกไล่ออก, เป็นเจ้าของบ้านที่กำลังจะถูกยึดโดยเจ้าหนี้, กรณีมีบ้าน แต่อยู่ไม่ได้จัดเป็นคนไร้บ้านด้วย, เป็นสถานที่พักชั่วคราว เช่น hostel, อาศัยอยู่กับเพื่อนหรือครอบครัว แต่อยู่ได้ชั่วคราว, การปราศจากการได้รับอนุญาตให้อยู่ในที่พักอาศัยปัจจุบันอย่างถูกต้อง, อาศัยอยู่ในบ้านที่มีความรุนแรง, อาศัยอยู่ในบ้านสภาพย่ำแย่ (poor condition), อาศัยอยู่ในบ้านเช่า โดยไม่มีความสามารถในการจ่าย, อาศัยอยู่ในบ้านที่เคลื่อนที่ไปมาได้ ในทางเดียวกับ Australian Bureau of Statistics³² ที่ให้นิยามคนไร้บ้านว่ากลุ่มคนที่อยู่ที่อยู่อาศัยชั่วคราว เต็นท์ หรือนอนในพื้นที่สาธารณะ, อาศัยอยู่ในสถานที่พักพิงสำหรับคนไร้บ้าน, อาศัยอยู่ในสถานที่พักพิงชั่วคราวร่วมกับครอบครัวอื่นๆ และประเทศญี่ปุ่น ตามกฎหมาย Special Measures Law Concerning Assistance for the Rehabilitation of the Homeless³³ ที่ขับเคลื่อนโดยกระทรวงสาธารณสุข แรงงานและสวัสดิการ ได้ให้นิยามคนไร้บ้านไว้อย่างกว้างๆ ว่าเป็น คนที่ไม่สามารถอยู่อาศัยเป็นหลักแหล่ง ใช้ชีวิตประจำวันในสวนสาธารณะของเมือง ริมน้ำ บนถนน ในสถานีรถไฟ ฯลฯ ในส่วนของประเทศอินเดีย The Census of India, Ministry of home Affair³⁴ ได้ให้นิยามอย่างกว้างว่าคนไร้บ้านคือคนที่ไม่ได้อยู่อาศัยในบ้านตามลักษณะสำมะโนประชากร เช่น โครงสร้างสร้างที่มีหลังคา ในขณะที่ Ministry of Urban Development³⁵ ให้นิยามละเอียดลงไปอีกว่า คือ กลุ่มคน ผู้คนซึ่งไม่มีบ้านทั้งที่เป็นของตนเองหรือเช่าผู้อื่น แต่อยู่อาศัยและหลับนอนบนทางเท้า สวนสาธารณะ สถานีรถไฟ สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย ภายนอกร้านค้าและโรงงาน อยู่อาศัยในสถานที่ก่อสร้าง ใต้สะพาน ท่อระบายน้ำ และที่อื่นๆ, ใช้ชีวิตในตอนกลางคืนในที่พักพิงชั่วคราว ที่พักไม่เป็นหลักแหล่ง ที่พักกระยะสั้น ที่อยู่ของขอทาน และบ้านพักของเด็ก เป็นต้น, ใช้ชีวิตอยู่ในโครงสร้างชั่วคราวที่ไม่มีผนังและหลังคา เช่น หลังคาแผ่นพลาสติก ผ้าคลุมหรือหลังคาหญ้าแฝกซึ่งอยู่บนทางเท้า สวนสาธารณะ เตี้ยผ้าใบ และที่อื่นๆที่เหมือนกัน ในขณะที่ประเทศออสเตรเลีย³⁶ ให้นิยามภาวะการไร้บ้านใช้ความหมายทางวัฒนธรรมเป็นตัวกำหนด โดยมีชุมชนเป็นคนกำหนดว่ามาตรฐานขั้นต่ำของการมีบ้านต้องเป็นอย่างไร เช่น อยู่ในแฟลต มี 1 ห้องนอน ห้องครัว ห้องนั่งเล่น และห้องน้ำเป็นของตนเอง โดยไม่นับคนที่อยู่ในโรงเรียนสอนศาสนา คุก มหาลัย สถานพยาบาล แบ่งเป็น 3 ประเภทกล่าวคือ

³¹ Department of Communities and Local Government, Homelessness data: notes and definitions (2014)

³² Australian Bureau of Statistics, Position Paper - ABS Review of Counting the Homeless Methodology (Aug 2011).

³³ Special Measures to support the Self-Reliance of the Homeless.

³⁴ Graham Tipple and Suzanne Speak, "Definitions of Homelessness in Developing Countries," Habitat International. 29 (2005) 337–352.

³⁵ The National Report on Homeless for Supreme Court of India, Permanent Shelter for Urban Homeless Populations (Tenth Report of the Commissioners of the Supreme Court) (2011).

³⁶ Australian Census Analytic Program Counting the Homeless Australia 2006/AUSTRALIAN BUREAU OF STATISTICS (2006).

1. ไร้บ้านปฐมภูมิ หรือไร้บ้านพื้นฐาน คือ คนที่ไม่มีที่อาศัยแบบพื้น ๆ เช่น คนที่นอนตามท้องถนน นอนในสวน ที่ทิ้งร้าง ในรถ ตู้สินค้า
2. ไร้บ้านทุติยภูมิ คือคนที่เคลื่อนย้ายระหว่างสถานที่พักพิงไปเรื่อย ๆ เช่น บ้านเพื่อน สถานที่พักฉุกเฉิน โรงแรม บ้านอยู่ประจำในระยะเวลาที่น้อยกว่า 12 สัปดาห์
3. ไร้บ้านตติยภูมิ คือ คนที่อาศัยในบ้านพักมากกว่า 13 สัปดาห์ แต่อยู่ในที่ที่ต่ำกว่ามาตรฐานขั้นต่ำที่ชุมชนกำหนด

ในขณะที่ประเทศสหรัฐอเมริกาได้ใช้นิยามการไร้บ้านตามกฎหมายช่วยเหลือคนไร้บ้าน ปี 1987 (The Stewart B. McKinney Homeless Assistance Act of 1987) ที่ให้นิยามว่า คนที่ขาดที่พักอาศัยช่วงกลางคืนโดยทั่วไปที่เพียงพอและ มั่นคงถาวร หรือคนที่มีที่พำนักเป็นที่หลบภัยชั่วคราว หรือพำนักในสถาบันต่าง ๆ หรือที่ที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อพักเพียงชั่วคราวเท่านั้นตามหลักความเป็นมนุษย์ไม่ว่าจะเป็นของสาธารณะหรือเอกชน (รวมถึงมีมีปัญหาสุขภาพจิต)

ในขณะที่ประเทศแคนาดาได้ใช้นิยามการไร้บ้านตามกฎหมายช่วยเหลือคนไร้บ้าน ปี 1987 (The Stewart B. McKinney Homeless Assistance Act of 1987) ที่ให้นิยามว่า คนที่ขาดที่พักอาศัยช่วงกลางคืนโดยทั่วไปที่เพียงพอและ มั่นคงถาวร หรือคนที่มีที่พำนักเป็นที่หลบภัยชั่วคราว หรือพำนักในสถาบันต่าง ๆ หรือที่ที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อพักเพียงชั่วคราวเท่านั้นตามหลักความเป็นมนุษย์ไม่ว่าจะเป็นของสาธารณะหรือเอกชน (รวมถึงมีมีปัญหาสุขภาพจิต)

อย่างไรก็ดี แม้จะมีการนิยามคนไร้บ้านจากหน่วยงานรัฐของแต่ละประเทศตั้งที่ยกตัวอย่างข้างต้นแล้ว ในการศึกษาหรือสำรวจคนไร้บ้านในเชิงวิชาการยังได้ปรากฏการให้นิยามคนไร้บ้านที่แตกต่างออกไปจากแกนหลักของนิยามโดยภาครัฐเช่นกัน ยกตัวอย่างเช่น การสำรวจคนไร้บ้านในเมืองชิคาโก ของ Peter H. Rossi ได้นิยามคนไร้บ้านอย่างกว้างที่สุด คือ กลุ่มคนที่อยู่ในศูนย์พักพิง (Shelter) และกลุ่มคนที่อยู่ในพื้นที่สาธารณะช่วง the dead of the night หรือ 1 pm. – 6 pm.³⁷ ในขณะที่ Susser E, Conover S, Struening EL. ซึ่งได้ทบทวนการสำรวจความป่วยทางจิตของคนไร้บ้านในสหรัฐอเมริกาช่วงทศวรรษ 1980 ในบทความ "Mental Illness in the Homeless: Problems of Epidemiologic Method in Survey of the 1980s"³⁸ ได้ชี้ให้เห็นว่างานสำรวจส่วนใหญ่ให้นิยามคนไร้บ้านว่าเป็นกลุ่มคนที่หลับน้อยในศูนย์พักพิง (Shelter) หรือพื้นที่สาธารณะ (Public Space) อย่างไรก็ตาม นิยามนี้อาจไม่ครอบคลุมคนไร้บ้านในปัจจุบันทั้งหมด เพราะมีกลุ่มคนไร้บ้านอีกจำนวนหนึ่งที่ไม่ปรากฏให้เห็นในสองพื้นที่ดังกล่าว

³⁷ Peter H. Rossi, *Down and out in America: The Origins of Homelessness* (Chicago: University of Chicago Press, 1989).

³⁸ Susser E, Conover S and Struening EL., "Mental Illness in the Homeless: Problems of Epidemiologic Method in Survey of the 1980s," *Community Mental Health Journal*. 1990 Oct;26(5), 391-414.

จากนิยามของคนไร้บ้านข้างต้นจะเห็นได้ว่า ‘คนไร้บ้าน’ จะเป็นกลุ่มคนที่ถูกให้ความหมายค่อนข้างแตกต่างและหลากหลาย เหมือนดังที่ P. J. Fischer ได้สรุปว่า “ผู้เขียนได้ชี้ให้เห็นว่าเส้นแบ่งระหว่างคนไร้บ้าน คนไร้บ้านเป็นคราวๆ และคนที่เป็น marginally house เป็นสิ่งที่พร่าเลือน”³⁹ ตลอดจนปัจจัยด้านเวลาของการเป็นคนไร้บ้านก็ยังคงเป็นที่ถกเถียงกัน โดยในบางพื้นที่หรือบางหน่วยงานใช้เกณฑ์ให้ผู้ไร้บ้าน 30 วันเป็นคนไร้บ้าน ในขณะที่บางหน่วยงานมิได้กำหนดเกณฑ์ของเวลาในการเป็นคนไร้บ้าน เช่นเดียวกับ ขอบเขตของการเป็น ‘คนไร้บ้าน’ ที่หลายนิยามได้รวมกลุ่มคนที่อยู่ใน ‘ความเสี่ยง’ ในการไร้บ้านไว้ด้วยเช่นกัน อย่างไรก็ตาม ภายใต้อาณัติของประเทศไทย เราอาจพอเห็น ‘แก่น’ ของคนไร้บ้านหรือนิยามทั่วไปได้ว่าเป็น กลุ่มคนที่ไร้ที่อยู่อาศัยถาวร และสามารถพบได้บนท้องถนนหรือพื้นที่ที่ตอบสนองความต้องการของคนไร้ที่อยู่อาศัย อาทิ ศูนย์พักพิง หรือสถานที่แจกอาหาร

ดังนั้นในการสำรวจครั้งนี้ จึงได้กำหนดนิยามเชิงปฏิบัติการของ "คนไร้บ้าน" คือ คนที่อยู่ในภาวะไร้บ้านในขณะที่ทำการสำรวจ โดยรวมคนที่พักพิงคนเร่ร่อนไร้บ้านและไร้ที่พึ่งชั่วคราวของรัฐ และเอกชน แต่ไม่รวมถึงผู้ป่วยข้างถนน ในขณะที่ภาวะไร้บ้าน นั้นได้นิยามผ่านความหมายทางวัฒนธรรมของสังคมไทย ดังเช่นการนิยามภาวะไร้บ้านของออสเตรเลียที่ยึดเอาความหมายทางวัฒนธรรมเป็นหลัก ซึ่งเป็นการกำหนดความหมายที่มีลักษณะที่เหมาะสมและละเอียดอ่อนต่อบริบทสังคม วัฒนธรรม การเมือง นโยบาย และระบบสวัสดิการของประเทศนั้น ๆ เพราะฉะนั้น "ภาวะคนไร้บ้าน" ในวัฒนธรรมไทยจึงหมายถึง สถานการณ์ช่วงใดช่วงหนึ่งของชีวิตที่ไม่สามารถอยู่อาศัย และใช้ชีวิตประจำวันในที่อยู่อาศัยที่มั่นคงอย่างเป็นประจำ โดยเฉพาะเวลากลางคืน ที่ไม่ใช่โรงเรียนสอนศาสนา เรือนจำ สถานกักกัน สถานีตำรวจ ศาล มหาลัย หอพัก สถานพยาบาล สถานที่พักพิง โรงแรม ซึ่งมีรูปแบบของการใช้ชีวิตช่วงนั้นในพื้นที่สาธารณะที่ไม่มีลักษณะเป็นที่อยู่อาศัยโดยเฉพาะเวลากลางคืน เช่น ริมนน วัด ศาลเจ้า สวนสาธารณะ ตลาด

ซึ่งความหมายทางวัฒนธรรมนี้ได้สืบทอดผ่านประสบการณ์ และการรับรู้ของแกนนำคนไร้บ้าน ในฐานะผู้ที่ทำหน้าที่ในการคัดเข้าและคัดออกในการทำการสำรวจ ร่วมกับการรับรู้ของทีมดำเนินโครงการ และทีมอาสาสมัครในการสำรวจ ในการตรวจสอบและตัดสินใจร่วมกัน และเนื่องด้วยในการดำเนินการครั้งนี้เป็นการสอบถามข้อมูลจึงไม่สามารถรวมถึงผู้ป่วยข้างถนนที่ไม่สามารถให้ข้อมูลได้ เนื่องจากปัญหาสุขภาพจิต

³⁹ Fischer, Pamela J.; Breakey, William R., "The Epidemiology of Alcohol, Drug, and Mental Disorders among Homeless Persons," *American Psychologist*, Vol. 46(11), Nov 1991, 1115-1128.

6.3 มายาคติ และความจริงของคนไร่บ้าน

ผลจากการสำรวจในครั้งนี้ถือเป็นการยืนยันความจริงชุดหนึ่งในช่วงเวลาหนึ่งที่สามารถสะท้อน หรือช่วยรื้อสร้าง มายาคติที่เกี่ยวข้องกับคนไร่บ้านในสังคมไทย จากการทบทวนวรรณกรรมสามารถสังเคราะห์ได้ว่า มายาคติ (Myth) มีความหมายที่ลึกซึ้ง โดยมีนักวิชาการจำนวนมากไม่น้อยได้สังเคราะห์ และให้นิยามของมายาคติไว้ กล่าวคือ

อรวรรณ ปิลาณอินโรวาท (2549)⁴⁰ ได้ให้ความหมายของ มายาคติ (Myth) ว่ามีลักษณะเป็นเรื่องราว ซึ่งวัฒนธรรมหนึ่ง ๆ จะใช้อธิบายข้อเท็จจริง และความเป็นไป (ธรรมชาติ) ในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง มายาคติ มีลักษณะเหมือนลูกโซ่ที่ต่อเนื่องกัน ในขณะที่ไชยรัตน์ เจริญสินโอสถ (2555)⁴¹ ได้ยกตัวอย่างเกี่ยวกับมายาคติ ไว้ว่า การใช้เสื่อกัน ฝนมิใช่เพื่อการกันฝนอย่างเดียว แต่การใช้เสื่อกันฝนก็บ่งบอกถึงสภาพอากาศในขณะนั้น ด้วย เพียงแต่ เราคุ้นเคย เคยชิน จนมองข้ามไป ความหมายในระดับนี้หรือที่ Roland Barthes นักสัญวิทยา คนสำคัญเรียกว่า “ความหมายในระดับที่สอง” (the second-level signification) กล่าวคือ เป็นการมองข้าม หรือมองไม่เห็นความหมายใน ระดับที่วัตถุ/สิ่งของต่าง ๆ มีฐานะเป็นสัญญาณหรือถูกทำให้กลายเป็น สัญญาณ มีบทบาทหน้าที่ในเชิงสัญญาณ (sign-function) ไป มองเห็นแต่การเป็นวัตถุสิ่งของเพื่อการใช้สอยแคบ ๆ ของสิ่งของเหล่านั้น Roland Barthes เรียกกระบวนการในการเปลี่ยนแปลง ลดทอน ปิดบัง อำพราง ปิดเบื้องฐานะการเป็นสัญญาณของสรรพสิ่ง ในสังคมให้กลายเป็นเรื่องธรรมชาติ เป็นสิ่งปกติธรรมดาหรือเป็นสิ่งที่ มีบทบาทหน้าที่ในเชิงประโยชน์ ใช้สอยแคบ ๆ ในสังคมว่าคือ “กระบวนการสร้างมายาคติ” (Mythologies) และเรียกผลลัพธ์/ผลผลิตของกระบวนการนี้ว่า “มายาคติ” (myth/alibi/doxa) หรือความคิด/ความเชื่อที่ สอดรับกับระบบอำนาจ ที่ดำรงอยู่ในสังคมในขณะนั้น ในขณะที่สุชาดา ทวีสิทธิ์ (2554)⁴² ได้ให้ความหมาย ของมายาคติว่า เป็นตัวกำหนด/กำกับการรับรู้ของคนในสังคม หมายถึง ความคิด ความเชื่อที่ตายตัวบางอย่าง ซึ่งไปกำหนดซึ่งที่ถือกันว่าเป็น ‘ความจริง’ หรือกลายเป็นมาตรฐานกำหนดสิ่งที่คิดกันว่า ‘ถูกต้อง’ แต่จริง ๆ แล้วเป็นเพียงเรื่องที่ถูกและเชื่อตาม ๆ กันมาจากในอดีตถึงปัจจุบันจนท้ายที่สุดมายาคติเหล่านั้นมีอิทธิพลไป กำหนดภาพลักษณ์ ความรู้สึกนึกคิด ตลอดจนข้อปฏิบัติที่ตายตัว

ดังนั้นมายาคติต่อคนไร่บ้านจึงหมายถึง ความเชื่อที่ตายตัว ผ่านเรื่องเล่า เรื่องราวที่เชื่อตาม ๆ กัน มา ที่ไม่ได้ตรงไปตรงมา แต่กลับเป็นความหมายที่สองที่ถูกยกระดับขึ้นมาเพื่อให้สอดคล้องกับระบบอำนาจ ประกอบสร้างกลุ่มคนที่มีอำนาจมากกว่า และกดทับคนที่มีอำนาจน้อยกว่าในสังคม จนไปกำหนดว่าเป็น ‘ความจริง’ หรือกลายเป็นมาตรฐาน เป็นธรรมชาติที่เป็นจริง ไร้ข้อติติงสงสัย และกำหนดสิ่งที่คิด สิ่งที่เชื่อ

⁴⁰ อรวรรณ ปิลาณอินโรวาท. *กรอบวาทกรรมวิเคราะห์กับกรณีศึกษาไทย : มุมมองหนึ่งจากนิเทศศาสตร์, คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย* (2549)

⁴¹ ไชยรัตน์ เจริญสินโอสถ. *สัญวิทยา โครงสร้างนิยม หลังโครงสร้างนิยมกับการศึกษา*. รัฐศาสตร์. กรุงเทพฯ : วิชาษา. (2545)

⁴² สุชาดา ทวีสิทธิ์. *บทที่ 9 การพัฒนาสุขภาพของผู้หญิงในประเทศไทย ใน ประชากรและสังคม 2554 จุดเปลี่ยนประชากร จุดเปลี่ยนสังคมไทย*. มหิดล. กรุงเทพฯ (2554)

สิ่งที่ปฏิบัติกันนั้นว่า ‘ถูกต้อง’ จนท้ายที่สุดมายาคติเหล่านั้นมีอิทธิพลไปกำหนดภาพลักษณ์ ความรู้สึกนึกคิด ตลอดจนข้อปฏิบัติที่ตายตัว

จากการทบทวนและสังเคราะห์ผลการศึกษาทั้งใน และต่างประเทศทำให้เห็นถึงความสำคัญของมายาคติ ในลักษณะที่เป็นตัวกำหนด หรือสร้างผลกระทบเชิงลบต่อทั้งบุคคลที่มีอำนาจน้อยกว่าในสังคม จนถึงกระทบต่อโครงสร้างนโยบายของแต่ละสังคม ดังเช่นในหลายกรณี อาทิ มายาคติต่อพืชตัดต่อพันธุกรรมที่เชื่อว่า จีเอ็มโอไม่ใช่เรื่องแปลกใหม่ แต่ก็คือการปรับปรุงให้ได้พันธุ์พืชที่ดีแบบทั่วไปนั่นเอง ซึ่งนักวิทยาศาสตร์ และบรรษัทข้ามชาติที่ผลิตพืชจีเอ็มโอพยายามสร้างความเข้าใจผิดให้กับสาธารณชน ทั้ง ๆ ที่ในความเป็นจริงแล้วมีการศึกษาทางวิทยาศาสตร์ที่ชี้ชัดว่าเป็นการทำลายระบบนิเวศ และสร้างอันตรายให้กับมนุษย์ และกำลังสร้างปัญหาทางจริยธรรมและศีลธรรมในสังคมอีกด้วย⁴³

ในขณะที่สังคมไทยยึดมั่น และปฏิบัติตามอุดมการณ์ชายเป็นใหญ่ ที่ผลิตสร้างมายาคติที่ว่าความไม่เท่าเทียมระหว่างเพศเป็นเรื่องความสมดุลของธรรมชาติ และสังคม ไม่จำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงเพราะจะทำให้ธรรมชาติ และสมดุลเปลี่ยนไป ทำให้ปัญหาของผู้หญิงไม่ได้รับการแก้ไข หรือมายาคติที่เชื่อว่าผู้หญิงเหมาะกับงานบ้าน และดูแลสมาชิกทุกคนในครอบครัว มายาคติและอคติต่อผู้หญิงเหล่านั้นเหนียวรั้ง ความก้าวหน้าของผู้หญิง ทำให้ผู้หญิงเข้าไม่ถึงความเป็นธรรมและทรัพยากร และเข้าไม่ถึงสุขภาวะที่ควรได้รับ⁴⁴ แม้กระทั่งระดับโครงสร้างนโยบายของประเทศที่พบว่า ความเชื่อหลายข้อฝังลึกมาหลายชั่วอายุคน คนเชื่อก็คงยึดมั่นถือมั่นว่าเป็นความจริง ถึงแม้ข้อมูลหลักฐานเชิงประจักษ์มากมายวันนี้จะพิสูจน์ชัดแล้วว่า เป็นเพียง “มายาคติ” หรือความเชื่อที่ไม่ใช่ความจริง มายาคติเรื่องหนึ่งซึ่งดูจะฝังลึกมากเมื่อพิจารณาจากแนวคิดที่จะปรับลด หรือยกเลิกสวัสดิการพื้นฐานในไทยซึ่งพัดกระพือเป็นข่าวลือข่าวลวงอยู่เนืองๆ คือ ความเชื่อที่ว่า “ถ้ารัฐแจกเงินคนจน คนจนก็จะประพฤติตัวเหลวไหล แบบมือขอรัฐอยู่ร่ำไป” คติพจน์ยอดฮิต “ให้เบ็ดและสอนตกปลา ดีกว่าให้ปลา” ซึ่งฟังเผิน ๆ ดูดี แต่ที่แท้สะท้อนมายาคติของผู้พูดหลายคน เพราะข้อเท็จจริงคือ การแจกเงินหลายกรณี เทียบเท่ากับการให้เบ็ดมากกว่าการให้ปลา เพราะผู้รับสามารถนำเงินไปซื้อเบ็ดเองได้ ปัญหาคือ “ผู้เชี่ยวชาญ” หลายคนนึกไม่ถึง และไม่เชื่อว่าคนจนรู้ดีพอที่จะนำเงินไปซื้อเบ็ด จึงไม่เห็นด้วยกับการแจกเงิน และเลยไปไม่เห็นด้วยกับการให้สวัสดิการพื้นฐานแนวช่วยเหลือทำนองนี้ ในความเป็นจริง ข้อมูลหลักฐานที่เพิ่มพูนขึ้นเรื่อย ๆ จากทั้งประเทศร่ำรวยและประเทศยากจน โลกพัฒนาแล้วจรดโลกกำลังพัฒนา บ่งชี้ว่าการ “แจกเงิน” ให้กับคนจนนั้นถ้าทำอย่างถูกวิธีก็สามารถช่วยเหลือคนจนได้มหาศาล โดยไม่บิดเบือนพฤติกรรม ไม่ทำให้คนจน “งอมืองอเท้า” ดังอคติของคนไม่จนหลายคน ในวันที่ทั่วโลกมีคนราวหนึ่งพันล้านคนที่พึ่งพา “ตาข่ายสวัสดิการ” ของรัฐ 119 ประเทศมีโครงการแจกเงินคนจนโดยไม่มีเงื่อนไขอย่างน้อยหนึ่งชนิด อีก 52 ประเทศแจกเงินโดยผูกกับเงื่อนไขบางประการ เช่น ผู้ปกครองยากจนต้องส่งลูกไปโรงเรียนจึงจะเข้าข่ายได้เงินช่วยเหลือจากรัฐ ในรายงานฉบับที่แบนเนอร์จีกับเพื่อนร่วมงานประเมินผลกระทบจากโครงการแจกเงินคนจน โดยรัฐเจ็ดโครงการทั่วโลก ในประเทศเม็กซิโก โมร็อกโก ฮอนดูรัส นิคاراกัว ฟิลิปปินส์ และอินโดนีเซีย โดยใช้

⁴³ ออนไลน์ <http://www.biothai.net/node/162> เข้าถึง 13 พฤษภาคม 2559

⁴⁴ สุชาดา ทวีสิทธิ์ อ่างแล้ว

วิธีทดลองแบบสุ่มและมีกลุ่มควบคุม ได้ข้อสรุปว่า “ไม่พบหลักฐานที่เป็นระบบใด ๆ ว่า โครงการแจกเงินเหล่านี้ลดแรงจูงใจของผู้รับที่จะหางานทำ” ข้อค้นพบของแบนเนอร์จึงกับที่มสอดคล้องกับผลการศึกษาชิ้นอื่นๆ เช่น รายงานปี 2014 ของธนาคารโลก ซึ่งสรุปผลการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับการประเมินผลกระทบของโครงการแจกเงินทั่วโลก พบว่า คนจนไม่ได้นำเงินที่ได้รับแจกไปใช้อย่างสิ้นเปลืองกับสุรา บุหรี่ หวย หรือสินค้าอื่น ๆ ที่ไม่ก่อให้เกิดประโยชน์แต่อย่างใด ข้อค้นพบดังกล่าวคัดค้านกับความเชื่อของคนทั่วไปอย่างชัดเจน

ดังนั้นจากข้อเท็จจริงดังกล่าวข้างต้นจึงเห็นได้ชัดว่า มายาคติมีผลกระทบต่อความคิด ความเชื่อ การปฏิบัติซึ่งกันและกันของคนในสังคม รวมถึงการวางแผนโครงการ นโยบาย กฎระเบียบ การดำเนินโครงการต่าง ๆ ของคนในสังคม และรัฐ โดยเฉพาะคนชายขอบที่ถูกกีดกันจากสังคม เช่นเดียวกับคนไร้บ้านในสังคมไทย ซึ่งจำนำเสนอต่อไปนี้

6.3.1 มายาคติ : คนไร้บ้านคือคนป่วยทั้งด้านร่างกายและจิตใจ (มีปัญหาสุขภาพจิต)

ข้อเท็จจริง : จากการสำรวจอย่างเป็นระบบในครั้งนี้นักพบว่า มีเพียงร้อยละ 3.9 ของคนไร้บ้านในพื้นที่สาธารณะและร้อยละ 1 ของคนไร้บ้านในสถานพักพิงชั่วคราวที่มีสาเหตุในการเป็นคนไร้บ้านมาจากความพิการ และจากการสังเกตและสอบถาม พบว่า คนไร้บ้านในพื้นที่สาธารณะร้อยละ 90.5 ไม่มีความพิการ และร้อยละ 66.8 ไม่มีโรคประจำตัว ซึ่งมีแนวโน้มเดียวกันกับคนไร้บ้านที่อยู่ในสถานพักพิงชั่วคราวร้อยละ 92.7 ไม่มีความพิการ และร้อยละ 59.4 ไม่มีโรคประจำตัว สอดคล้องกับการสำรวจของเมืองวอชิงตัน ของอเมริกา ตลอดช่วง 10 ปี (2005-2015)⁴⁵ ที่พบว่า ความทุกข์ทรมานจากการเจ็บป่วย หรือเป็นโรคเอ็ดส์ต่างหากที่สร้างความเปราะบางให้คนออกมาเป็นคนไร้บ้าน เพราะพวกเขาถูกออกจากงาน ไม่สามารถเข้าถึงระบบบริการสุขภาพ และการส่งเสริมสุขภาพ ซึ่งจากการสำรวจพบร้อยละ 0.2 ของคนไร้บ้านในพื้นที่สาธารณะที่มาเป็นคนไร้บ้านเนื่องจากติดโรคร้ายแรง ดังนั้นการเชื่อแบบยึดตามกันว่า ว่าคนไร้บ้านคือคนป่วย และคนโรคจิตจึงไม่ใช่ความจริงทั้งหมด

มายาคติ : คนไร้บ้านไม่ใช่คนไทย

ข้อเท็จจริง : จากการสำรวจ พบว่า ร้อยละ 96.5 ของคนไร้บ้านในพื้นที่สาธารณะ และร้อยละ 100 ของคนไร้บ้านในสถานพักพิงชั่วคราวมีบัตรประจำตัวประชาชน หรือ เอกสารรับรองความเป็นคนไทย ดังนั้นการเชื่อแบบตายตัวที่ว่าคนไร้บ้านไม่ใช่คนไทย จึงไม่ใช่ข้อเท็จจริง

⁴⁵ Kim, J. . *People in Purple Vol. 1 Why & Who are Homeless?* Retrieved from [\(http://www.jeankimhome.com/Documents/Books/30-PIP-Volume 1- REALITY- ROOT-CAUSES.pdf\)](http://www.jeankimhome.com/Documents/Books/30-PIP-Volume 1- REALITY- ROOT-CAUSES.pdf).(2015)

มายาคติ : คนไร้บ้านเป็นคนที่ไม่มีรากเหง้า ไม่มีบ้าน ไม่มีครอบครัว

ข้อเท็จจริง : จากการสำรวจกลับพบข้อเท็จจริงที่น่าสนใจว่า ร้อยละ 71.7 ของคนไร้บ้านในพื้นที่สาธารณะ และร้อยละ 68.8 ของคนไร้บ้านในสถานพักพิงชั่วคราวมีบ้าน หรือมีครอบครัว แต่เพียงกลับไปไม่ได้ หรือไม่อยากกลับไปได้ ในมีร้อยละ 6 และ 4.2 ที่มีบ้านและครอบครัวและสามารถกลับบ้านได้ตามลำดับ และร้อยละ 48.8 ของคนไร้บ้านในพื้นที่สาธารณะเคยกลับไปบ้านมาแล้ว ดังนั้นสิ่งที่เชื่อและเล่าต่อ ๆ กันว่า คนไร้บ้านเป็นคนที่ไม่มีรากเหง้า ไม่มีบ้าน ไม่มีครอบครัว จึงไม่ใช่ข้อเท็จจริงที่เป็นสากล

มายาคติ : คนไร้บ้านเป็นคนที่ไม่มีศักยภาพ ไม่มีต้นทุนใด ๆ

ข้อเท็จจริง : จากการสำรวจ พบว่า ร้อยละ 90.8 ของคนไร้บ้านในพื้นที่สาธารณะ และร้อยละ 74 ของคนไร้บ้านในสถานพักพิงชั่วคราว ต่างมีทักษะอาชีพต่าง ๆ มาก่อนเป็นคนไร้บ้าน อาทิ เกษตร ประมง ช่างก่อสร้าง กรรมกร ค้าขาย และพนักงานโรงงาน ในขณะที่คนไร้บ้านรวมทั้งพื้นที่สาธารณะและในสถานพักพิงชั่วคราว ถึงร้อยละ 43 เขียนหนังสือได้คล่อง และร้อยละ 40.4 พอเขียนได้บ้าง ในขณะที่ร้อยละ 81.3 รายงานว่าเรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 จนถึงระดับอุดมศึกษา ดังนั้นการเชื่อแบบตายตัวที่ว่าคนไร้บ้านเป็นคนที่ไม่มีศักยภาพ ไม่มีต้นทุนใด ๆ จึงไม่ใช่ข้อเท็จจริง

มายาคติ : คนไร้บ้านขี้เกียจ ไม่ทำงาน

ข้อเท็จจริง : จากการสำรวจอย่างเป็นระบบในครั้งนี้กลับพบว่า คนไร้บ้านไม่ได้อยู่เฉยรอการสงเคราะห์เพียงเท่านั้น แต่คนไร้บ้านในพื้นที่สาธารณะมีการทำงานเพื่อยังชีพ และให้ได้มาซึ่งรายได้ในการใช้จ่ายยังชีพในลักษณะของการทำงานรับจ้าง หาของเก่าเพื่อขาย และทำการค้าขาย ร้อยละ 35.7, 24.4 และ 11.3 ตามลำดับ แม้ว่าค่าใช้จ่ายนั้นจะไม่เพียงพอต่อการยังชีพแต่ละวันถึงร้อยละ 57.6 ก็ตาม ดังนั้นการเชื่อแบบตายตัวที่ว่าคนไร้บ้านขี้เกียจ ไม่ทำงาน จึงไม่จริงทั้งหมด

มายาคติ : ภาวะเศรษฐกิจเป็นสาเหตุอย่างเดียวที่ทำให้เกิดภาวะไร้บ้าน

ข้อเท็จจริง : จากการสำรวจ พบว่า มีหลายปัจจัยที่เป็นเหตุปัจจัยให้เกิดความเปราะบางในการเกิดภาวะไร้บ้าน และออกมาใช้ชีวิตเป็นคนไร้บ้าน ได้แก่ ปัจจัยด้านครอบครัว เช่น พ่อแม่เสียชีวิต และความรุนแรงในครอบครัวถึงร้อยละ 52 ในคนไร้บ้านในพื้นที่สาธารณะ และร้อยละ 65.7 ในคนไร้บ้านในสถานพักพิงชั่วคราว และปัจจัยจากการถูกกีดกันจากสังคม เช่น ผู้สูงอายุ ความพิการ การติดโรคร้ายแรง และต้องคดี ติดคุก ร้อยละ 8.4 ของคนไร้บ้านทั้งพื้นที่สาธารณะและสถานพักพิงชั่วคราว ดังนั้นข้อเท็จจริงคือมีหลายปัจจัยที่ผลักดันให้มีภาวะไร้บ้าน

มายาคติ : คนไร้บ้านเป็นคนอันตราย เสี่ยงต่ออาชญากรรม

ข้อเท็จจริง : จากการสำรวจกลับพบข้อมูลที่น่าตกใจว่า คนไร้บ้านร้อยละ 32.5 เคยมีประสบการณ์ช่วงใช้ชีวิตเป็นคนไร้บ้านตกเป็นเหยื่อของการละเมิดและความรุนแรง จากคนในสังคม เช่น ผู้ใช้สารเสพติด วัยรุ่นที่คึกคะนอง หรือ อันธพาล และร้อยละ 41.4 เคยขอความช่วยเหลือจากตำรวจ คนไร้บ้านด้วยกัน และเจ้าหน้าที่ของรัฐ เป็นต้น ดังนั้นมายาคติที่เชื่อว่า คนไร้บ้านเป็นคนอันตราย เสี่ยงต่ออาชญากรรม จึงไม่ใช่ความจริงทั้งหมด กลับกันพวกเขาคือเหยื่อของความรุนแรงที่ยากต่อการขอความช่วยเหลือและสนับสนุนจากสังคม และรัฐ สอดคล้องจากการศึกษาของสหรัฐอเมริกาที่พบว่า คนไร้บ้านคือเหยื่อมากกว่าผู้กระทำ ซึ่งยังถูกกระทำจากระบบโครงสร้าง และนโยบายที่ลดทอนความเป็นมนุษย์ การทอดทิ้ง โดยเฉพาะคนไร้บ้านที่เป็นผู้หญิง วัยรุ่น และเด็ก ซึ่งจากการศึกษาครั้งนี้พบ ผู้หญิงถึงร้อยละ 18.2 เพศทางเลือกจากการสังเกต ร้อยละ 1.8

มายาคติ : คนไร้บ้านต้องการเพียงบ้าน และอาชีพ

ข้อเท็จจริง : จากการสำรวจ พบว่า คนไร้บ้านโดยรวมมีความต้องการที่หลากหลายมากกว่าบ้าน และอาชีพ กล่าวคือ มีความต้องการอาหาร ร้อยละ 27.7 ที่พักอาศัย ร้อยละ 22.7 สวัสดิการรักษาพยาบาล ร้อยละ 18.8 เสื้อผ้า ร้อยละ 16.2 ที่อาบน้ำ ร้อยละ 13.7 และสวัสดิการทางสังคม ร้อยละ 11.7 และที่น่าสังเกตคือ ร้อยละ 21.7 ไม่ต้องการความช่วยเหลือ ซึ่งสะท้อนถึงความรู้สึกพอใจกับชีวิตในปัจจุบัน หรือ ระบบบริการและสวัสดิการของรัฐ และเอกชนยังเข้าไม่ถึง หรือไม่ตรงตามความต้องการของคนไร้บ้าน ดังนั้นข้อมูลเหล่านี้จึงเป็นประโยชน์กับรัฐในการขยายมุมมอง และมองให้เห็นความหลากหลายของความต้องการของคนไร้บ้าน

บทที่ 7

คนไร้บ้านมาจากไหน ไปไหน และจุดเปลี่ยนของการกลายเป็นคนไร้บ้าน

มนทกานต์ ฉิมมามี

จากงานศึกษาคนไร้บ้านในช่วงปลายทศวรรษที่ 2530 ต่อช่วงต้นทศวรรษที่ 2540 ภาพของคนไร้บ้านในเมืองเน้นไปที่กลุ่มเด็กเร่ร่อนข้างถนน โดยมีงานศึกษาของ สมพงษ์ จิตระดับ (2538) เป็นการศึกษาที่เปิดตัวเรื่องเด็กเร่ร่อน และนับว่าเป็นจุดเริ่มต้นของความสนใจเรื่องคนไร้บ้านในประเทศไทย โดยแบ่งสภาพปัญหาออกเป็นกลุ่มเด็กไทยมีสาเหตุสำคัญมาจากปัญหาครอบครัวและความรุนแรงภายในครอบครัวเป็นหลัก ส่วนเด็กอีกกลุ่มหนึ่ง คือ เด็กกลุ่มชาติพันธุ์ที่ไม่มีสัญชาติไทยโดยสาเหตุที่ออกมาเป็นเด็กเร่ร่อนคือ ปัญหาทางเศรษฐกิจเป็นหลัก ในขณะที่งานของ บุญเลิศ วิเศษปรีชา (2546) เริ่มค้นพบคนไร้บ้านในวัยกลางคนขึ้นไป ซึ่งบางคนก็เคยเป็นเด็กเร่ร่อนมาก่อน และยังคงใช้ชีวิตบนท้องถนน เพียงแต่มีการปรับเปลี่ยนอาชีพไปตามการพัฒนาเศรษฐกิจของเมือง เช่น เก็บของเก่า ค้าขายเล็กๆ น้อยๆ และรับจ้างทั่วไป เป็นต้น สำหรับในปัจจุบัน (2559) ผลจากการสำรวจข้อมูลประชากรและสุขภาพคนไร้บ้านในเขตกรุงเทพฯ และพื้นที่เกี่ยวเนื่อง พบคนไร้บ้านที่มีอายุในช่วงวัยแรงงานตอนปลาย (มากกว่า 40 ปีขึ้นไป) และคนไร้บ้านสูงวัยเพิ่มมากขึ้น ซึ่งน่าสนใจตั้งคำถามต่อไปว่า กลุ่มคนไร้บ้านสูงวัยนี้ได้เข้ามาแทนที่กลุ่มเด็กเร่ร่อนข้างถนนที่เคยเป็นประเด็นปัญหาในสังคมเมืองหรือไม่ หรือกลุ่มที่เคยเป็นเด็กเร่ร่อนได้ออกไปจากเส้นทางการเป็นคนไร้บ้านแล้ว ในขณะที่กลุ่มคนที่กลายมาเป็นคนไร้บ้านในปัจจุบันเป็นกลุ่มคนไร้บ้านหน้าใหม่ที่ประสบปัญหาจนต้องออกมาใช้ชีวิตในที่สาธารณะ

7.1 คนไร้บ้านมาจากไหน

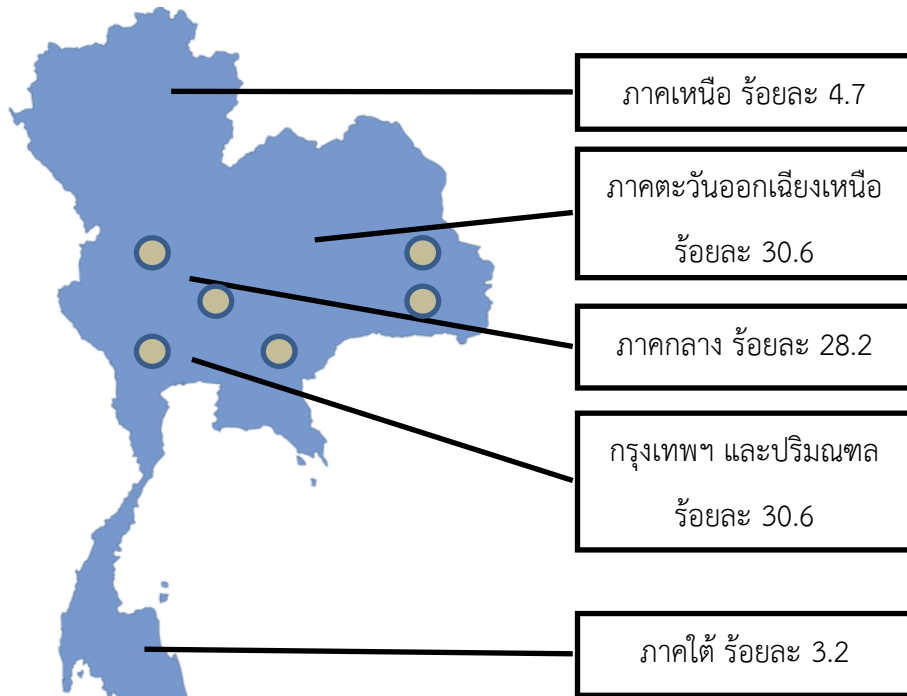
พื้นที่ต้นทางของคนไร้บ้านเปลี่ยนแปลงไปตามการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของแต่ละพื้นที่ งานศึกษาคนไร้บ้าน/คนเร่ร่อนไร้ที่อยู่อาศัยในช่วงแรก ให้ภาพของของกลุ่มคนจนที่อพยพย้ายถิ่นมาจากภาคเกษตรกรรมในชนบทของไทย โดยเฉพาะจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จากแรงผลักดันด้านเศรษฐกิจเป็นสำคัญทำให้กลายมาเป็นคนไร้บ้านในกรุงเทพฯ ในขณะที่ ในช่วง 10 ปีที่ผ่านมา ผลการสำรวจนี้ยืนยันว่าพื้นที่ต้นทางถูกจำกัดขอบเขตให้เข้ามาใกล้จุดศูนย์กลางของประเทศมากขึ้น คือ กรุงเทพมหานครและปริมณฑล รวมถึงจังหวัดในภาคกลาง ซึ่งงานศึกษานี้สามารถเผยให้เห็นถึงพื้นที่ต้นทางสำคัญๆ ของคนไร้บ้านที่เข้ามาอาศัยในพื้นที่สาธารณะและศูนย์พักพิงชั่วคราวในเขตกรุงเทพฯ และพื้นที่เกี่ยวเนื่อง ว่ามาจากเขตกรุงเทพฯ และปริมณฑล ร้อยละ 30.6 รวมถึงภาคกลาง ร้อยละ 28.2 ในขณะที่ ก็มีคนไร้บ้านจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือยังคงอาศัยอยู่ในกรุงเทพฯ และพื้นที่เกี่ยวเนื่องในสัดส่วนที่สูงเช่นเดียวกัน คือ ร้อยละ 30.6 (ดูภาพ 7.1) สำหรับพื้นที่ต้นทาง 5 อันดับแรกที่มีคนไร้บ้านออกมาใช้ชีวิตในที่สาธารณะของกรุงเทพฯ

และพื้นที่เกี่ยวเนื่องมากที่สุด ได้แก่ กรุงเทพฯ (ร้อยละ 22.2) รองลงมาเป็นจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตอนล่างและตอนกลาง คือ ศรีสะเกษ (ร้อยละ 4.5) นครราชสีมา (ร้อยละ 4.3) อุบลราชธานี (ร้อยละ 3.7) และขอนแก่น สุรินทร์ นครสวรรค์ (ร้อยละ 3.4)

หากพิจารณาในภาพรวมถึงเขตที่อยู่อาศัยของคนไร้บ้านก่อนที่จะออกมาใช้ชีวิตข้างนอกเป็นครั้งแรก ส่วนใหญ่ ร้อยละ 50.4 เดินทางมาจากภาคชนบทของไทย ในขณะที่ คนไร้บ้านที่เป็นคนเมืองอยู่เดิมก็มีในสัดส่วนที่ไม่แตกต่างกันมากนักคือ ร้อยละ 45.6 ซึ่งเมื่อพิจารณาจำแนกตามเพศของคนไร้บ้านแล้ว มีข้อค้นพบที่น่าสนใจคือ เพศชายส่วนใหญ่มาจากเขตชนบท ในขณะที่คนไร้บ้านเพศหญิงและเพศทางเลือกส่วนใหญ่มาจากเขตเมืองมากกว่า นอกจากนี้ ผลจากการสำรวจที่ปรากฏในแผนภาพที่ 7.2 พบว่า คนไร้บ้านที่ออกมาใช้ชีวิตนอกบ้านรุ่นแรกๆ ในเขตกรุงเทพฯ ส่วนใหญ่น่าจะย้ายถิ่นมาจากเขตชนบทในต่างจังหวัด เห็นได้จากจำนวนปีเฉลี่ย และค่ามัธยฐานของระยะเวลาที่ออกมาเป็นคนไร้บ้านสูงกว่ากลุ่มที่มาจากเขตเมือง ซึ่งเป็นไปตามงานศึกษาของ บุญเลิศ วิเศษปรีชา (2546) ที่เกริ่นนำในตอนแรกของหนังสือ “โลกของคนไร้บ้าน” ถึงกลุ่มคนที่ย้ายถิ่นจากชนบทหลังไหลเข้ามาเป็นคนจนเมืองในกรุงเทพฯ โดยเฉพาะคนไร้บ้านที่ถูกเรียกว่าเป็นคนจนเมืองที่รุนแรงที่สุด โดยอาศัยที่สาธารณะเป็นที่หลบนอนแทนบ้าน ในขณะที่ กลุ่มคนไร้บ้านที่ย้ายถิ่นมาจากภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นกลุ่มที่ออกมาเป็นมาเป็นคนไร้บ้านยาวนานกว่าคนไร้บ้านที่มาจากภูมิภาคอื่นๆ (จำนวนปีเฉลี่ยที่มาเป็นคนไร้บ้าน 11.3 และ 10.6 ปี ตามลำดับ) สำหรับกลุ่มที่เพิ่งเข้ามาคนไร้บ้านหน้าใหม่ที่เห็นได้อย่างชัดเจน คือ กลุ่มที่อยู่ในเขตกรุงเทพฯ และปริมณฑล

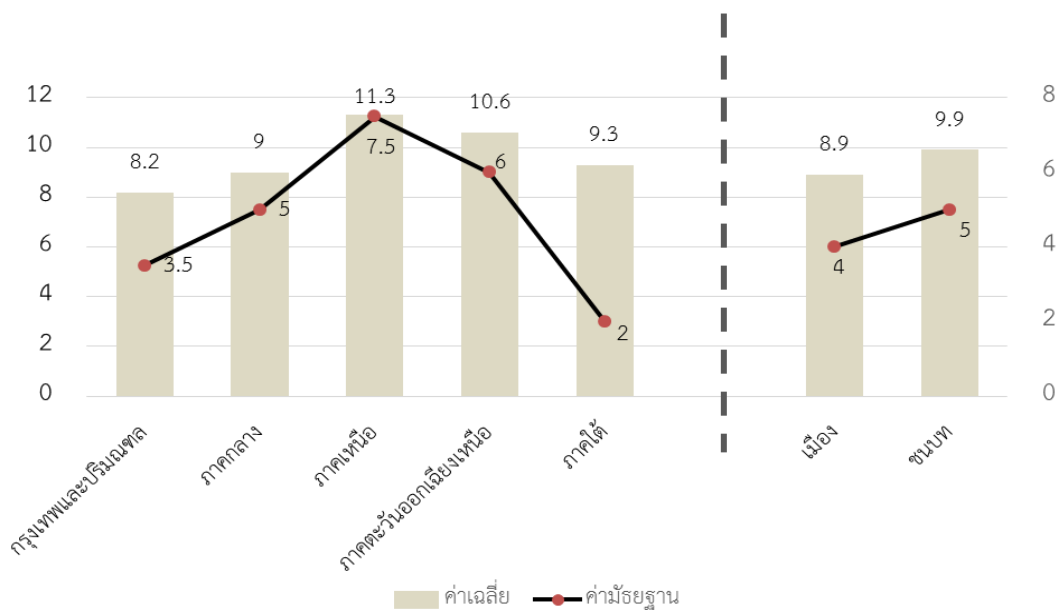
ดังนั้น ผลการสำรวจพื้นที่ต้นทางของคนไร้บ้านนี้ สามารถตอบข้อสงสัยถึงถิ่นที่มาของคนไร้บ้านได้ในระดับหนึ่งว่า กลุ่มคนไร้บ้านที่อาศัยอยู่ในเขตกรุงเทพฯ และพื้นที่เกี่ยวเนื่องในปัจจุบัน (2559) ส่วนหนึ่งเป็นคนไร้บ้านกลุ่มใหม่ (มีระยะเวลาในการออกมาใช้ชีวิตนอกบ้านน้อยกว่า 5 ปี) ที่ส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในเขตกรุงเทพฯ และปริมณฑลอยู่แล้ว ในขณะที่อีกกลุ่ม คือ คนไร้บ้านดั้งเดิมที่อพยพมาจากเขตชนบทในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือส่วนหนึ่งก็ยังคงเป็นคนไร้บ้านอยู่ในพื้นที่สาธารณะต่อไป

ภาพที่ 7.1 พื้นที่ต้นทางของคนไร้บ้าน (ภูมิภาค และจังหวัดที่มีคนไร้บ้านออกมามากที่สุด 5 อันดับแรก)

จังหวัดที่เป็นพื้นที่ต้นทางของคนไร้บ้าน 5 อันดับแรก ได้แก่
 (1) กรุงเทพฯ (2) ศรีสะเกษ (3) นครราชสีมา (4) อุบลราชธานี
 (5) นครสวรรค์ ขอนแก่น และสุรินทร์

ภาพที่ 7.2 พื้นที่ต้นทางของคนไร้บ้าน จำแนกตามระยะเวลาของการเป็นคนไร้บ้าน

7.2 จุดเปลี่ยนของการกลายเป็นคนไร้บ้าน

แม้ในภาพรวม ผลจากการสำรวจพบว่าจุดเปลี่ยนที่ทำให้ตัดสินใจออกมาใช้ชีวิตนอกบ้านครั้งแรก คือ เหตุผลด้านเศรษฐกิจ และเหตุผลด้านปัญหาครอบครัวในสัดส่วนที่ใกล้เคียงกัน คือ ร้อยละ 25.9 และร้อยละ 25.6 ตามลำดับ หากแต่เมื่อพิจารณาการให้เหตุผลของคนไร้บ้านเป็นรายกลุ่มจำแนกตามระยะเวลาที่ออกมาเป็นคนไร้บ้าน จะพบว่ามีความแตกต่างระหว่างกลุ่มไร้บ้านหน้าใหม่ และกลุ่มคนไร้บ้านที่อยู่ในพื้นที่สาธารณะมานานมากกว่า 15 ปี อย่างน่าสนใจ ซึ่งความแตกต่างนี้เองจะสะท้อนให้เห็นถึงแนวโน้มของกลุ่มที่มีความเสี่ยงจะกลายเป็นคนไร้บ้านในอนาคตด้วยเช่นกัน

จากตารางที่ 7.1 แสดงให้เห็นถึงเหตุผล 3 อันดับแรกที่คนไร้บ้านรายงานว่าเป็นสาเหตุที่ทำให้พวกเขาต้องออกมาใช้ชีวิตนอกบ้าน จะพบว่า กลุ่มคนไร้บ้านหน้าใหม่ที่เพิ่งออกมาน้อยกว่าหรือเท่ากับ 1 ปี รายงานว่าพวกเขามีปัญหาหรือทะเลาะกับคนในครอบครัว/ญาติพี่น้อง (ร้อยละ 26.5) เป็นอันดับแรก รองลงมาในสัดส่วนที่ใกล้เคียงกัน คือ ปัญหาด้านเศรษฐกิจ คือ ไม่มีงานทำ/ตกงาน/ถูกไล่ออกจากงาน (ร้อยละ 25.0) และอันดับสาม คือ ปัญหาความรุนแรงในครอบครัว (ร้อยละ 16.2) ทั้งนี้ หากนำสาเหตุที่เกี่ยวข้องกับเรื่องของครอบครัวมาจัดรวมกลุ่มกัน คือ ปัญหาการทะเลาะกับคนในครอบครัว และความรุนแรงในครอบครัว ก็จะได้พบว่าคนไร้บ้านหน้าใหม่เหล่านี้ รายงานว่าตนเองประสบกับปัญหาครอบครัวจนต้องออกมาใช้ชีวิตนอกบ้านในสัดส่วนที่สูงกว่าเหตุผลด้านเศรษฐกิจมาก เช่นเดียวกับกลุ่มคนไร้บ้านที่ใช้ชีวิตในที่สาธารณะมาต่ำกว่า 15 ปี ให้เหตุผลของการออกมาเป็นคนไร้บ้านว่ามาจากปัญหาครอบครัวมาเป็นอันดับ 1 เช่นกัน ในขณะที่ กลุ่มคนไร้บ้านที่ออกจากบ้านมานานเกินกว่า 15 ปี จะให้เหตุผลเรื่องปัญหาด้านเศรษฐกิจเป็นอันดับแรก (ร้อยละ 31.7) ผลการสำรวจดังกล่าวสอดคล้องกับข้อมูลจากองค์กรพัฒนาเอกชนที่ดูแลคนไร้บ้าน โดยระบุว่า หากเป็นคนไร้บ้านที่หลุดออกจากบ้านมานานนั้นเป็นเพราะปัจจัยด้านเศรษฐกิจเป็นหลัก ส่วนคนไร้บ้านหน้าใหม่มีแนวโน้มที่จะออกมาจากบ้านเพราะปัญหาด้านครอบครัวสูงขึ้นเรื่อยๆ

ตารางที่ 7. 1 เหตุผลที่ทำให้ตัดสินใจออกมาใช้ชีวิตนอกบ้านครั้งแรก (3 อันดับแรก) จำแนกตามระยะเวลาการเป็นคนไร้บ้าน

ระยะเวลาการเป็นคนไร้บ้าน	เหตุผลที่ออกมาใช้ชีวิตนอกบ้านครั้งแรก	ร้อยละ
น้อยกว่าหรือเท่ากับ 1 ปี	1. มีปัญหาหรือทะเลาะกับคนในครอบครัว/ญาติพี่น้อง	26.5
	2. ไม่มีงานทำ/ตกงาน/ถูกไล่ออกจากงาน	25.0
	3. ความรุนแรงในครอบครัว	16.2
2-4 ปี	1. มีปัญหาหรือทะเลาะกับคนในครอบครัว/ญาติพี่น้อง	24.6
	2. ไม่มีงานทำ/ตกงาน/ถูกไล่ออกจากงาน	23.2
	3. ความรุนแรงในครอบครัว	18.8
5-9 ปี	1. มีปัญหาหรือทะเลาะกับคนในครอบครัว/ญาติพี่น้อง	29.8
	2. ไม่มีงานทำ/ตกงาน/ถูกไล่ออกจากงาน	23.4

ระยะเวลาการเป็นคนไร้บ้าน	เหตุผลที่ออกมาใช้ชีวิตนอกบ้านครั้งแรก	ร้อยละ
10-14 ปี	3. ความรุนแรงในครอบครัว	21.3
	1. มีปัญหาหรือทะเลาะกับคนในครอบครัว/ญาติพี่น้อง	25.0
	2. ไม่มีงานทำ/ตกงาน/ถูกไล่ออกจากงาน	12.5
	ความรุนแรงในครอบครัว	12.5
	พ่อแม่เสียชีวิต	12.5
มากกว่า 15 ปีขึ้นไป	3. ที่ดินทำกินถูกยึด/ไม่มีที่จะไป	9.4
	1. ไม่มีงานทำ/ตกงาน/ถูกไล่ออกจากงาน	31.7
	2. มีปัญหาหรือทะเลาะกับคนในครอบครัว/ญาติพี่น้อง	30.0
ภาพรวมทั้งหมด	3. ความรุนแรงในครอบครัว	28.3
	1. ไม่มีงานทำ/ตกงาน/ถูกไล่ออกจากงาน	25.9
	2. มีปัญหาหรือทะเลาะกับคนในครอบครัว/ญาติพี่น้อง	25.6
	3. ความรุนแรงในครอบครัว	18.7

จากตารางที่ 7.1 ยังสะท้อนให้เห็นว่า ความเปราะบางของสถาบันครอบครัวเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดคนไร้บ้านหน้าใหม่มากขึ้น ซึ่งปัจจัยด้านครอบครัวนี้มีหลายมิติที่เกี่ยวข้องอันส่งผลต่อการตัดสินใจออกมาเป็นคนไร้บ้าน กล่าวคือ ปัญหาความขัดแย้งหรือความรุนแรงภายในครอบครัวเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้คนไม่อยากจะใช้ชีวิตร่วมกับคนในบ้านอีกต่อไป ในขณะที่เดียวกัน ครอบครัวที่มีปัญหานี้เองก็ไม่สามารถช่วยเหลือ หรือ ประคับประคองสมาชิกที่ประสบปัญหาได้ ไม่ว่าจะเป็นปัญหาจากครอบครัวหรือเศรษฐกิจ ดังนั้น เมื่อเปิดปัญหาแล้วไม่มีครอบครัวหรือเครือข่ายรองรับก็ยิ่งเสี่ยงต่อการหลุดออกไปอยู่ในพื้นที่พื้นที่สาธารณะและกลายเป็นคนไร้บ้านในที่สุด

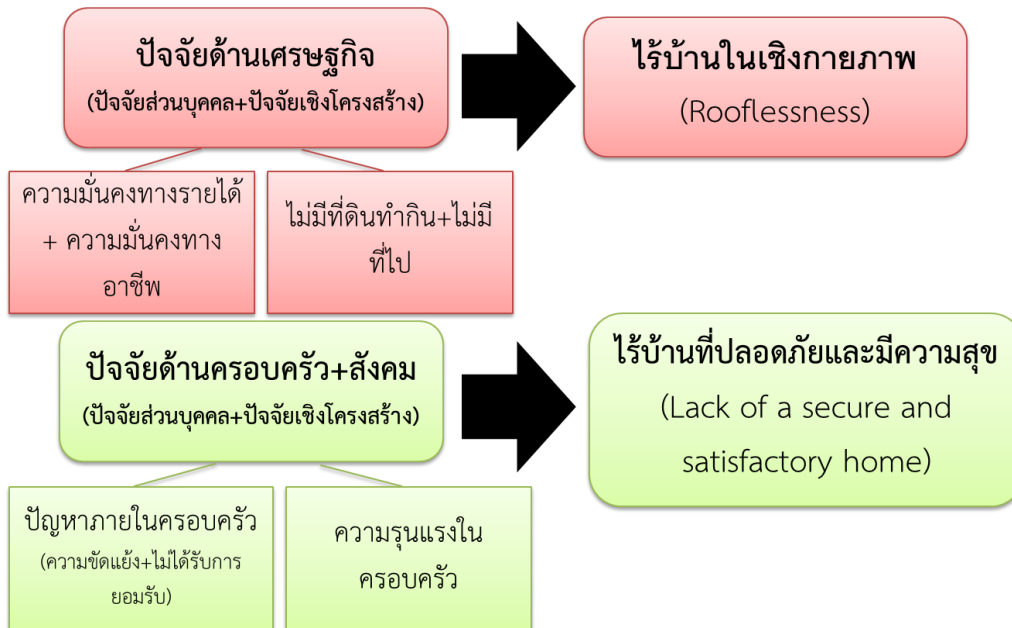
ดังนั้น ในการตัดสินใจออกมาใช้ชีวิตในพื้นที่สาธารณะของคนๆ หนึ่ง ย่อมมีหลากหลายปัจจัยที่ทับซ้อนและเชื่อมโยงกันอยู่ กล่าวคือ คนไร้บ้านแต่ละคนถูกแรงผลักดันจากหลายปัจจัยที่ซ้ำเติมซ้อนทับกัน ทำให้ต้องกลายเป็นคนไร้บ้าน (บุญเลิศ วิเศษปรีชา, 2546) ผลจากการสำรวจยืนยันว่าสาเหตุที่ทำให้ตัดสินใจมาเป็นคนไร้บ้านนั้นประกอบไปด้วยหลายปัจจัย ผลจากการสำรวจพบว่า มีคนไร้บ้านที่รายงานว่าเกิดเหตุการณ์หรือสาเหตุที่เป็นจุดเปลี่ยนให้ออกมาใช้ชีวิตนอกบ้านมากกว่า 2 ปัจจัยขึ้นไปประมาณร้อยละ 28 ซึ่งส่วนใหญ่จะรายงานว่าตนเองมีปัญหาทั้งทางครอบครัว รวมถึงประสบปัญหาทางเศรษฐกิจด้วย ทำให้ต้องกลายมาเป็นคนไร้บ้าน ทั้งนี้ การศึกษาเชิงคุณภาพด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกถึงสาเหตุและกระบวนการกลายเป็นคนไร้บ้านในลักษณะต่างๆ เป็นสิ่งจำเป็นต่อการทำความเข้าใจเพื่อหาแนวทางจัดการกับกลุ่มที่มีความเสี่ยงต่อการเป็นคนไร้บ้านในอนาคต

นอกจากนี้ การจำแนกเป็นเหตุผลทางเศรษฐกิจหรือเหตุผลทางครอบครัว ก็เป็นอีกประเด็นสำคัญที่ต้องได้รับการวิเคราะห์ถึงความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างเชื่อมโยงกัน เนื่องจากยังมีการรายงานสาเหตุของปัญหาจนทำให้ต้องออกมาใช้ชีวิตนอกบ้านที่สามารถเชื่อมโยงได้ทั้งสาเหตุด้านเศรษฐกิจ

และด้านสังคมหรือด้านครอบครัว ได้แก่ ความพิการ (ร้อยละ 3.2) การเป็นผู้สูงอายุ (ร้อยละ 2.9) ติดโรค
ร้ายแรง (ร้อยละ 0.5) ต้อกระจกหรือต้อหิน (ร้อยละ 1.8) และประเด็นเกี่ยวกับเพศสภาพ (ร้อยละ 0.3) ซึ่งบาง
ปัจจัยสามารถตีความได้ว่าเชื่อมโยงไปถึงสถานะความมั่นคงทางเศรษฐกิจของบุคคลนั้นๆ จนไม่สามารถรับมือ
กับค่าใช้จ่ายของการมีที่อยู่มั่นคงถาวรได้ไหวจึงต้องออกมาเป็นคนไร้บ้าน ในขณะที่เดียวกัน ปัจจัยดังกล่าวก็
สามารถอธิบายเชื่อมโยงไปถึงสาเหตุด้านครอบครัวที่ส่งผลกระทบทำให้พวกเขาต้องตัดสินใจออกมาเป็นคนไร้
บ้าน ยกตัวอย่างเช่น ความพิการหรือการเป็นผู้สูงอายุ อาจถูกตีความว่าเชื่อมโยงกับเหตุผลด้านครอบครัว คือ
ไม่ยอมเป็นภาระของครอบครัว/ญาติพี่น้อง หรือในทางตรงกันข้าม คือ ไม่ได้รับการยอมรับ/การดูแลจากคน
ในครอบครัว/ญาติพี่น้อง ทำให้ตัดสินใจออกมาเป็นคนไร้บ้าน ในอีกทางหนึ่ง ความพิการและการเป็นผู้สูงอายุ
ก็เป็นปัญหาที่เชื่อมโยงกับปัจจัยด้านเศรษฐกิจเช่นเดียวกัน ด้วยข้อจำกัดด้านกายภาพทำให้ไม่สามารถทำงาน
หาเลี้ยงครอบครัว หรือหาเลี้ยงตนเองได้อย่างเพียงพอ ความไม่มั่นคงทางรายได้นำไปสู่ความไม่มั่นคงด้านที่อยู่
อาศัยด้วย ในที่สุดจึงต้องออกมาใช้ชีวิตในที่สาธารณะเพื่อลดต้นทุนในการดำรงชีวิตในเมือง

ผลจากการสำรวจข้างต้น สะท้อนให้เห็นว่า ปัญหาการเป็นคนไร้บ้านในเมืองใหญ่อย่างกรุงเทพฯ นั้น
เป็นภาพทับซ้อนกันระหว่างสาเหตุที่ทำให้คนกลุ่มหนึ่งต้องกลายเป็นคนไร้บ้านเชิงกายภาพ (Rooflessness)
คือ ไม่มีที่อยู่อาศัยที่มั่นคงและแน่นอน กับการเป็นคนไร้บ้านในเชิงสังคม คือ ไร้บ้านที่ปลอดภัยและมีความสุข
ทำให้ต้องออกมาใช้ชีวิตข้างนอก (ดูแผนภาพ 7.3) ดังนั้น ความไม่มั่นคงทางเศรษฐกิจ (ไม่มีอาชีพที่มั่นคงและ
รายได้ที่เพียงพอ) ประกอบกับความเปราะบางของสถาบันครอบครัว ถือเป็น 2 ปัจจัยหลักที่ทำให้เกิดกลุ่มคน
ไร้บ้าน หากขาดการรองรับจากภาครัฐหรือองค์กรพัฒนาเอกชน รวมถึงไม่สามารถเข้าถึงสวัสดิการในด้านต่างๆ
ได้อีก จะยิ่งส่งผลให้กลุ่มเสี่ยงจาก 2 ปัจจัยนี้ กลายเป็นคนไร้บ้านในที่สาธารณะเพิ่มมากขึ้น

ภาพที่ 7.3 สาเหตุของการเป็นคนไร้บ้านในเชิงกายภาพและเชิงสังคม

งานศึกษาเกี่ยวกับคนไร้บ้านในต่างประเทศส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับลักษณะทางประชากรของคนไร้บ้านอย่างมาก เนื่องจากสามารถนำไปสู่การค้นหาปัจจัยที่เป็นตัวกำหนดสาเหตุของการเป็นคนไร้บ้าน กลไกที่ดึงคนไร้บ้านหน้าใหม่ๆ เข้าสู่วงจรการใช้ชีวิตตามท้องถนนหรือพื้นที่สาธารณะอื่นๆ รวมถึงถูกแทนที่หรือย้ายไปสู่สถานที่พักพิงถาวรต่อไป (Pieter Kok , Catherine Cross & Niël Roux, 2010) โดยสรุปจากผลการสำรวจนี้ กลุ่มคนที่มีความเสี่ยง หรือมีแนวโน้มจะกลายเป็นคนไร้บ้าน หากพิจารณาตามลักษณะทางประชากรพื้นฐาน ประกอบกับเหตุผลในการตัดสินใจออกมาใช้ชีวิตนอกบ้านของกลุ่มตัวอย่างแล้วพบว่า กลุ่มอายุที่เป็นวัยแรงงานตอนปลายที่มีอายุมากกว่า 40 ปีขึ้นไป กลุ่มที่มีอาชีพรับจ้างทั่วไป ไม่มีความมั่นคงทางอาชีพและรายได้ รวมถึงประสบกับปัญหาครอบครัว โดยเฉพาะการทะเลาะหรือมีปัญหาขัดแย้งกับคนในครอบครัว ทั้งบุตรหลาน และญาติพี่น้อง กลุ่มคนที่มีลักษณะเหล่านี้ มีความเสี่ยงที่จะออกมาเป็นคนไร้บ้าน นอกจากนี้ มีแนวโน้มที่คนในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล รวมถึงจังหวัดในเขตภาคกลางจะกลายเป็นคนไร้บ้านในพื้นที่ศูนย์กลางของประเทศนี้มากกว่าคนที่อพยพย้ายถิ่นมาจากภูมิภาคอื่นๆ

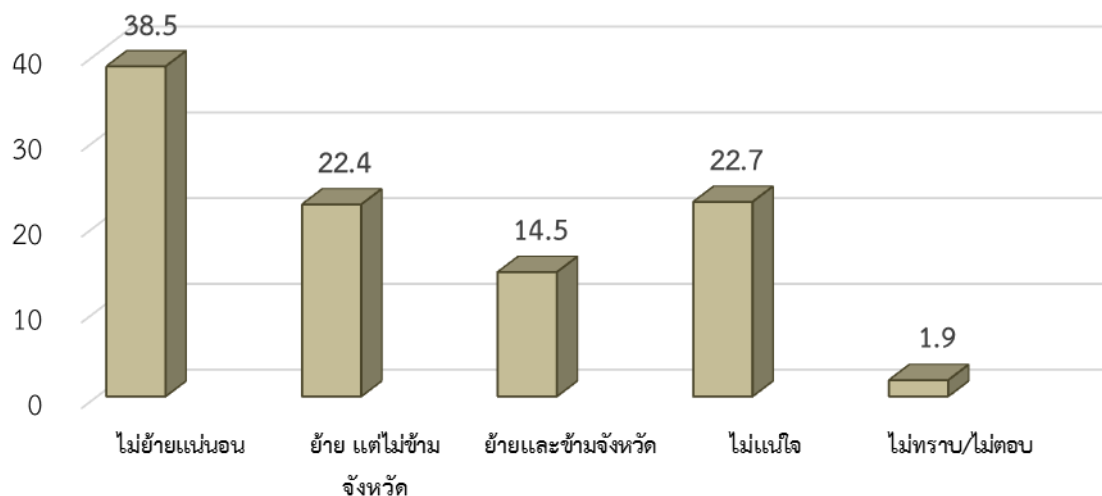
7.3 การเคลื่อนย้ายของคนไร้บ้านในอนาคต

คนไร้บ้านเป็นกลุ่มที่มีการเคลื่อนย้ายสูงกลุ่มหนึ่ง เนื่องจากการใช้ชีวิตของคนไร้บ้านจะผูกติดกับพื้นที่น้อย และเคลื่อนย้ายไปตามแหล่งงาน แหล่งที่มีการแจกจ่ายอาหาร หรืออาหารราคาถูก และแหล่งที่มีที่นอนที่สบายและปลอดภัย ส่งผลให้คนไร้บ้านจำนวนหนึ่งเคลื่อนย้ายที่อยู่ไปเรื่อยๆ ทำให้การสำรวจทำได้ยากและอาจเกิดการนับซ้ำ แม้การเคลื่อนย้ายหลังจากเข้าสู่ช่วงชีวิตของการเป็นคนไร้บ้านแล้ว (Post-Homelessness

mobility) จะมีข้อจำกัดด้านสังคม สถานะทางเศรษฐกิจสังคม และภูมิศาสตร์ แต่ด้วยในปัจจุบัน ระบบขนส่งสาธารณะมีบทบาทสูงในการเคลื่อนย้ายของคนไร้บ้าน (เช่น รถเมล์ฟรี รถไฟฟ้าฟรี เป็นต้น) อีกทั้งช่วยเปิดโอกาสให้สามารถเข้าถึงบริการสาธารณะอื่นๆ ด้วย เช่น บริการด้านสุขภาพ การแจกอาหารฟรี เป็นต้น ประกอบกับพื้นที่สาธารณะที่คนไร้บ้านอาศัยอยู่นั้นไม่ใช่แค่เพียงที่หลบนอน แต่เป็นพื้นที่สำหรับการสร้างเครือข่ายของคนไร้บ้าน รวมถึงการส่งต่อข้อมูลข่าวสารที่จำเป็นต่อดำรงชีวิตในพื้นที่ดังกล่าว ส่งผลให้มีการเคลื่อนย้ายหรือเลื่อนไหลของคนไร้บ้านทั้งในช่วงเวลากลางวันและกลางคืนตลอดเวลา

ผลจากการสำรวจเรื่องต้องการเปลี่ยนที่พักอาศัยในอนาคต พบว่า คนไร้บ้านเกือบร้อยละ 40 ไม่ต้องการย้ายไปพักอาศัยที่อื่นอย่างแน่นอน ในขณะที่คนไร้บ้านสัดส่วนใกล้เคียงกัน หรือเกือบร้อยละ 37 มีแผนที่จะเคลื่อนย้ายในอนาคต โดยคนไร้บ้านร้อยละ 22.4 ยังคงเคลื่อนย้ายอยู่ภายในเขตกรุงเทพมหานครและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง แต่สำหรับอีกร้อยละ 14.5 วางแผนไว้ว่าจะย้ายไปพักอาศัยที่จังหวัดอื่น ทั้งนี้ น่าสนใจว่ากลุ่มที่รายงานว่าจะไม่แน่ใจ ซึ่งมีถึงร้อยละ 22.7 จะเป็นกลุ่มที่ตัดสินใจเคลื่อนย้ายในอนาคตหรือไม่ ทั้งนี้ มีข้อสังเกตว่า กลุ่มที่รายงานว่าจะไม่แน่ใจเรื่องการเคลื่อนย้ายในอนาคต เป็นกลุ่มที่มีผู้รายงานว่าไม่ต้องการความช่วยเหลือ รวมถึงไม่มีความกังวลในเรื่องที่พักอาศัยหลบนอนชั่วคราวในสัดส่วนที่สูงด้วยเช่นกัน ดังนั้น มีความเป็นไปได้ว่าคนไร้บ้านกลุ่มนี้จะยังคงไม่เคลื่อนย้ายไปไหน หรือหากมีการเคลื่อนย้ายก็น่าจะเป็นภายในเขตกรุงเทพฯ และพื้นที่เกี่ยวเนื่อง ซึ่งหากเป็นเช่นนั้น ในอนาคต คนไร้บ้านที่ตกเป็นตัวอย่างของการสำรวจนี้กว่าร้อยละ 80 (รวมสัดส่วนของผู้ที่รายงานว่าจะย้ายแต่ไม่ข้ามจังหวัด และไม่แน่ใจ) จะยังคงอาศัยและเคลื่อนย้ายอยู่ในเขตกรุงเทพฯ รวมถึงพื้นที่เกี่ยวเนื่อง

ภาพที่ 7.4 แผนการเคลื่อนย้ายในอนาคตของคนไร้บ้าน

เมื่อพิจารณาถึงสถานที่พักอาศัย พบว่า กลุ่มคนไร้บ้านที่อาศัยในพื้นที่สาธารณะและศูนย์พักพิงชั่วคราวมีแผนการเคลื่อนย้ายในอนาคตที่ค่อนข้างแตกต่างกัน (ดูตาราง 7.2) โดยคนไร้บ้านในพื้นที่สาธารณะไม่ต้องการย้ายที่พักอาศัยแน่นอนถึงร้อยละ 41.0 ในขณะที่ คนไร้บ้านในศูนย์พักพิงชั่วคราวมีสัดส่วนของผู้ที่ไม่ต้องการย้ายที่พักอาศัย และต้องการย้าย แต่อยู่ในเขตกรุงเทพฯ เท่าๆ กัน คือ ร้อยละ 31.2 ซึ่งควรมีการศึกษาเชิงลึกต่อไปว่าเพราะเหตุใด คนไร้บ้านในพื้นที่สาธารณะจึงไม่ต้องการเคลื่อนย้ายออกจากพื้นที่เดิมที่ตนเคยอยู่ซึ่งอาจเชื่อมโยงไปสู่ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเป็นคนไร้บ้านถาวรในที่สุด นอกจากนี้ เมื่อพิจารณาร่วมกับระยะเวลาที่ออกมาเป็นคนไร้บ้านแล้ว พบว่า กลุ่มที่เป็นคนไร้บ้านมาเป็นเวลานานกว่าจะมีแนวโน้มที่จะไม่ย้ายที่พักอาศัยเมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มคนไร้บ้านหน้าใหม่ โดยเฉพาะกลุ่มที่มาเป็นคนไร้บ้านน้อยกว่า 5 ปี ดังนั้นกลุ่มคนไร้บ้านหน้าใหม่ ยังมีโอกาสในการเปลี่ยนแปลงสถานภาพ เนื่องด้วยยังคงต้องการเคลื่อนย้ายเพื่อให้สามารถเข้าถึงแหล่งทรัพยากรต่างๆ โดยเฉพาะแหล่งงาน หรือที่สร้างรายได้ให้กับคนไร้บ้านกลุ่มนี้

ตารางที่ 7.2 แผนการเคลื่อนย้ายในอนาคตของคนไร้บ้าน จำแนกตามสถานที่พักอาศัย

แผนการเคลื่อนย้ายในอนาคต	คนไร้บ้านในพื้นที่สาธารณะ	คนไร้บ้านในศูนย์พักพิงชั่วคราว
ไม่ย้ายแน่นอน	41.0	31.2
ย้าย แต่ไม่ข้ามจังหวัด	19.4	31.2
ย้ายและข้ามจังหวัด	14.1	15.6
ไม่แน่ใจ	23.3	20.8
ไม่ทราบ/ไม่ตอบ	2.2	1.0

ตารางที่ 7.3 แผนการเคลื่อนย้ายในอนาคตของคนไร้บ้าน จำแนกระยะเวลาการเป็นคนไร้บ้าน

แผนการเคลื่อนย้าย ในอนาคต	น้อยกว่าหรือ เท่ากับ 1 ปี	2-4 ปี	5-9 ปี	10-14 ปี	มากกว่า 15 ปีขึ้นไป
ไม่ย้ายแน่นอน	29.4	27.5	38.3	50.0	45.0
ย้าย แต่ไม่ข้ามจังหวัด	26.5	23.2	17.0	18.8	23.3
ย้ายและข้ามจังหวัด	17.7	17.4	12.8	18.8	11.7
ไม่แน่ใจ	25.0	30.4	31.9	9.4	20.0
ไม่ทราบ/ไม่ตอบ	1.5	1.4	0.0	3.1	0.0

รายการอ้างอิง

บุญเลิศ วิเศษปรีชา, 2546. โลกของคนไร้บ้าน. (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

สมพงษ์ จิตระดับ, 2538. วัฒนธรรมเด็กเร่ร่อนในท้องถนน. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

“คนไร้บ้านในเมืองใหญ่ เป็นใครมาจากไหน” แหล่งที่มา: <http://setthasat.com/2012/12/05/being-homeless-in-milan/>

Braga, Michela and Corno, Lucia, (2009), Being an homeless: evidence from Italy, Departmental Working Papers, Department of Economics, Management and Quantitative Methods at Università degli Studi di Milano.

Pieter Kok , Catherine Cross & Niël Roux (2010) Towards a demographic profile of the street homeless in South Africa, Development Southern Africa, 27:1, 21-37, DOI: 10.1080/03768350903519309

บทที่ 8

ภูมิศาสตร์ของคนไร้บ้าน: การอยู่อาศัยและการเคลื่อนย้ายของคนไร้บ้าน

อนรรฆ พิทักษ์ธานิน

คนไร้บ้านเป็นประเด็นที่ปรากฏพร้อมกับความเป็นเมือง แม้ในหลายประเทศจะมีการปรากฏคนไร้บ้านในชนบท ทว่าก็เป็นเพียงส่วนน้อยเมื่อเทียบกับคนไร้บ้านที่อาศัยในเมือง อันเนื่องมาจากเมืองเป็นพื้นที่แห่งโอกาสของผู้คน โดยเฉพาะด้านการเป็นแหล่งงานและแหล่งรายได้ในการยกระดับของชีวิต กระนั้นก็ดี ภายใต้ความเป็นเมืองวิถีชีวิตคนไร้บ้านจะมีการเคลื่อนย้ายและเปลี่ยนแปลงโดยตลอด

กรุงเทพมหานคร เป็นเมืองใหญ่และศูนย์กลางสำคัญของประเทศ ที่ประเด็นคนไร้บ้านได้รับการกล่าวถึงตั้งแต่ทศวรรษ 2540 และได้มีการจัดตั้งศูนย์พักพิงคนไร้บ้านครั้งแรกโดยองค์กรพัฒนาเอกชน ในปี พ.ศ.2544 ก่อนที่ภาครัฐจะมีการจัดตั้งศูนย์พักพิงคนไร้บ้านในปี พ.ศ.2551 และ พ.ศ.2555 อันสะท้อนให้เห็นถึงความสนใจต่อประเด็นคนไร้บ้านและการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนไร้บ้าน

ทั้งนี้ แม้จะเป็นที่ทราบโดยทั่วไปว่ากรุงเทพฯ เป็นเมืองที่มีการกระจุกตัวของคนไร้บ้านมากที่สุดเมื่อเทียบกับเมืองใหญ่อื่นๆ ของประเทศ (ตัวเลขเทียบ) หากแต่ ในช่วงที่ผ่านมาก็ยังไม่ปรากฏการศึกษาที่ให้ภาพของการอยู่อาศัยและการเคลื่อนย้ายของคนไร้บ้านภายในเมือง

ข้อเขียนชิ้นนี้เป็นความพยายามในการชี้ให้เห็นถึงสภาพการอยู่อาศัยและการเคลื่อนย้ายของคนไร้บ้านในเขตกรุงเทพมหานครและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง โดยใช้ข้อมูลส่วนใหญ่จากการแจกแจงและสำรวจคนไร้บ้าน ในโครงการ “การสำรวจสถานการณ์คนไร้บ้านและการสร้างการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายอย่างเป็นระบบในพื้นที่กรุงเทพมหานคร” ซึ่งสนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ในช่วง พ.ศ. 2558-2559

8.1 คนไร้บ้านอยู่ที่ไหน? ทำไมพวกเขาถึงอยู่ที่นั่น?

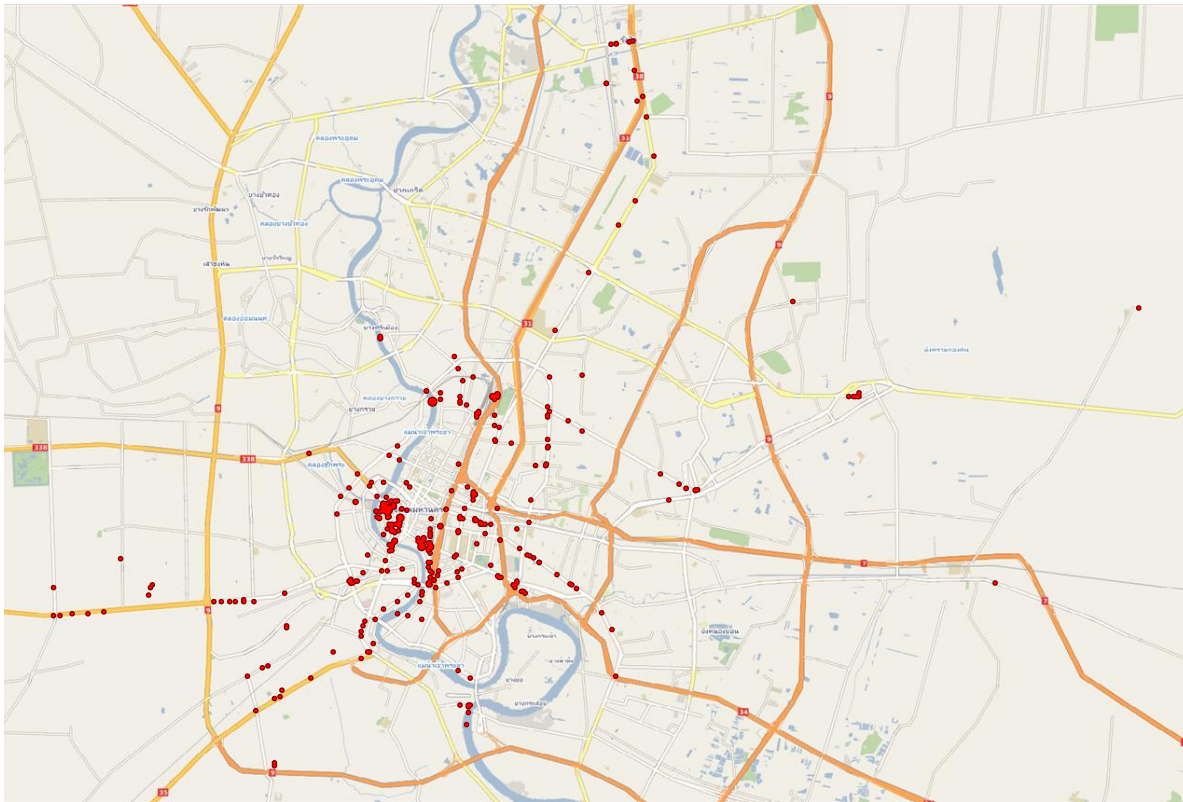
ภาครัฐและภาคเอกชนที่เกี่ยวข้องกับคนไร้บ้าน⁴⁶ ได้ให้ข้อมูลการอยู่อาศัยของคนไร้บ้านในเขตกรุงเทพมหานคร ในลักษณะที่ความหนาแน่นกระจุกตัวอยู่บริเวณย่านเมืองเก่า/เกาะรัตนโกสินทร์ของกรุงเทพฯ ก่อนที่จะเริ่มมีความหนาแน่นน้อยลงในพื้นที่โดยรอบ และมีจะมีพื้นที่บางแห่งที่มีการกระจุกตัวหนาแน่นเป็นพิเศษ อาทิ ย่านหัวลำโพงและย่านหมอชิต/ห้าแยกลาดพร้าว ซึ่งเป็นศูนย์กลางการเดินทางของกรุงเทพฯ ข้อมูลดังกล่าวนี้ดูจะมีความสอดคล้องกับผลการแจกแจงคนไร้บ้านในส่วนหนึ่ง

⁴⁶ จากการประชุม “ภาคีเครือข่ายการสำรวจคนไร้บ้าน” (5 มิถุนายน 2558)

การแจกจ่ายคนไร้บ้าน ในวันที่ 4 กันยายน พ.ศ. 2558 ได้ให้ภาพที่สำคัญของการกระจายตัวของคนไร้บ้านในกรุงเทพมหานคร กล่าวคือ แม่คนไร้บ้านส่วนใหญ่เกือบร้อยละ 50 จะกระจุกตัวและเป็นที่ยอมรับได้ชัดเจน (visibility) ในย่านเมืองเก่าของกรุงเทพมหานคร ทว่าในหลายพื้นที่ของกรุงเทพฯ ที่เป็นจุดเชื่อมต่อคมนาคมและแหล่งรายได้ก็เป็นที่ยอมรับในการหลบหนีของคนไร้บ้านอย่างสำคัญเช่นกัน ซึ่งจากข้อมูลการแจกจ่ายดังกล่าวและความคล้ายคลึงของสถานที่ที่คนไร้บ้านมีการกระจุกตัวได้สะท้อนให้เห็นว่าปัจจัยสำคัญ 2 ประการที่เป็นพื้นฐานสำคัญของการเลือกพื้นที่อาศัยของคนไร้บ้าน ได้แก่

- 1) ปัจจัยด้านการคมนาคม พื้นที่ส่วนใหญ่จะเป็นศูนย์กลางสำหรับการเดินทาง ทั้งเป็นจุดต่อรถขนส่งภายในเมือง และการคมนาคมระหว่างจังหวัด อันได้แก่ สนามหลวง คลองหลอด หัวลำโพง ท่าน้ำนนท์ สถานีขนส่งหมอชิต 2 วงเวียนเล็ก/วงเวียนใหญ่ สถานีรถไฟบางกอกน้อย สถานีรถไฟรังสิต และตลาดมีนบุรี อันน่าจะมีความสำคัญมาจากความสะดวกในการเดินทาง ทั้งสำหรับการรับความช่วยเหลือและการหาแหล่งงาน นอกจากนี้ พื้นที่ดังกล่าวยังเป็นจุดพักเพื่อเตรียมการย้ายถิ่นที่อยู่ของคนไร้บ้านเช่นกัน ข้อมูลจากการสำรวจคนไร้บ้าน คนไร้บ้านที่ตอบแบบสอบถามมีแนวโน้มย้ายถิ่นทั้งในและนอกกรุงเทพฯ ในสัดส่วนที่สูง ในพื้นที่หัวลำโพง (ร้อยละ 44.44) คลองหลอด (ร้อยละ 55) เจดียิว (สนามหลวง) (ร้อยละ 50) หมอชิต 2 (34.78) วงเวียนเล็ก/วงเวียนใหญ่ (ร้อยละ 37.50) และตลาดมีนบุรี (ร้อยละ 100)
- 2) ปัจจัยด้านแหล่งอาชีพและรายได้ คนไร้บ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพรับจ้าง (ร้อยละ 40.1) ขายของเก่า (ร้อยละ 21.1) และค้าขาย (ร้อยละ 12.1) ซึ่งลักษณะทางอาชีพดังกล่าวจำเป็นต้องอยู่ใกล้กับพื้นที่ศูนย์กลางทางเศรษฐกิจหรือแหล่งชุมชนคน อาทิ ย่านการค้า ตลาด และแหล่งสถานบันเทิง เป็นต้น ด้วยเงื่อนไขดังกล่าวนี้เป็นเหตุสำคัญที่ทำให้คนไร้บ้านอยู่อาศัยบริเวณย่านการค้าเก่า อันเต็มไปด้วยร้านค้าขนาดเล็ก/กลางที่มีการจ้างแรงงานรายวัน รวมถึงมีพื้นที่ในการขายของ โดยเฉพาะย่านเกาะรัตนโกสินทร์ มากกว่าย่านการค้าใหม่ อาทิ สาทร ที่คนไร้บ้านแทบไม่สามารถแทรกตัวเข้าไปยังความต้องการทางแรงงานของพื้นที่ได้ในทางเดียวกับ พื้นที่นอกเมืองที่เต็มไปด้วยหมู่บ้านจัดสรร
- 3) ปัจจัยด้านความช่วยเหลือ ความช่วยเหลือด้านการดำรงชีวิตของคนไร้บ้าน อาทิ ความช่วยเหลือด้านอาหาร ได้กระจุกตัวอยู่บริเวณย่านการค้าเก่าหรือเกาะรัตนโกสินทร์เป็นสำคัญ ซึ่งในมุมหนึ่งมีเหตุมาจากการมีคนไร้บ้านอาศัยค่อนข้างมากอยู่ก่อน แต่อีกมุมหนึ่งก็ได้ทำให้เกิดการเคลื่อนย้ายของคนไร้บ้านเข้ามายังบริเวณพื้นที่ดังกล่าวเพิ่มมากขึ้น ดังจะเห็นได้อย่างชัดเจน ในกรณีของลานคนเมือง สนามหลวง คลองหลอด และราชดำเนิน เป็นต้น

ภาพที่ 8.1 ภาพการกระจายตัวของคนไร้บ้าน

8.2 ลักษณะพื้นที่หลบนอน

การหลบนอนของคนไร้บ้าน จากกลุ่มตัวอย่างของการสำรวจฯ พบว่าส่วนใหญ่ประมาณร้อยละ 34.05 มีการหลบนอนในพื้นที่สาธารณะทั้งที่เป็นสวนหย่อม ลานโล่ง และริมถนน รองลงมาร้อยละ 20.05 หลบนอนในศูนย์พักพิงชั่วคราว⁴⁷ และมีความไม่แน่นอนของสถานที่หลบนอนสูงถึงร้อยละ 12.66 ที่ส่วนหนึ่งสะท้อนให้เห็นความเปราะบางและความไม่แน่นอนในการใช้ชีวิตของคนไร้บ้าน

⁴⁷ ตัวเลขจากการสำรวจดังกล่าวนี้ เป็นการเก็บข้อมูลประชากรทั้งหมดจากศูนย์พักพิงและประชากรประมาณร้อยละ 40 จะพื้นที่สาธารณะ ส่งผลให้สัดส่วนคนไร้บ้านในศูนย์พักพิงมีตัวเลขที่สูงกว่าสัดส่วนคนไร้บ้านในพื้นที่สาธารณะต่อศูนย์พักพิง ที่ได้จากการจแนงนับคนไร้บ้าน (โครงการ “การสำรวจสถานการณ์คนไร้บ้านและการสร้างการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายอย่างเป็นระบบในพื้นที่กรุงเทพมหานคร”)

ตารางที่ 8. 1 การหลับนอนบนพื้นที่ลักษณะต่างๆ ของคนไร้บ้าน (หน่วย: ร้อยละ)

พื้นที่	รวม		
	ชาย	หญิง	รวม
ที่พักพิงชั่วคราว	15.84	36.23	20.05
ไม่มีความแน่นอน	12.54	11.59	12.66
ระบุเขตพื้นที่กว้างๆ	10.56	11.59	10.55
ลานคนเมือง/เสาชิงช้า	10.23	0.00	8.71
สนามหลวง/หน้าธรรมศาสตร์/เจดีย์ขาว	8.91	5.80	8.18
ใต้สะพาน	7.59	2.90	6.60
หมอชิต อู่รถ	5.61	4.35	5.28
สถานีรถไฟ (หัวลำโพง สามเสน)	4.95	2.90	4.49
หน้าตึก/บริเวณตึก	4.95	7.25	5.28
ห้องเช่าราคาถูก ห้องพักรายวัน	3.30	4.35	3.43
บริเวณวัด	3.30	2.90	3.17
ริมคลอง/แม่น้ำ/ทำน้ำ/ใต้สะพานริมน้ำ	2.97	1.45	2.64
ตรอก/ทางเท้า/ถนน	2.97	4.35	3.17
บริเวณตลาด	2.64	1.45	2.37
สวนหย่อม/สวนสาธารณะ	2.64	0.00	2.11
ไม่แน่ใจ	0.33	1.45	0.53
ไม่ทราบ	0.33	1.45	0.53
ไม่ตอบ	0.33	0.00	0.26
รวมเฉพาะพื้นที่สาธารณะ*	37.29	20.30	34.05
รวม	100.00	100.00	100.00

* เป็นการรวมตัวเลขจาก ลานคนเมือง/เสาชิงช้า ใต้สะพาน สนามหลวง/หน้าธรรมศาสตร์/เจดีย์ขาว หน้าตึก/บริเวณตึก ตรอก/ทางเท้า/ถนน และสวนหย่อม/สวนสาธารณะ

(ที่มา: โครงการ “การสำรวจสถานการณ์คนไร้บ้านและการสร้างการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายอย่างเป็นระบบในพื้นที่ กรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2558-2559”)

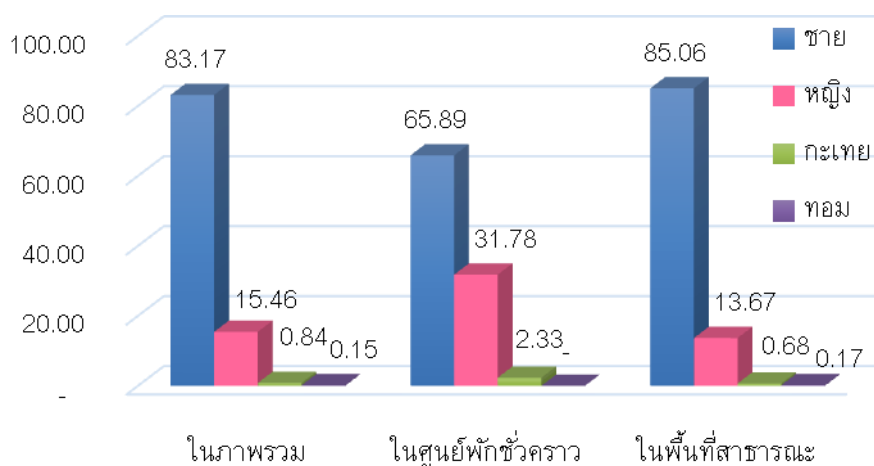
8.3 การอยู่อาศัยในและนอกศูนย์พักชั่วคราว

การจแนงนับคนไร้บ้าน พบว่าคนไร้บ้านที่อาศัยในกรุงเทพมหานครและพื้นที่เกี่ยวเนื่องจำนวน 1,307 คน จำแนกเป็นคนไร้บ้านที่อาศัยอยู่ในพื้นที่สาธารณะ 1,178 คน (ร้อยละ 90) และคนไร้บ้านที่อาศัยอยู่ในศูนย์พักชั่วคราว 129 คน (ร้อยละ 10)

นอกจากนี้ยังพบสัดส่วนประชากรที่น่าสนใจระหว่างคนไร้บ้านที่อาศัยในศูนย์พักฯ และนอกศูนย์พักฯ กล่าวคือ ศูนย์พักคนไร้บ้านจะพบสัดส่วนของคนไร้บ้านเพศหญิง (ร้อยละ 31.78) สูงกว่าคนไร้บ้านเพศหญิงที่อาศัยในพื้นที่สาธารณะ (ร้อยละ 13.67) และสูงกว่าภาพรวม (ร้อยละ 15.46) ถึงเกือบ 1 เท่าตัว

ภาพที่ 8. 2 การอยู่อาศัยของคนไร้บ้านและเพศ (หน่วย: ร้อยละ)

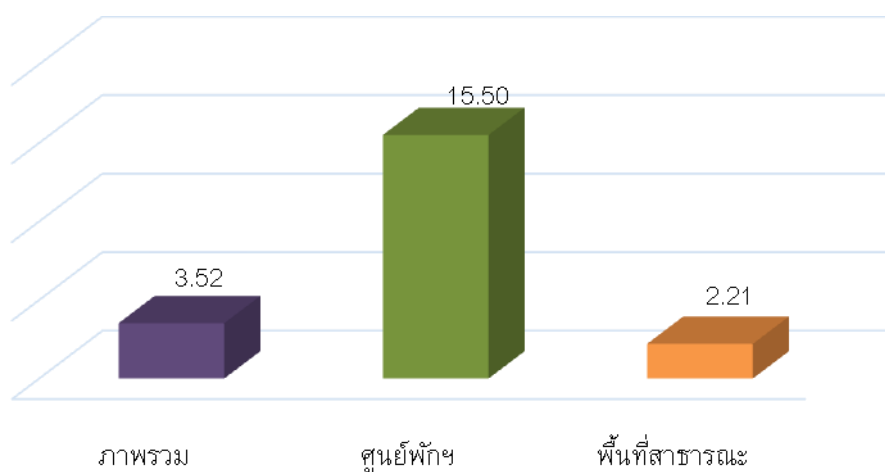
(ที่มา: โครงการ “การสำรวจสถานการณ์คนไร้บ้านและการสร้างการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายอย่างเป็นระบบในพื้นที่กรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2558-2559”)

(ที่มา: การจแนงนับ, การสำรวจสถานการณ์คนไร้บ้านและการสร้างการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายอย่างเป็นระบบในพื้นที่กรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2558-2559)

ในทางเดียวกับ สัดส่วนคนไร้บ้านที่มีความพิการที่เห็นได้ชัด ที่มีสัดส่วนในศูนย์พักร้อยละ 15.50 ของคนไร้บ้านในศูนย์พักทั้งหมด ซึ่งเป็นสัดส่วนที่สูงกว่าคนไร้บ้านที่มีความพิการที่เห็นได้ชัดในพื้นที่สาธารณะถึงกว่า 7 เท่า

ภาพที่ 8.3 คนพิการที่เห็นได้ชัดกับสัดส่วนของประชากรคนไร้บ้าน (หน่วย: ร้อยละ)

(ที่มา: การจําแนก, การสำรวจสถานการณคนไร้บ้านและการสร้างการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายอย่างเป็นระบบในพื้นที่กรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2558-2559)

8.4 ความอ่อนไหวต่อการจัดการพื้นที่

คนไร้บ้านเป็นกลุ่มคนที่อ่อนไหวและได้รับผลกระทบอย่างรวดเร็ว จากการจัดการพื้นที่ของภาครัฐและเจ้าหน้าที่ในระดับปฏิบัติการ ในการจําแนกคนไร้บ้านและการสำรวจคนไร้บ้านที่ดำเนินการด้วยเวลาที่ห่างกันประมาณ 6 เดือน ได้พบว่าในบางพื้นที่การอยู่อาศัยของคนไร้บ้านได้เปลี่ยนแปลงไปอันเนื่องมาจากการจัดการพื้นที่ของทั้งภาครัฐและเอกชน และที่มวิจัยพบข้อสังเกตที่น่าสนใจดังต่อไปนี้

สวัสดิการการเดินทางและการกระจายตัวสู่พื้นที่รอบนอก การจัดระเบียบภายในสถานีรถไฟและสถานีขนส่งในเขตกรุงเทพฯ ที่ไม่ให้คนไร้บ้านเข้ามาอาศัยหลบนอน ที่ปรากฏในช่วง 6 เดือนที่ขึ้นกลางระหว่าง การจําแนกและการสำรวจ ได้ทำให้เกิดการย้ายพื้นที่หลบนอนของคนไร้บ้านไปยังพื้นที่รอบนอกกรุงเทพฯ หรือสถานีรถไฟชานเมืองเพิ่มมากขึ้น ทั้งนี้ ควรกล่าวด้วยว่าการเคลื่อนย้ายออกไปยังพื้นที่ชานเมืองของคนไร้บ้านดังกล่าวส่วนหนึ่งมีปัจจัยพื้นฐานสำคัญมาจากสวัสดิการการเดินทางที่ไม่เสียค่าใช้จ่าย

การรวมศูนย์ความช่วยเหลือ ระบบความช่วยเหลือด้านการดำรงชีวิตของคนไร้บ้านที่ยังไม่ครอบคลุมและยั่งยืนเท่าที่ควร และการที่ความช่วยเหลือเริ่มรวมศูนย์บนพื้นที่แห่งหนึ่งกลางเมืองเก่าของกรุงเทพฯ โดยเฉพาะการแจกอาหารเป็นประจำที่มีผู้ดำเนินการเป็นประจำชนทั่วไป นอกเหนือจากภาครัฐและองค์กรพัฒนาเอกชน (ที่มีกระบวนการพัฒนาคุณภาพชีวิตหลังกิจกรรม) ได้ส่งผลให้เกิดการย้ายเข้าและกระจุกตัวของคนไร้บ้านในพื้นที่ดังกล่าวอย่างมาก

การจัดระเบียบและการเปลี่ยนแปลงสภาพพื้นที่กับการอยู่อาศัยของคนไร้บ้าน เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลต่อการอาศัยหลับนอนของคนไร้บ้านค่อนข้างมาก นโยบายการจัดระเบียบทางเท้าและหาเบร่แผงลอยของรัฐ ส่งผลกระทบต่อการประกอบอาชีพและการใช้ชีวิตของคนไร้บ้านค่อนข้างมาก ในทางเดียวกับ การก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานที่ทำให้สภาพพื้นที่โดยรอบเปลี่ยนแปลงและซับซ้อน ดังกรณีของเยาวราช ก็ได้ส่งผลต่อการเคลื่อนย้ายของคนไร้บ้านออกไปยังพื้นที่ที่สามารถค้นหาแหล่งงานและแหล่งรายได้

8.5 สรุป

ภาพรวมข้อมูลและข้อสังเกตจากทั้งการเจ้านับคนไร้บ้านและการสำรวจคนไร้บ้าน ได้ชี้ให้เห็นว่าชีวิตของคนไร้บ้านเป็นสิ่งที่สัมพันธ์กับความเป็นเมืองและศูนย์กลางทางการค้าที่เต็มไปด้วยโอกาสทางด้านอาชีพและแหล่งรายได้ นอกจากนี้คนไร้บ้านยังเป็นกลุ่มประชากรที่มีความอ่อนไหวและความไม่มั่นคงทางการใช้ชีวิตค่อนข้างมาก ชีวิตของพวกเขาเต็มไปด้วยความไม่แน่นอนทั้งในวันนี้และอนาคต และได้รับผลกระทบอย่างรวดเร็วต่อการเปลี่ยนแปลงนโยบายด้านพื้นที่ของรัฐและเอกชน ที่ถึงแม้คนไร้บ้านจะสามารถหาพื้นที่ในการหลับนอนก่อนเข้ามาทำงานในเมืองด้วยสวัสดิการการเดินทางที่ไม่เสียค่าใช้จ่าย ทว่าต้นทุนทางเวลาและต้นทุนทางสุขภาพจากการเดินทางเป็นสิ่งที่พวกเขาต้องแลกมา สำหรับศูนย์พักคนไร้บ้านที่แม้จะสามารถรองรับคนไร้บ้านได้ประมาณร้อยละ 10 ของทั้งหมด หากแต่ก็ได้ชี้ให้เห็นถึงการเป็นที่พึ่งของกลุ่มเปราะบางโดยเฉพาะผู้หญิงและคนพิการ

ข้อเขียนชิ้นนี้ อาจเป็นจุดเริ่มต้นในการอธิบายภาพรวมทางประชากรและภูมิศาสตร์การใช้ชีวิตของคนไร้บ้าน ด้วยข้อมูลจากการเจ้านับและสำรวจคนไร้บ้าน ในโครงการ “การสำรวจสถานการณ์คนไร้บ้านและการสร้างการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายอย่างเป็นระบบในพื้นที่กรุงเทพมหานคร” เป็นสำคัญ ซึ่งหากในอนาคตสามารถพัฒนาฐานข้อมูลประชากรคนไร้บ้านที่มีมิติทางเวลาก็อาจจะชี้ให้เห็นภาพชีวิตของคนไร้บ้านกับการเปลี่ยนแปลงทางพื้นที่ได้เด่นชัดและมีความละเอียดมากยิ่งขึ้น

ภาคผนวกที่ 1

แบบแจกนับคนไร้บ้านในเขตกรุงเทพมหานครและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง ปี 2558

ขอความร่วมมือไม่เว้นว่างในแบบบันทึก
และโปรตระบุ “ไม่ทราบ” หรือ “ไม่แน่ใจ”

แบบบันทึกข้อมูลการแจกจ่ายคนไร้บ้านในเขตกรุงเทพมหานครและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง ปี 2558 สำหรับพื้นที่สาธารณะ

เขตพื้นที่ย่อยที่ อย่าลืม !!! ค้นหาไร้บ้านในเขตพื้นที่ใกล้เคียงด้วยการสอบถามเพิ่มเติมด้วยนะครับ												
ที่	สถานที่พบเจอ	ละติจูด	ลองจิจูด	การอยู่อาศัย	เพศ	ช่วงอายุ	ลักษณะคนไร้บ้านที่พบ	ความพิการ	บาดแผล	ปัญหาติดสุรา	ปัญหาสุขภาพจิต	ลักษณะร่างกายทางกายภาพที่เห็นได้ชัด
0	หน้า 7-11 เพชรบุรี 12			คนเดียว	ชาย	แรงงาน	เก็บของเก่า	ไม่มี	มี หน้าอก	มี	ไม่มี	
1												
2												
3												
4												
5												
6												
7												
8												
9												
10												

- สถานที่พบเจอ** โปรตระบุชื่อสถานที่ที่พบเจอคนไร้บ้านให้ละเอียด เช่น หน้าวัดทองนพคุณ หน้า 7-11 สาขาเพชรบุรี 12 เป็นต้น
- การอยู่อาศัย** 1. อยู่คนเดียว 2. อยู่กับครอบครัว / คู่ชีวิต 3. อยู่ร่วมกับคนไร้บ้านคนอื่น ๆ
- เพศ** 1. ชาย 2. หญิง 3. อื่นๆ (โปรตระบุ)
- ช่วงอายุ** 1. วัยเด็กทารก = อายุต่ำกว่า 3 ปี 2. วัยเด็ก = อายุ 4-12 ปี 3. วัยรุ่น = อายุ 13-18 ปี
4. วัยแรงงาน = อายุ 19-39 ปี 5. วัยกลางคน = อายุ 40-59 ปี 6. วัยสูงอายุ = อายุ 60 ปีขึ้นไป
- ลักษณะคนไร้บ้านที่พบ** 1. พักผ่อน / นอนหลับ 2. คนไร้บ้านคนจรจัด 3. คนไร้บ้านขายบริการทางเพศ 4. คนไร้บ้านที่เก็บของเก่า
5. คนไร้บ้านที่เป็นขอทาน/ ชนดั่งค์ 6. คนไร้บ้านทำงานกะกลางคืน 7. คนไร้บ้านขายของมือสอง
- ความพิการที่เห็นได้ชัด / บาดแผลที่เห็นได้ชัด / ปัญหาติดสุราที่เห็นได้ชัด / ปัญหาสุขภาพจิตที่เห็นได้ชัด** 1. ไม่มี 2. มี (โปรตระบุรายละเอียด)
- ลักษณะร่างกายที่เห็นได้ชัด** โปรตระบุลักษณะทางร่างกายที่ช่วยให้ระบุตัวตนได้ในอนาคต เช่น อ้วนผุขลุ่ย หัวล้าน เค้นขโยกเขยก เป็นต้น

ทุกครั้งที่ย้ายไปเขตย่อยถัดไป โปรตระบุรูปแบบบันทึกข้อมูลและเก็บรวบรวมใส่ถุงอุปรณ์ให้เรียบร้อย

ประเด็นคำถาม	กลุ่มรายการที่เป็นไปได้	หมายเหตุ
สถานที่พบเจอ		โปรดระบุชื่อสถานที่ที่พบเจอคนไร้บ้านให้ละเอียด เช่น หน้าวัดทองนพคุณ หน้า 7-11 สาขาเพชรบุรี 12 เป็นต้น
ตำแหน่งที่อยู่	ตำแหน่ง ละติจูด / ลองจิจูด	โปรดบันทึกทศนิยม 5 ตำแหน่ง
เพศ	1. ชาย 2. หญิง 3. อื่นๆ	โปรดยึดเพศตามสภาพร่างกาย การแต่งกาย และการแสดงออกเป็นหลัก กรณีอื่นๆ โปรดระบุ.....
ช่วงอายุ	1. วัยเด็กทารก = อายุต่ำกว่า 3 ปี 2. วัยเด็ก = อายุ 4-12 ปี 3. วัยรุ่น = อายุ 13-18 ปี 4. วัยแรงงาน = อายุ 19-39 ปี 5. วัยกลางคน = อายุ 40-59 ปี 6. วัยสูงอายุ = อายุ 60 ปีขึ้นไป	
ลักษณะคนไร้บ้านที่พบ	1. พักผ่อน / นอนหลับ 2. คนไร้บ้านคนรอรถ 3. คนไร้บ้านขายบริการทางเพศ 4. คนไร้บ้านที่เก็บของเก่า 5. คนไร้บ้านที่เป็นขอทาน/ ชนตังค์ 6. คนไร้บ้านทำงานกะกลางคืน 7. คนไร้บ้านขายของมือสอง	โปรดระวังตัดสินว่า ใครบ้างที่เป็นคนไร้บ้าน และแจกนับเฉพาะคนไร้บ้านเท่านั้น โปรดให้ความสำคัญกับการบันทึกข้อมูลเป็นพิเศษ โดยวิธีการจำแนกประเภทคนไร้บ้าน หรือการสังเกตคนไร้บ้านแต่ละประเภท ให้เป็นไปตามที่ได้ระดมความเห็นจากผู้ทรงคุณวุฒิ
การอยู่อาศัย	1. อยู่คนเดียว 2. อยู่กับครอบครัว / คู่ชีวิต 3. อยู่ร่วมกับคนไร้บ้านคนอื่นๆ	กรณีอยู่กับสัตว์เลี้ยง = อยู่คนเดียว
ความพิการที่เห็นได้ชัด	1. ไม่มี 2. มี	กรณีมีความพิการที่เห็นได้ชัด โปรดระบุวัยวะที่มีความพิการที่เห็นได้ชัด เช่น มี / แขนขาด
บาดแผลที่เห็นได้ชัด	1. ไม่มี 2. มี	กรณีมีบาดแผลที่เห็นได้ชัด โปรดระบุวัยวะที่มีบาดแผลที่เห็นได้ชัด เช่น มี / หัว
ปัญหาติดเชื้อที่เห็นได้ชัด	1. ไม่มี 2. มี	
ปัญหาสุขภาพจิตที่เห็นได้ชัด	1. ไม่มี 2. มี	
ลักษณะร่างกายทางกายภาพที่เห็นชัดเจน		โปรดระบุลักษณะทางกายภาพที่ช่วยให้ระบุตัวตนได้ในอนาคต เช่น อ้วนผุ่พลุ่ย หัวล้าน เติบโตโยกเยก เป็นต้น

ข้อมูลการแจกจ่ายคนไร้บ้าน = ทิศทางนโยบายที่เหมาะสมในการพัฒนาคุณภาพชีวิตคนไร้บ้าน
ความถูกต้องของข้อมูล = โอกาสที่คนไร้บ้านจะได้รับการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างเหมาะสม

บันทึกข้อมูลการแจ้งนับคนไร้บ้านในเขตกรุงเทพมหานครและพื้นที่เกี่ยวข้องเนื่อง ปี 2558 สำหรับสถานพักพิงคนไร้บ้าน

ที่	การอยู่อาศัย	เพศ	ช่วงอายุ	สาเหตุที่เข้ารับบริการ	ความพิการ โปรตรระบุ	บาดแผล โปรตรระบุ	ปัญหาติดสุรา	ปัญหาสุขภาพจิต	ลักษณะร่างกายทางกายภาพ ที่เห็นได้ชัด
0	อยู่คนเดียว	กะเทย	วัยรุ่น	อยู่ระหว่างการหางาน	มี ขาขาด	มี หน้าอก	ไม่มี	ไม่มี	ผมหยักศก / ตาเหล่
1									
2									
3									
4									
5									
6									
7									
8									
9									
10									
11									
12									
13									
14									
15									

การอยู่อาศัย

1. อยู่คนเดียว

2. อยู่กับครอบครัว / คู่ชีวิต

3. อยู่ร่วมกับคนไร้บ้านคนอื่นๆ

เพศ

1. ชาย

2. หญิง

3. อื่นๆ (โปรดระบุ)

ช่วงอายุ

1. วัยเด็กทารก = อายุต่ำกว่า 3 ปี

2. วัยเด็ก = อายุ 4-12 ปี

2. วัยรุ่น = อายุ 13-18 ปี

4. วัยแรงงาน = อายุ 19-39 ปี

5. วัยกลางคน = อายุ 40-59 ปี

6. วัยสูงอายุ = อายุ 60 ปีขึ้นไป

สาเหตุที่เข้ารับบริการ

1. ส่งต่อจากโรงพยาบาล

2. อยู่ระหว่างการหางาน

3. รอกลับภูมิลำเนา

4. ไม่มีศักยภาพในการมีที่พักถาวร

5. อื่นๆ โปรดระบุ.....

ความพิการที่เห็นได้ชัด / บาดแผลที่เห็นได้ชัด / ปัญหาติดสุราที่เห็นได้ชัด / ปัญหาสุขภาพจิตที่เห็นได้ชัด

1. ไม่มี

2. มี โปรดระบุ.....

ลักษณะร่างกายที่เห็นได้ชัด

โปรดระบุลักษณะทางร่างกายที่ช่วยให้ระบุตัวตนได้ในอนาคต เช่น อ้วนผุขลุ่ย หัวล้าน เค้นขโยกเขยก เป็นต้น

ขอความร่วมมือไม่เว้นว่างในแบบบันทึก
และโปรดระบุ “ไม่ทราบ” หรือ “ไม่แน่ใจ”

การแจกจ่ายบัตรประชาชนคืออะไร

การแจกจ่ายบัตรประชาชน คือ การนับจำนวนและเก็บข้อมูลทางประชากรเบื้องต้นของคนไร้บ้านที่อาศัยอยู่ในพื้นที่สาธารณะ และในสถานพักพิงที่รัฐหรือเอกชนจัดให้ โดยเป็นการนับภายในคืนเดียวตามระยะเวลาที่กำหนด เพื่อนำข้อมูลที่ได้ไปใช้ประกอบการกำหนดทิศทางนโยบายที่เหมาะสมในการพัฒนาคุณภาพชีวิตคนไร้บ้าน

ผู้มีส่วนร่วมในการแจกจ่ายบัตรประชาชน

ผู้มีส่วนร่วมในการแจกจ่ายบัตรประชาชน ในเขตกรุงเทพมหานครและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง ปี 2558 ประกอบด้วย เครือข่ายภาคีหลัก ดังนี้ สำนักสนับสนุนสุขภาวะกลุ่มประชากรเฉพาะ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.), เครือข่ายคนไร้บ้าน, มูลนิธิพัฒนาที่อยู่อาศัย, เครือข่ายสลัม 4 ภาค, ภาควิชามานุษยวิทยา คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, มูลนิธิกระจกเงา, บ้านมิตรไมตรี กรุงเทพฯ, บ้านอิมใจ สำนักพัฒนาสังคม กรุงเทพมหานคร อาสาสมัครจากนักวิชาการและนักศึกษา รวมถึงพี่น้องคนไร้บ้านและอดีตคนไร้บ้านที่เป็นส่วนสำคัญในการแจกจ่ายบัตรประชาชน

ทีมแจกจ่ายบัตรประชาชน

ทีมแจกจ่ายบัตรประชาชน ประกอบไปด้วยสมาชิกประมาณ 3-4 คน ต่อ 1 ทีม ได้แก่

1) **หัวหน้าทีม** คือ ผู้ทำหน้าที่สังเกตและจำแนกว่าใครคือคนไร้บ้านในกรณีที่อยู่ในพื้นที่สาธารณะ จากนั้นจึงทำการแจกจ่ายและเก็บข้อมูลทางประชากรเบื้องต้น เช่น เพศ ช่วงอายุ ลักษณะของคนไร้บ้านที่พบ ลักษณะการอยู่อาศัย เป็นต้น แล้วหัวหน้าทีมจะเป็นผู้บอกให้สมาชิกในทีมที่ทำหน้าที่เป็นพนักงานบันทึกแบบแจกจ่ายเป็นผู้จัดบันทึก

2) **พนักงานบันทึกแบบแจกจ่าย** 1 คือ ผู้ทำหน้าที่บันทึกข้อมูลทั้งหมดของคนไร้บ้านที่พบตามคำบอกของหัวหน้าทีมลงในแบบบันทึก ข้อมูลที่ทีมงานแจกให้ด้วยปากกาสีน้ำเงิน รวมถึงแจ้งเตือนหัวหน้าทีมในกรณีที่ยังได้ข้อมูลไม่ครบตามแบบบันทึก และตรวจสอบความถูกต้องของการบันทึกข้อมูลก่อนย้ายไปยังเขตพื้นที่ย่อยต่อไป ดังนั้น สมาชิกในทีมที่ทำหน้าที่นี้ ต้องศึกษาแบบบันทึกข้อมูลอย่างละเอียดและรอบคอบ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องและครบถ้วนสมบูรณ์

3) **พนักงานบันทึกแบบแจกจ่าย** 2 คือ ผู้ทำหน้าที่บันทึกจำนวนคนไร้บ้านที่พบในแต่ละจุดย่อยลงในแบบบันทึกแจกจ่ายที่ทีมงานแจกให้ด้วยปากกาสีแดง รวมถึงดูแลแผนที่ที่แสดงจุดการแจกจ่ายบัตรประชาชน เพื่อแจ้งเตือนหัวหน้าทีมถึงจุดที่ต้องไปต่อตามลำดับที่กำหนดไว้อย่างเคร่งครัด พร้อมทั้งช่วยดูแลความปลอดภัยของสมาชิกในทีมขณะอยู่ในพื้นที่

ทีมอำนวยความสะดวก ประกอบด้วยคณะนักวิจัยโครงการวิจัยเรื่อง “การสำรวจสถานการณ์คนไร้บ้าน และการสร้างการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายอย่างเป็นระบบในพื้นที่กรุงเทพมหานคร” รวมถึงเจ้าหน้าที่จากมูลนิธิพัฒนาที่อยู่อาศัย และอาจารย์จากคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ทำหน้าที่เป็นผู้ประสานงานกลางในการปล่อยทีมแจกจ่ายออกจากจุดเริ่มต้น เตรียมและแจกเอกสารสำหรับการบันทึกข้อมูลคนไร้บ้าน (แบบบันทึกข้อมูลและแผนที่) และในกรณีที่เกิดปัญหาในการแจกจ่ายในแต่ละพื้นที่ย่อย ทีมแจกจ่ายบัตรประชาชนสามารถติดต่อทีมอำนวยความสะดวกฯ เพื่อขอความช่วยเหลือตลอดเวลาที่ทำการแจกจ่าย (ที่ปฎิ 089-439-6934 และที่เฟสบุ๊ค (อ.ศศิธร) 081-751-7184)

ใครบ้างคือคนไร้บ้านที่ต้องแจกจ่ายบัตรประชาชน

การแจกจ่ายบัตรประชาชนครั้งนี้ มุ่งเน้นนับจำนวนคนไร้บ้านที่อาศัยและหลับนอนอยู่ในพื้นที่สาธารณะตอนกลางคืนทั้งหมด รวมถึงคนไร้บ้านที่อาศัยในสถานพักพิงที่รัฐหรือเอกชนจัดให้ในเขตกรุงเทพมหานครและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง ซึ่งพื้นที่สาธารณะที่จะสามารถพบเห็นคนไร้บ้านเหล่านี้ได้แก่

- ◆ริมทางเท้า
- ◆สวนสาธารณะ
- ◆ป้ายรถเมล์/ป้ายรถสองแถว
- ◆สถานีรถไฟ
- ◆สถานีรถโดยสาร
- ◆ลานจอดรถ
- ◆ตึกร้าง
- ◆ตลาด
- ◆ใต้สะพาน/ใต้สะพานลอย/ใต้ทางด่วน
- ◆สถานที่ที่มีการแจกทาน
- ◆หน้าร้านสะดวกซื้อ, ห้างสรรพสินค้า, ร้านฟาสต์ฟู้ด

ลักษณะหรือประเภทของคนไร้บ้านในพื้นที่สาธารณะที่จะถูกแจกจ่ายบัตรประชาชนในครั้งนี้ครอบคลุม 7 กลุ่มหลัก ดังนี้

1. คนไร้บ้านที่พักผ่อน/นอนหลับในที่สาธารณะ
2. คนไร้บ้านคนจรจัด
3. คนไร้บ้านขายบริการทางเพศ
4. คนไร้บ้านที่เก็บของเก่า
5. คนไร้บ้านที่เป็นขอทาน/ ชนตังค์
6. คนไร้บ้านทำงานกะกลางคืน
7. คนไร้บ้านขายของมือสอง

ภาคผนวกที่ 2

แบบสำรวจคนไร้บ้านในเขตกรุงเทพมหานครและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง ปี 2559

แบบสำรวจ

คนไร้บ้านในเขตกรุงเทพมหานครและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง ปี 2558

คำชี้แจงสำหรับพนักงานเก็บข้อมูล (ใส่เครื่องหมาย x ในช่อง)

1. โปรดแนะนำตัวเอง และวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัยให้ชัดเจน
2. โปรดสำรวจข้อมูลเฉพาะคนไร้บ้านที่สามารถ ให้คำตอบได้ด้วยตนเอง
3. โปรดชี้แจงเกี่ยวกับโครงสร้างของแบบสอบถามก่อน ขอความยินยอมให้ข้อมูล
4. โปรดขอความยินยอมในการให้ข้อมูลจากคนไร้บ้านโดยตรง
5. ตัวอย่างการเขียนตัวเลข | 2 3 4 5 6 7 8 9 0
6. ขอความกรุณาให้ความสำคัญกับการบันทึกข้อมูลในกรณี ไม่ตอบ / ไม่แน่ใจ / ไม่ทราบ
7. โปรดระบุด้วยการวงกลม ไม่แน่ใจ / ไม่ทราบ / ไม่ตอบ

การให้ความยินยอม และสิทธิในการให้ข้อมูลของคนไร้บ้าน (ใส่เครื่องหมาย x ในช่อง)

1. ท่าน มีสิทธิปฏิเสธ การให้ข้อมูลส่วนตัว และข้อมูลที่ได้รับจากท่านจะนำเสนอในภาพรวมเท่านั้น
2. ในกรณียินดีให้ข้อมูลส่วนตัว ท่าน มีสิทธิขอยุติการให้ข้อมูล ได้ตลอดเวลา โดยไม่จำเป็นต้องแจ้งเหตุผล
3. ในกรณียินดีให้ข้อมูลส่วนตัว ท่าน มีสิทธิขอไม่ตอบ ในบางข้อคำถามได้

เขตพื้นที่	ลักษณะทางกายภาพที่เห็นได้ชัด
1 เกาะรัตนโกสินทร์และย่านการค้าเก่า ผม ยาว สั้น หัวล้าน
2 กรุงเทพฯ กลาง พิการ แขน ขา ตา หู
3 กรุงเทพฯ เหนือ เดิน กระโผลกกระเผลก
4 กรุงเทพฯ ใต้ ใต้กลิ่นเหม็น
5 กรุงเทพฯ ตะวันออก อื่นๆ โปรดระบุ
6 กรุงเทพฯ ตะวันตก	
7 สถานที่พักพิงชั่วคราว	
สถานที่พบเจอ	พนักงานเก็บข้อมูล
โปรดระบุให้ละเอียด	ชื่อจริง
	สังกัด
	เวลาเริ่มต้นสัมภาษณ์
	ตั้งแต่วันที่

บรรณาธิการในพื้นที่
ชื่อจริง
สังกัด
ความครบถ้วนสมบูรณ์ของคำตอบ
..... ครบถ้วนสมบูรณ์
..... ไม่ครบถ้วนสมบูรณ์ ระบุรายละเอียด
พนักงานบันทึกข้อมูล

<p>1.11 ปัจจุบัน ท่านสามารถ เขียนหนังสือได้ ในระดับใด</p> <p>1. เขียนหนังสือไม่ได้ 2. เขียนได้เฉพาะชื่อนามสกุล 3. พอเขียนได้บ้าง</p> <p>4. เขียนได้คล่อง 5. ไม่แน่ใจ / ไม่ทราบ / ไม่ตอบ</p>	
<p>1.12 ปัจจุบัน ท่านมี บัตรประจำตัวประชาชน หรือ เอกสารรับรองความเป็นคนไทย หรือไม่</p> <p>1. มี 2. มี แต่เริ่มต้นด้วยเลข 0 3. เคยมี แต่บัตรหาย</p> <p>4. ไม่มี ไม่เคยทำบัตร 5. ไม่มี เป็นชาวต่างชาติ 6. ไม่มี รอการพิสูจน์สถานภาพบุคคล</p> <p>7. ไม่แน่ใจ / ไม่ทราบ / ไม่ตอบ</p>	

ส่วนที่ 2 การเปลี่ยนเป็นคนไร้บ้าน ขอข้ามไม่ตอบคำถาม	บรรณาธิกร
<p>2.1 บ้านเกิด หรือ พื้นเพ ของท่าน เป็นคนจังหวัดอะไรอำเภอ.....</p> <p>และอยู่ <u>ใน</u> หรือ <u>นอก</u> เขตตัวเมือง ไม่แน่ใจ / ไม่ทราบ / ไม่ตอบ</p>	
<p>2.2 ก่อนที่จะเริ่ม มาเป็นคนไร้บ้าน ครั้งแรก ท่านพักอาศัยอยู่กับใคร ในจังหวัด.....</p> <p>อำเภอ อยู่ <u>ใน</u> หรือ<u>นอก</u> เขตตัวเมือง ไม่แน่ใจ / ไม่ทราบ / ไม่ตอบ</p>	
<p>2.3 ก่อนที่จะเริ่ม มาเป็นคนไร้บ้าน ครั้งแรก ท่านมี <u>อาชีพ</u> อะไร</p> <p>1. ไม่มีอาชีพ /ว่างงาน 2. ไม่มีอาชีพ ยังเป็นเด็ก 3. มีอาชีพ ระบุ.....</p> <p>4. มีอาชีพรับจ้างไม่แน่นอน 5. ไม่แน่ใจ / ไม่ทราบ / ไม่ตอบ</p>	
<p>2.4 เหตุการณ์ใด เป็น จุดเปลี่ยน ที่ทำให้ท่าน ออกมาใช้ชีวิตนอกบ้าน (เลือกตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)</p> <p>1. มีปัญหาหรือทะเลาะกับคนในครอบครัว/ญาติพี่น้อง โดยมีสาเหตุหลักมาจาก</p> <p>1.1 ความพิการ 1.2 การเป็นผู้สูงอายุ 1.3 ติดโรคร้ายแรง</p> <p>1.4 ต้องคดีหรือติดคุก 1.5 ความรุนแรงในครอบครัว 1.6 ประเด็นเกี่ยวกับเพศสภาพ</p> <p>2. ไม่มีงานทำ / ตกงาน / ถูกไล่ออกจากที่ทำงาน 3. พ่อแม่เสียชีวิต 4. ธุรกิจล้มละลาย</p> <p>5. ที่ทำกินถูกยึด / ไม่มีที่จะไป 6. อื่นๆ ระบุ..... 7. ไม่แน่ใจ / ไม่ทราบ / ไม่ตอบ</p>	
<p>2.5 ท่าน ออกมาใช้ชีวิตนอกบ้าน ครั้งแรก ตั้งแต่ ปีไหน กรณีจำไม่ได้ว่า ออกจากบ้านมาตั้งแต่เมื่อไร</p> <p>ให้ถามว่า ตอนที่ออกมาใช้ชีวิตนอกบ้านครั้งแรก ท่านอายุเท่าไร ปี</p> <p>และหากจำอายุไม่ได้ให้ถามว่า ท่านออกมาใช้ชีวิตนอกบ้านประมาณ ปี เดือน</p> <p>ไม่แน่ใจ / ไม่ทราบ / ไม่ตอบ</p>	
<p>2.6 ในอนาคต ท่านจะย้ายที่อยู่อาศัยหลับนอน ไปอยู่ที่อื่น หรือไม่</p> <p>1. <u>ไม่ย้าย</u>แน่นอน 2. <u>ย้าย</u>อย่างแน่นอน แต่ไม่ข้ามจังหวัด</p> <p>3. <u>ย้าย</u>อย่างแน่นอน และข้ามจังหวัด 4. ไม่แน่ใจ / ไม่ทราบ / ไม่ตอบ</p>	

3.8 ปัจจุบัน รายได้ที่ท่านได้รับเพียงพอที่จะใช้จ่ายในแต่ละวันหรือไม่	1. ไม่เพียงพอ	2. เพียงพอ	4. ไม่แน่ใจ / ไม่ทราบ / ไม่ตอบ
--	---------------	------------	--------------------------------

ส่วนที่ 4 พฤติกรรมสุขภาพของคนไร้บ้าน ขอข้ามไม่ตอบคำถาม	บรรณาธิการ
<p>4.1 ถ้ามีอาการ ปวดหัว และ เป็นไข้ ท่านจะอย่างไร</p> <p>1. ปลอ่ยให้หายเอง 2. ซื้อยาตามร้านขายยา 3. ไปหาหมอชาวบ้าน/หมอสุมไพร</p> <p>4. ไปหาหมอที่อนามัยหรือโรงพยาบาล (ข้ามไปข้อ 4.5) 5. ไปหาหมอที่คลินิกเอกชน (ข้ามไปข้อ 4.5)</p> <p>6. ขอยาจากคนอื่น 7. อื่นๆ ระบุ..... 8. ไม่แน่ใจ / ไม่ทราบ / ไม่ตอบ</p>	
<p>4.2 ถ้าผ่านไป 5 วันแล้ว แต่ท่านยังคงมีอาการ ปวดหัว และ เป็นไข้ ท่านจะอย่างไร</p> <p>1. ปลอ่ยให้หายเอง 2. ซื้อยาตามร้านขายยา 3. ไปหาหมอชาวบ้าน/หมอสุมไพร</p> <p>4. ไปหาหมอที่อนามัยหรือโรงพยาบาล 5. ไปหาหมอที่คลินิกเอกชน</p> <p>6. ขอยาจากคนอื่น 7. อื่นๆ ระบุ..... 8. ไม่แน่ใจ / ไม่ทราบ / ไม่ตอบ</p>	
<p>4.3 ทำไม ท่านจึง ไม่ไป หาหมอที่ อนามัย / โรงพยาบาล / คลินิกเอกชน</p> <p>1. เดียวก็หายเอง ไม่จำเป็นต้องไปหาหมอ 2. ไม่มีเงินไปจ่ายค่ายาและค่าหมอ</p> <p>3. ไม่มีบัตรประชาชน และยังคงเสียเงินเองเหมือนกับคลินิกเอกชน 4. ชีวิตไม่มีค่าอะไร/อยากตาย</p> <p>5. อื่นๆ ระบุ..... 6. ไม่แน่ใจ / ไม่ทราบ / ไม่ตอบ</p>	
<p>4.4 ถ้าท่านต้องไปรักษาตัวที่ โรงพยาบาล แล้ว ใครเป็นผู้รับผิดชอบ ค่ารักษาพยาบาล (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)</p> <p>1. จ่ายเอง 2. สิทธิข้าราชการ 3. ประกันสังคม 4. ประกันชีวิต</p> <p>5. บัตร 30 บาท 6. สังคมสงเคราะห์ 7. อื่นๆ 8. ไม่แน่ใจ / ไม่ทราบ / ไม่ตอบ</p>	
<p>4.5 ปัจจุบัน ท่านมี โรคประจำตัว ที่ต้องไปโรงพยาบาล อย่างต่อเนื่อง หรือไม่</p> <p>1. ไม่มี 2. มี โรคประจำตัว คือ 3. ไม่แน่ใจ / ไม่ทราบ / ไม่ตอบ</p>	
<p>4.6 ปัจจุบัน ท่านสูบบุหรี่หรือยาเส้นวันละกี่มวน (บุหรี 1 ซอง มีจำนวน 20 มวน)</p> <p>1. ไม่ได้สูบบุหรี 2. สูบ วันละ มวน 3. ไม่แน่ใจ / ไม่ทราบ / ไม่ตอบ</p>	
<p>4.7 ปัจจุบัน ท่านดื่มเหล้ากี่วันต่อสัปดาห์</p> <p>1. ไม่ได้ดื่ม 2. ดื่มเหล้า วันละ <u>กั๊ก / เป๊ก / ขวด</u> และดื่ม วันต่อสัปดาห์</p> <p>3. ไม่แน่ใจ / ไม่ทราบ / ไม่ตอบ</p>	
<p>4.8 ปัจจุบัน ท่านดื่มเบียร์กี่วันต่อสัปดาห์</p> <p>1. ไม่ได้ดื่ม 2. ดื่มเบียร์ วันละ <u>กระป๋อง / ขวด</u> และดื่ม..... วันต่อสัปดาห์</p> <p>3. ไม่แน่ใจ / ไม่ทราบ / ไม่ตอบ</p>	

<p>4.9 ปัจจุบัน ท่านดื่ม<u>เครื่องดื่มชูกำลัง</u> เช่น เอ็ม 150 กระทั่งแดง ก็วันต่อสัปดาห์</p> <p>1. ไม่ได้ดื่ม 2. ดื่ม เครื่องดื่มชูกำลัง วันละขวด และดื่ม..... วันต่อสัปดาห์</p> <p>3. ไม่แน่ใจ / ไม่ทราบ / ไม่ตอบ</p>	
---	--

<p>ส่วนที่ 5 ความต้องการ และความช่วยเหลือ ขอข้ามไม่ตอบคำถาม</p>	<p>บรรณาธิกร</p>
---	-------------------------

<p>5.1 นับตั้งแต่ออกมาใช้ชีวิตนอกบ้าน ท่าน <u>เคยถูกใครทำร้าย</u> ร่างกายหรือโดนข่มขู่ หรือไม่ (<u>ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ</u>)</p> <p>1. <u>ไม่เคยถูกทำร้าย (ข้ามไปข้อ 5.3)</u> 2. คนในครอบครัว 3. เพื่อนคนไร่บ้าน 4. คนไร่บ้านต่างถิ่น</p> <p>5. คนในชุมชน 6. นายจ้าง 7. ตำรวจ 8. เจ้าหน้าที่ของรัฐ</p> <p>9. อื่นๆ ระบุ..... 10. ไม่แน่ใจ / ไม่ทราบ / ไม่ตอบ</p>	
--	--

<p>5.2 ในกรณี<u>ถูกข่มขู่หรือทำร้ายร่างกาย</u> ท่านไป<u>ปรึกษา</u> หรือ <u>ขอความช่วยเหลือ</u>จากใคร (<u>ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ</u>)</p> <p>1. <u>ไม่เคย</u>ขอความช่วยเหลือ 2. คนในครอบครัว 3. เพื่อนคนไร่บ้าน 4. คนไร่บ้านต่างถิ่น</p> <p>5. คนในชุมชน 6. นายจ้าง 7. ตำรวจ 8. เจ้าหน้าที่ของรัฐ</p> <p>9. อื่นๆ ระบุ..... 10. ไม่แน่ใจ / ไม่ทราบ / ไม่ตอบ</p>	
--	--

<p>5.3 ปัจจุบัน ท่าน <u>ต้องการ</u> ให้มีคนมา <u>ช่วยเหลือ</u> ด้านใดบ้าง (<u>เลือกตอบได้มากกว่า 1 ข้อ</u>)</p> <p>1. อาหาร 2. ที่พักอาศัยหลับนอนชั่วคราว 3. เสื้อผ้า</p> <p>4. ห้องน้ำ/ ที่อาบน้ำ 5. ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน 6. สวัสดิการรักษาพยาบาล</p> <p>7. งาน /อาชีพ ระบุ..... 8. สวัสดิการ<u>ทางสังคม</u> 9. การเยี่ยมเยียน/ถามไถ่ทุกข์สุข</p> <p>10. กายอุปกรณ์ เช่น ไม้เท้า 11. อื่นๆ ระบุ..... 12. ไม่ต้องการความช่วยเหลือ</p> <p>13. ไม่แน่ใจ / ไม่ทราบ / ไม่ตอบ</p>	
--	--

<p>5.4 ทุกวันนี้ ท่านมี <u>ความกังวล</u> หรือ <u>เป็นห่วง</u> กับเรื่องใดต่อไปนี้บ้าง (<u>เลือกตอบได้มากกว่า 1 ข้อ</u>)</p> <p>1. อาหาร 2. ที่พักอาศัยหลับนอนชั่วคราว 3. เสื้อผ้า</p> <p>4. ห้องน้ำ/ ที่อาบน้ำ 5. ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน 6. สวัสดิการรักษาพยาบาล</p> <p>7. งาน /อาชีพ ระบุ..... 8. สวัสดิการทางสังคม 9. การเยี่ยมเยียน/ถามไถ่ทุกข์สุข</p> <p>10. กายอุปกรณ์ เช่น ไม้เท้า 11. อื่นๆ ระบุ..... 12. ไม่มีความกังวลหรือเป็นห่วง</p> <p>13. ไม่แน่ใจ / ไม่ทราบ / ไม่ตอบ</p>	
--	--

สิ้นสุดการสัมภาษณ์ เวลา น.

ประวัตินักวิจัย

ชื่อ-นามสกุล : นายอนรรฆ พิทักษ์ธานิน

วันเดือนปีเกิด : 9 กรกฎาคม 2528

ตำแหน่งงาน : นักวิจัยอิสระ

ประวัติการศึกษา

2550 ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต (มานุษยวิทยา) มหาวิทยาลัยศิลปากร

(เกียรตินิยมอันดับหนึ่ง: GPA 3.73)

2556 ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต (ประวัติศาสตร์) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (GPA 4.00)

ประสบการณ์การทำงาน

- ผู้ช่วยนักวิจัย “โครงการพหุวัฒนธรรม” สภาวิจัยแห่งชาติ (2006)
- ผู้ช่วยนักวิจัย “โครงการการจัดการและพัฒนาหอศิลป์วัฒนธรรมร่วมสมัยแห่งใหม่” สำนักศิลปวัฒนธรรมร่วมสมัย กระทรวงวัฒนธรรม (2007)
- นักวิจัย “โครงการศึกษาโครงการพัฒนาเด็กและเยาวชนผู้มีความสามารถพิเศษด้านคอมพิวเตอร์” สถาบันส่งเสริมอัจฉริยภาพ และนวัตกรรมการเรียนรู้ สำนักงานบริหารและพัฒนาองค์ความรู้ (องค์การมหาชน) (2008)
- ผู้ช่วยวิจัย “โครงการไทยในการรับรู้และความเข้าใจของเพื่อนบ้าน” สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย และสถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (2009)
- ผู้ช่วยวิจัย “โครงการศึกษาการพัฒนาพื้นที่เศรษฐกิจเชิงลึกของประเทศบนแนวเขตตะนาวศรีฝั่งทะเลอันดามัน” สถาบันปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และสถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (2009)
- ASIAN GRADUATE STUDENT FELLOW, National University of Singapore (2012).
- นักวิจัยหัวหน้าโครงการการทบทวนนิยาม ความหมาย รูปแบบ และแนวคิดที่เกี่ยวกับการขจัดการเลือกปฏิบัติต่อคนพิการ เด็ก ผู้หญิง และผู้สูงอายุ. สถาบันวิจัยระบบสุขภาพ (สวรส.) (2013)
- นักวิจัยประจำโครงการฯ ศูนย์แม่โขงศึกษา สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (2013 - 2015)

- นักวิจัยหัวหน้าโครงการ การสำรวจสถานการณ์คนไร้บ้านและการสร้างการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายอย่างเป็นระบบในพื้นที่กรุงเทพมหานคร สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) (ปัจจุบัน)
- นักวิจัยประจำโครงการวิชาการสนับสนุนการขับเคลื่อนนโยบายสาธารณะเพื่อความเป็นธรรมทางสุขภาพ. สถาบันการเรียนรู้และพัฒนาประชาสังคม และสำนักงานสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) (ปัจจุบัน)
- คณะกรรมการพัฒนาคุณภาพชีวิตกลุ่มคนไร้บ้าน กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (ปัจจุบัน)
- คณะทำงานขับเคลื่อนเพื่อแก้ไขปัญหาคนไร้บ้านจังหวัดขอนแก่น (ปัจจุบัน)

ผลงานทางวิชาการ

- อนรรฆ พิทักษ์ธานิน. หนังสืออนุสรณ์งานศพ : พื้นที่แห่งความทรงจำ (ที่ถูกเลือก). *ตำรงวิชาการ* ปีที่ 6 ฉบับที่ 1 (มกราคม - มิถุนายน 2550).
- อนรรฆ พิทักษ์ธานิน. "ตำราอาหาร" "ชาติ" "ไทย" ว่าด้วยภาพสะท้อนความเป็นไทย ในตำราอาหารไทยร่วมสมัย." *รัฐศาสตร์สาร 30 ปี เล่ม 4* (2552), หน้า 76-116.
- อนรรฆ พิทักษ์ธานิน. *โครงการการทบทวนและวิเคราะห์วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับประเด็นคนพิการ ระหว่างปี พ.ศ.2517-พ.ศ.2552*. สถาบันสร้างเสริมสุขภาพคนพิการ, 2552.
- อนรรฆ พิทักษ์ธานิน. "จนกว่าเราจะเขี่ยอันธพาล : การก่อตัวและการเดินทางแห่งความคิดทางสังคมการเมืองของนายแพทย์ประเวศ วะสีก่อน พ.ศ. 2540." *รัฐศาสตร์สาร 32, 3* (ก.ย.-ธ.ค. 2554), หน้า 82-127.
- อนรรฆ พิทักษ์ธานิน. *นโยบายและกฎหมายของรัฐที่เกี่ยวข้องกับคนพิการ: บทวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์และความคิดทางสังคมการเมือง พ.ศ.2475-2553*. สถาบันสร้างเสริมสุขภาพคนพิการ, 2554.
- พรพิมล ตรีโชติ และอนรรฆ พิทักษ์ธานิน. *เศรษฐกิจ การค้า การลงทุนในพม่า*. กรุงเทพฯ: ไทยพาณิชย์, 2555.
- Anuk Pitukthanin. "A History of Petroleum Oil Industry in Thailand from 1946 to 1978: An Overview." *Paper Presented at 7th Singapore Graduate Forum on Southeast Asia Studies 2012 (16-20 July 2012)*, Asia Research Institute, National University of Singapore.

- อนรรฆ พิทักษ์ธานิน. “ก่อนจะโชติช่วงชัชวาล : อุตสาหกรรมน้ำมันในประเทศไทยในยุคพัฒนา.” *เอกสารประกอบการประชุมวิชาการระดับชาติ มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ครั้งที่ 8 มหาวิทยาลัยขอนแก่น*. ขอนแก่น : ศูนย์วิจัยพหุลักษณะสังคมลุ่มน้ำโขง คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2555.
- อนรรฆ พิทักษ์ธานิน มณฑกานต์ ฉิมมามี และ ปุณณทรีย์ เจียวิริยบุญญา. *การทบทวนนิยามความหมาย รูปแบบ และแนวคิดที่เกี่ยวกับการจัดการเลือกปฏิบัติต่อคนพิการ เด็ก ผู้หญิง และผู้สูงอายุ*. สถาบันวิจัยระบบสุขภาพ (สวรส.), 2556.
- อนรรฆ พิทักษ์ธานิน. *เสริมความรู้เพื่อก้าวสู่อาเซียน: สาธารณรัฐสิงคโปร์*. กรุงเทพฯ : เพชรประกาย, 2556.
- อนรรฆ พิทักษ์ธานิน. *เสริมความรู้เพื่อก้าวสู่อาเซียน: เมียนมาร์*. กรุงเทพฯ : เพชรประกาย, 2556.
- นายอนรรฆ พิทักษ์ธานิน. “ก่อนจะเป็น ปตท.” : ประวัติศาสตร์อุตสาหกรรมน้ำมันปิโตรเลียมในประเทศไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 2489 ถึง 2521.” *วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*. 2556. (วิทยานิพนธ์ดีเด่น)
- อนรรฆ พิทักษ์ธานิน, “ก่อนจะโชติช่วงชัชวาล: อุตสาหกรรมน้ำมันในประเทศไทยยุคพัฒนา.” *วารสารประวัติศาสตร์ ฉบับครบรอบ 100 ปีชาตกาล ศาสตราจารย์พิเศษขจร สุขพานิช* (2556): 129-147.
- อนรรฆ พิทักษ์ธานิน, “ปริทัศน์งานศึกษาความเหลื่อมล้ำและความไม่เป็นธรรมในสังคมไทย,” *วารสารวิจัยสังคม* ปีที่ 37 ฉบับที่ 2 (2557).
- อนรรฆ พิทักษ์ธานิน และมานิตา หนูสวัสดิ์. *กาลานุกรมประเทศไทยฟิลิปปินส์* (รอกการตีพิมพ์โดยสำนักพิมพ์มติชน)

ชื่อ-นามสกุล : รณภูมิ สามัคคีคารมย์

วันเดือนปีเกิด : 20 มีนาคม 2523

ตำแหน่งงาน : อาจารย์ประจำ

สถานที่ทำงาน : คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ชั้น 10 อาคารปิยชาติ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต

เลขที่ 99 ถนนพหลโยธิน ตำบลคลองหนึ่ง อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี 12121

โทรศัพท์ : 02-516-2708 โทรสาร : 02-516-2708

อีเมลล์ : ronnapoom.s@fph.tu.ac.th

ประสบการณ์การทำงาน

ที่มวิจัยการสำรวจคนไร้บ้านในเขตเทศบาลนครขอนแก่น ปี 2556

ประธานมูลนิธิเครือข่ายเพื่อนกะเทยไทยเพื่อสิทธิมนุษยชน

คณะกรรมการวินิจฉัยความเท่าเทียมระหว่างเพศ (วลพ.) ตาม พรบ.ความเท่าเทียมระหว่างเพศ พ.ศ. 2558

ชื่อ-นามสกุล : นางสาว มณฑกานต์ ฉิมมามี

วันเดือนปีเกิด : 28 สิงหาคม 2523

ตำแหน่งงาน : นักวิจัย AR 5

สถานที่ทำงาน : สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ชั้น 5 อาคารวิศิษฐ์ ประจวบเหมาะ ถนนพญาไท เขตปทุมวัน กทม. 10330

Email: Montakarn.C@chula.ac.th

ประสบการณ์ทำงานวิจัยที่ผ่านมา (พ.ศ. 2556 - 2559)

- โครงการการพัฒนาศักยภาพการฟื้นคืนของชุมชนเขตเมืองในประเทศไทย ได้รับการสนับสนุนจากคลังเตอร์วิจัยความมั่นคงของมนุษย์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (2559) (นักวิจัย)
- โครงการศึกษาเพื่อกำหนดแนวทางในการลดความเหลื่อมล้ำที่เหมาะสมกับสังคมไทยภายใต้โครงสร้างประชากรที่เปลี่ยนแปลงไป ได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2558) (ผู้ช่วยวิจัย)
- โครงการศึกษารูปแบบการดำเนินกิจกรรมเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในเยาวชนกลุ่มเสี่ยงนอกสถานศึกษา ได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด (2557) (นักวิจัย)
- โครงการวิจัย การทบทวนนิยาม ความหมาย รูปแบบ และแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการจัดการเลือกปฏิบัติต่อคนพิการ เด็ก ผู้หญิง และผู้สูงอายุ ได้รับการสนับสนุนจากสถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข กระทรวงสาธารณสุข (2556) (นักวิจัย)
- โครงการจัดทำแผนพัฒนาประชากรในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555-2559) ได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2556) (ผู้ช่วยวิจัย)

ผลงานทางวิชาการ (พ.ศ. 2556 - 2559)

- มณฑกานต์ ฉิมมามี และพัชราราลัย วงศ์บุญสิน. “ทุนทางสังคมกับการพัฒนาทุนมนุษย์ของแรงงานข้ามชาติพม่า ลาว และกัมพูชา หลังย้ายถิ่นมาในประเทศไทย” วารสารวิจัยสังคม, 37, 2 (ก.ค. - ธ.ค. 2557): 195-242.
- อนรรฆ พิทักษ์ธานิน มณฑกานต์ ฉิมมามี และปยุตต์ตรีเย์ เจียวิริยบุญญา. (2556) การเลือกปฏิบัติต่อคนพิการ เด็ก ผู้หญิง และผู้สูงอายุ. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข (สวรส.).
- Montakarn Chimmamee and Patcharawalai Wongboonsin. “Migration, Human Capitalization and Migration Plan of Migrant Labour in Thailand,” Paper presented at

The Global COE Next- Generation Workshop, Kyoto University, Japan (August 1-3, 2015).

- Montakarn Chimmamee and Patcharawalai Wongboonsin. “Improving the Human Capital of Migrant Workers in ASEAN: A case study of Thailand and CLM countries” *Asian Review*, 29, 2014: pp.57-68.

Thananon Buathong

Education

- Jun 2013 – Present College of Population Studies, Chulalongkorn University
PhD Candidate in
Dissertation Topic: “*Determinants of Marital Fertility and Fertility Intention in Thailand: The Changing Role of Female Education across 1970-2010*”
- Jun 2009- Mar 2013 College of Population Studies, Chulalongkorn University
Master of Arts in Demography
Thesis Topic: “*A Study of Demographic Change and Household Consumption Pattern in Thailand*”
- Jun 2005- Mar 2009 Chulalongkorn University
Bachelor of Economics
Major: Labor Economics
Minor: Agricultural Economics

Publications in Thai

- Thananon Buathong and Worawet Suwanrada, 2012. The Household age-composition Changes and Household Consumption difference in Thailand. **Journal of Social Sciences**, 8(2), 107-160.
- Thananon Buathong and Worawet Suwanrada, 2012. The Household age-composition Changes and Household Consumption pattern in Thailand. **Journal of Social Sciences and Anthology**. 4(2), 26-44.

Presentation

- Thananon Buathong, 2015. Famimly formation, having child and working of millennial populations Presented at the 8th Next-Generation Global Workshop. Kyoto University Asian Studies Unit.
- Thananon Buathong, 2014. Modern Characteristics of Female and Fertility Intention (in Thai) The 4th National Conference on Reproductive Health, Bangkok Thailand.
- Thananon BUATHONG, Sri Hartini RACHMAD, Montakarn CHIMMAMEE, 2015. History of Greater Mekong Sub-Region Movement Across Border of Thailand. The Third World Congress, Asian Association of World Historians, Singapore. 29-31 May 2015
- Worawet Suwanrada, Somprawin Manprasert, and Thananon Buathong. Population Aging, Economic Security of the Elderly and Changes of the Role of Family Support in Thailand. Presented at Conference on Global COE for Reconstruction of the Intimate and Public Spheres in 21st Century Asia 2011. Kyoto University, Kyoto, Japan.

-
- Thananon Buathong, 2012. The Role of Female Education Attainment on the Decline of Completed Marital Fertility : Case of Thailand in the Transition Process of Population Policy National Conference on Population Studies 2012 (22-23 November 2012)